

ANTANAS PAULAVIČIUS

КРАИЮ ИРЭЛИАІ ТЭКЭЈО

ANTANAS PAULAVIČIUS

***KRAUJO
UPELIAI TEKĖJO***

LIETUVOS REZISTENCIJOS KOVŲ VAIZDAI

LIETUVOS TREMTINIŲ SĄJUNGA

MBBK L1
Pa 392

Redaktorius Vytautas VENCLOVA

Skiriu Lietuvos partizanams,—
Kad jų kraujo auka
būtų gyva, kol bus
gyva lietuvių tauta

LEIDĖJŲ ŽODIS

Lietuvių tautos pasipriešinimas tarybinei okupacijai pokario laikotarpiu buvo pati sunkiausia ir pati tragiškiausia kova mūsų istorijoje. Kiek ji pareikalavo aukų, tikslų žinių neturime. Manoma, kad žuvo apie 30 tūkstančių partizanų.

Svarbiausia priežastis, kodėl kilo partizaninis karas, buvo ta, kad jaunimas norėjo išvengti mobilizacijos į Raudonąją armiją. Be to, niekas negalėjo pamiršti 1940–1941 m. patirtų represijų. Pasipriešinimo nuotaikas skatino ir pagrindinė spauda, taip pat žinios iš Vakarų, kad bolševikų okupacija truksianti neilgai. Pagaliau reikėjo ginti Tėvynę nuo svetimos kariuomenės. Vienos priežastys buvo svarbesnės vieniems žmonėms, kitos kitiems, tačiau visos jos skatino masiškai trauktis į miškus ir imtis ginklo.

Partizaninis judėjimas, prasidėjęs 1944 m. kai kuriose Lietuvos vietovėse, jau 1945 m. pradžioje užliejo visą Lietuvą. Miškingiausiose vietovėse — Rūdininkuose, Prienų šile, Žaliojoje girioje, Labanoro bei Tauragės miškuose iš pradžių veikė gana dideli partizanų būriai — nuo keliasdešimt iki kelių šimtų vyrų. 1945 m. balandžio mėn. Lietuvoje manoma buvus apie 30 tūkst. partizanų. Jų skaičius nuolat keitėsi. Dėl nuolatinių persekiojimų, išdavysčių ir susirėmimų su okupacine armija vienas partizanas aktyviai kovėsi tik dvejus metus. Kovojo įvairių profesijų ir įvairaus amžiaus žmonės: tarnautojai, studentai, aukštesniųjų klasių mokiniai bei mokytojai, Lietuvos kariuomenės karininkai, buvę kareiviai. Moterys buvo ne tik ryšininkės, bet ir narsios kovotojos, parodžiusios heroizmo pavyzdžių.

Partizanus vadino įvairiai: Žemaitijoje — „vanagai“, Suvalkijoje — „miško broliai“, Aukštaitijoje — „žaliukai“, „miškiniai“. Kai partizaninis judėjimas pradėjo centralizuotis, jį imta vadinti Lietuvos Partizanų Sąjūdžiu (LPS).

1946 m. birželio 10 d. buvo sudarytas Bendras Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdis (BDPS). Jis apėmė aktyviąją

rezistenciją ir vokiečių okupacijos metais kilusių pasipriešinimo organizacijų likučius. Po kelių dienų sudarytas ir Vyriausiasis Lietuvos Atstatymo Komitetas (VLAK). Kai dvilypė struktūra pasirodė nepriimtina, 1946 m. rugsėjo

lapkričio mėn. buvo sudarytas Vyriausiasis Ginkluotų Partizanų Štabas (VGPS) su kolegija ir politiniu komitetu. Buvo numatyta 1947 m. sausio 18 d. Vilniuje sušaukti visų Lietuvos apygardų vadų suvažiavimą. Bet, paaiškėjus Markurio išdavystei, tas suvažiavimas įvyko anksčiau ir kitoje vietoje. Pasak K. Girniaus, jis buvo sušauktas sausio 12 d. netoli Pilviškių. (Kęstutis K. Girnius. „Partizanų kovos Lietuvoje“, p. 282, Čikaga).

Partizanų organizavimosi struktūra buvo tokia pat, kaip ir Lietuvos kariuomenėje: visa respublika suskirstyta į apygardas, apygardos — į rinktines, rinktinės — į kuopas, būrius. Partizanai dėvėjo Lietuvos kariuomenės uniformą, vartojo jos karinius laipsnius, statutą, priesaiką.

Pirmieji centralizuotis pradėjo suvalkiečiai, kurie savo krašto partizanų vadų suvažiavime, įvykusiame rugpjūčio mėn. Skardupių kaime kun. Yliaus klebonijoje, įkūrė „Tauro“ apygardą. Jos pirmuoju vadu buvo išrinktas Lietuvos kariuomenės kapitonas L. Taunys. Vėliau jai vadovavo A. Baltūsis-Žvejys, J. Drunga-Mykolas Jonas. Dzūkai 1945 m. vasaros pradžioje įkūrė „A“ apygardą (vėliau „Dainavos“), kurios pirmuoju vadu tapo Lietuvos aviacijos pulkininkas Vitkus-Kazimieraitis, pavaduotoju — mokytojas A. Ramanauskas-Vanagas. Aukštaitijoje 1946 m. viduryje veikė penkios partizanų apygardos: „Didžiosios Kovos“ — pirmasis vadas — Lietuvos policijos vachmistras J. Misiūnas-Žaliasis Velnias, 3-oji Šiaurės LLA — pirmieji vadai — Lietuvos kariuomenės leitenantai S. Girdžiūnas-Gegužis ir V. Jazokas-Petraitis, „Vyčio“ — pirmasis vadas kapitonas Vaitelis, pavaduotojas artilerijos leitenantas P. Blėka. Be jų, dar veikė „Vytauto“ ir „Algimanto“ apygardos. Šiaurės Rytų Lietuvos sričiai (Kalnų sritis), kurią sudarė keturios apygardos, vadovavo leitenantas J. Kimštas-Žalgiris.

Laikui bėgant, keitėsi apygardų ir rinktinių struktūros, taip pat vadai. Kai miškuose dėl nuolatinio persekiojimo kovoti darėsi vis sunkiau, buvo atsisakyta reguliarios ka-

riuomenės veikimo būdų, partizanai veikė mažesnėmis grupėmis. Reikėjo išsilaikyti nepastebėtam ir veikti gyvenamose vietovėse, kad būtų lengviau slapstyti ir maitintis.

1949 m. vasario mėn. įvyko paskutinis Lietuvos partizanų suvažiavimas tarp Baisogalos ir Radviliškio. Partizanų vadai išrinko naują Tarybą, kurios pirmininku ir ginkluotųjų pajėgų vadu išrinko „Kęstučio“ apygardos vadą kapitoną Žemaitį-Vytautą, jo pirmuoju pavaduotoju A. Ramanauską-Vanagą. 1951 m. Žemaitis savo pareigas perleido Ramanauskui — paskutiniajam vyriausiajam Lietuvos partizanų vadui.

Nerasime Lietuvos istorijoje puslapio, tragiškesnio už pokario pasipriešinimo metus. Partizanų lavonai buvo mėtomi miestų ir miestelių aikštėse, spjaudomi, spardomi, bjaurojami. Jūs drausta laidoti kapinėse. Kiek jų susisprogdino, nusišovė, kiek buvo žiauriausiai nukankinta! Dabar, atgimimo laikotarpiu, vis labiau imame suprasti, kad jų kova buvo labai prasminga.

Šioje knygoje atskleisti tik keli pasipriešinimo kovos autentiški vaizdai, kuriuos pasakoja tų kovų dalyviai bei liudininkai.

LEIDĖJAI

VIETOJ PRATARMĖS

Stebėjosi žemė, kodėl ją šį rudenį taip kasinėja. Kad karo metas būtų, tai ji, Lietuvos žemelė, suprastų — reikia išrausti apkasus, reikia užkasti žuvusius. Ji neužmiršo, kaip po Žalgirio mūšio iš Prūsijos privežė daug lavonų, guldė kareivėlius vieną šalia kito. Vadus jų laidėjo kartu su žirgais. Tai suprantama. Reikėjo laidoti. Negalėjo žmonės gulėti neužkasti, lyg būtų didžiausi nusikaltėliai, lyg žemė jų nepriimtų. O buvo ir tokie laikai, kai negyvi žmonės išgulėdavo dienomis ir savaitėmis neužkasti. O kaip ji, Lietuvos žemelė, tada norėjo juos priglausti, nes tai buvo jos žmonės! Jie arė, akėjo, bėrė grūdus į dirvą, švytravo dalgiais. Jie buvo išėję iš žemės ir turėjo garbingai į ją sugrįžti. Bet neleisdavo...

O šį rudenį... Ji neatmena, kad anksčiau taip būtų buvę: susirenka daugybė žmonių ir iš griovių, duobių, iš šulininių iškasa, ištraukia žmonių kaulus. Dešimtis metų jie išgulėjo krūvomis neliesti, nes jų anksčiau neleido žmoniškai palaidoti. Dabar juos atkasa, tvarkingai sudeda į karstus, neša į kapines, pašlaksto švęstu vandeniu, gieda ir užkasa. Ne po vieną užkasa, o dešimtimis, šimtais. Stebisi Lietuvos žemelė, kodėl šį rudenį taip atsitiko...

Faktai ir skaičiai

Jau perlaidota partizanų: Panevėžyje virš 150, Vabalninke 95, Simne 44, Ukmergėje 91, Vilkijoje 32, Garliavoje 63, Kurkliuose 30 t. t. O kiek dar guli nežinomose vietovėse, o kiek dar yra tokių vietų, iš kur kaulų negalima paimti: Raguvoje ant žmonių palaikų pastatyta vandens siurblinė; Merkinės vidurinės mokyklos stadionas toje vietoje, kur duobėse guli žmonės, ir mokiniai futbolą žaidžia virš jų kaulų. Didelė dalis perlaidojamų vyrų —

nukankinti. Štai Vilkijoje iš 32 perlaidotųjų, kaip nustatė ekspertizė, tik keli žuvo nuo kulkos. Kunigas R. Mikutavičius, perlaidojant Vilkijos partizanus, kalbėjo:

„Be jų nebūtų dabarties, nes jie paliudijo laisvės vertę ir pavergimo prasmę. Jeigu mes šiandien laikome jų nuotraukas, vainikus ir trispalves — tai todėl, kad jie sudėjo savo gyvybės ir kančios auką. Man dabar buvo pasakyta, kad iš 32 asmenų, kurių kaulai čia ilsėsis, tik keli žuvo nuo kulkos. O visi kiti buvo nukankinti: sulaužyti šonkauliai, sutrupintos kaukolės, išnarstyti kaulai. Budelis buvo be galo išradingas, labai ištreniruotas, išėjęs ilgą išgamų mokyklą, nes mokėjo trypti laisvą tautą labai apgalvotai ir stropiai. Kaip šitie žmonės kentėjo, žino tik budelių atmintis ir jų sąžinė... Istorija atidengs dar ne vieną kančios puslapį. Aš prašau jūsų, mano brangieji, idant jūsų vaikai tautos istoriją žinotų ne iš knygų, bet matytų savo akimis, prašau — neskubėkite užkasti šios didžiulės duobės. Paimkite šventos žemės žiupsnelį ir ramybėje, be skubos prieikite prie kapo ir užpilkite. Reikia, kad ši akimirka kuo giliausiai įsiskverbėtų į mūsų sąmonę, į visų mūsų širdis, nes atgimimas ateina iš kentėjimo ir kraujo, iš darbo, aukos ir didelių pastangų... Tikiu, kad čia stovės paminklas kaip ir visoje Lietuvoje panašioms didvyriams, o aplink žaliuos ir banguos, žydės ir spindės, kvėpės ir liūliuos laisva nepriklausomos Lietuvos žemė... Ant jūsų pamato mes stovime, ant jūsų pamato stovės ir laisvas ateities gyvenimas. Jeigu mes įsirašome į Europos istoriją, tai įsirašome štai šių kankinių kraują...”

SKAUSMO KALNELIS

1989 m. spalio 7 dieną Veiveriuose buvo perlaidojami Lietuvos partizanai. Jų septynetas: Antanas Bavislauskas, Juozas Balčiūnas, Jonas Slavickas, Liudvikas Dabrišius, Kazimieras Giedraitis, Jonas Kazla ir Aleksas Samuolis. Pirmieji penki — buvę „Tauro“ apygardos „Birutės“ rinktinės kovotojai, du paskutiniai — tos pačios apygardos „Žalgirio“ rinktinės vyrai. Jų kaulai buvo surinkti iš įvairių vietovių, sudėti į du didelius karstus ir pašarvoti Veiverių kultūros namuose.

Kai mes, Kauno tremtinių choro giesmininkai, nuvažiuojome į Veiverius, iki gedulingų pamaldų buvo likę dvi valandos. Žmonių daugybė. Artimieji juodais rūbais. Scenoje išstatyti žuvusiųjų portretai su nurodytomis jų gyvenimo datomis. Pačioje jaunystėje žuvę, pačiame grožyje. Kaip neraudosi, jei dabar galima viešai verkti ir nesibijoti ašarų, galima glostyti karstus ir kartoti daug kartų: balandėli tu mano, varguolėli tu mano, balandėli tu mano, varguolėli tu mano... Stribas nemato, stribas negirdi. Kiti laikai. Tremtinių choras sustoja prie karstų ir užgieda:

Partizanai, nelygiam mūsų krite:

Turgaus aikštėj išniekinti kūnai.

Partizanai, duobėse suguldyti,—

Jūs Tėvynės narsiausieji sūnūs!

Partizanai, Lietuvos partizanai,—

Jūs Tėvynės narsiausieji sūnūs!

Jų palaikus pastatys Veiverių bažnyčioje, bus gedulingos pamaldos, degs daugybė žvakių, giedos Amžinąjį atilsį, o paskui nuves ne į kapines, o į Skausmo kalnelį.

Netoli už Veiverių į Skriaudžių pusę pastatytas ažuolinis kryžius. Prieš porą metų, kai važiuodavau šiuo keliu, jo dar nebuvo. Pastatė prieš metus. Stovi jis ant nedidelio kalnelio. Tas kalnelis, ta pakylumėlė pavadinta Skausmo kalneliu. Per antrąjį Dirįjį karą čia ėjo įnirtingi mūšiai.

Buvo iškasti gilūs apkasai. Po karo apkasus artojai užarė, užkasė, nes kliudė žemę dirbti. Tik vienoj vietoj ant kalnelio liko neužkasta duobė. Tai į šitą duobę ir pradėjo versti žmones krūvomis, guldėti šioje aukštumėlėje...

Veiveriai — šviesulus Lietuvos padangėje. Čia 1863 metais kovėsi I. Leskausko sukilėlių būrys, čia veikė garsi mokytojų seminarija, kuri Lietuvai davė J. Geniušą, P. Arminą, J. Damijonaitį. Kaip niekur kitur. Veiverių, Šilavoto apylinkėse virė labai aštri pasipriešinimo kova. Čia veikė Skirmanto, Kardo būriai, čia pirmąją kovos krikštą gavo tautos didvyris Juozas Lukša. Netoli nuo šių vietų jis ir žuvo 1951 metais. „Lukša skėstelėjo rankomis ir sukniubo veidu į šaltas, drėgnas samanas"... (Juozas Daumantas. „Partizanai", p. 538, Čikaga).

— Nušautus miškinius sribai atveždavo į Veiverius, pamesdavo netoli nuo savo būstinės, antai toje pusėje, kur dabar stovi kultūros namai. Ir laukdavo, stebėdavo, ar neateis artimieji atpažinti savųjų. Gulėdavo lavonai, kol dvokti imdavo. Paskui nuveždavo į tą kalnelį ir sumesdavo, užbėrę kelis kastuvus žemių. Kalės, šunys nešiodavo jų kaulus... Šimtai čia jų priguldyti,— pasakoja J. Raulynaitis, buvęs rezistentas, du kartus nuteistas mirti, stebuklingai išlikęs gyvas Intos lageryje, dalyvavęs ten pagrindiniame literatų būrelyje J. Paupiečio slapyvardžiu.

ČIA, KUR BERŽAS Į VIEŠKELĮ ŽIŪRI

— Kodėl tu taip prašei, kad padainuotume dainą apie beržą? — grįžęs iš Veiverių, paklausiau Izabelės Narbutienės. Mačiau, kaip ji Veiverių kultūros namuose susikaupti stovėjo prie partizanų karstų ir žiūrėjo į jų portretus, paskendusi skausminguose atminimuose.

— Visus juos pažinojau. Aš tada buvau jauna gimnazistė, todėl viskas įsirežė į atmintį. Negaliu po šiai dienai pamiršti Kazlos, o ypač Slavicko. Jis kaip gyvas žvelgė į mane... Gyvenom mes netoli, Šilavoto apylinkės Naraukelio kaime. Sodyba prie pat miško. Aplink miškai: netoli Vilkų giria, Pagraižių giria, Švenčioviškio miškas. Miškinų pilna. Kiek kartų buvo apsuptas miškas ir mūsų sodyba — enkavedistai ir stribai neduodavo ramybės. Arba atsikeli rytą — išgulėta žolė aplink, — saugojo, tykojo, ar neateis pas mus maisto paprašyti iš girios. Kai tik stribai pasitraukdavo, išgirdavau ženklą iš miško — švilpia. Prikrauna mamelė krepšį sūrio, lašinių, duonos, kiaušinių, ir aš, užsimetusi skudurą ant maisto, einu į girią „grybauti“. Ten ne tik pažįstami, bet ir giminės. Mano pusbroliai Petraškevičiai. Sušaudė vėliau tuos pusbrolius...

Beldžiasi vieną naktį į langą. „Jurgi, Jurgi, priimk,— sako pažįstamas balsas,— mes jau čia.“ Tai buvo du tėvelio broliai Juodsnukiai, kuriuos mėgino išvežti į Sibirą. Atsimenu, kaip tėvelis verkė... Bet jie išlaužė vagono duris ir pabėgo. Buvo labai išbadėję ir prašė valgyti. Nuėjo partizanauti. Tai maistą į mišką nešdavau ir jiems. Mamelė įduodavo...

Turėjau važiuoti į Kauną. Einu pėsčia į Mauručių geležinkelio stotį. Prie Būdviečių kaimo netoli Veiverių stovi kryžius. Kaip šiandien jį matau. Apaugęs alyvom. (Alyvų žydėjimo metas). Aplink sena aptriušusi tvorelė. Dabar jau nebėr to kryžiaus, nei tako, kuris vingiavo pro jį... Ir beržas toks storas storas. Jo irgi nebėra. Numelioravo... Prie to kryžiaus partizanas viena ranka įsitvėręs į tvore-

lę, o kita apsikabinęs beržą kad verkia, kad verkia. Kas gi čia dabar, galvoju, kas jam nutiko? Priėjau. „Ko verki, žmogeli?“—paklausiau. Jis man pasirodė toks senukas, visas apžėlęs barzda. Atsisuko — gi Slavicko Antanas. Jis gyveno prie Šilavoto. Ten ir mokyklą lankė. Aukštesnėj klasėj buvo. O aš su jo broliu Petru mokiausi vienoje klasėje, todėl gerai pažinojau... Partizanas atsitiesė, atsisėdo. Nepasakė, ko raudėjo. Tik tylėjo. Nujautė, matyt, greitą savo mirtį, nes aplink guldė ir guldė vyrus kaip ažuolus. Jis pakilo ir nuėjo sau, o aš sau. Po kiek laiko išgirdau, kad žuvo. Juos nuvežė į Veiverius ir numetė prie stribų būstinės. Paskui suvertė į kažkokį griovį. Išgulėjo ten keturiasdešimt metų. Dabar surinko ir palaidojo į Skausmo kalnelį... Kai mes dainuojam „Ten, kur beržas į vieškelį žiūri“, aš vis matau tą seną kryžių ir verkiantį partizaną...

— Mamelė ir aš suskaičiavom vien tik mums pažįstamus 75 partizanus, kurie žuvo tuose miškuose,— pasakojo toliau Izabelė Narbutienė, mergautine pavarde Juodsnuvytė.— Jauna buvau, viskas įsiminė. Ne taip, kaip dabar po dviejų infarktu, po lagerių ir kalėjimų. Išgvero atmintis. Bet jaunystę kuo aiškiausiai prisimenu. Ypač tas siaubo dienas, kai kraujo upeliai tekėjo...

Mokiausi Šilavoto mokyklos šeštoje klasėje. Buvo egzaminų metas. Pavasaris. Atėjo pas mane kaimynystėje gyvenantis pusbrolis Jonas Kursevičius. (Vėliau jis buvo mokytojas, mokyklos direktorius.) Pasikartosim bilietus. Bendraklasiai. Dažnai kartu mokydavomės, sėdėdami lauke ant tėvelio padaryto suolo. Ir staliukas gražus. Kartojam istorijos bilietus. O saulė tokia raudona, raudona lenda iš miško... Rasa blizga, žėruoja. Liko tik vienas bilietas pakartoti. Išgirdome miške tra-ta-ta. Taip be perstojo. Pagraižio girioje kaunasi. Nueidavome anksčiau į tą girią grybauti. Atpažinau, kad iš tos pusės tratėjimas sklinda. Rytąjais dieną nueinu į mokyklą. Ne vien su pusbroliu Jonu girdėjome šaudant Pagraižio miške... Mūsų klasės langai į bažnyčios pusę. Bažnyčia ant kalnelio. Ten pat vaistinė, parduotuvė ir kiti pastatai. Toks centriukas. Sprendėm matematikos uždavinius. Mokytojas Damarota (jis dabar Vilniuje gyvena) neramus seka mus ir žvilgčioja į langus. Ir mūsų žvilgsniai sminga ten pat. Laukiam kažko baisaus

pasirodant. O mokytojas vis: „Dirbkit, mokiniai, savo darbą, nesidairykite...” Pamatėm — trys arkliai taip sunkiai lipa į kalnelį. Ratuose negyvi partizanai. Mokytojas geruokiu prašo: „Tik neikite, mokiniai, tenai”. Bet kas mus išlaikys. Ir pamačiau vaizdą, kurio po šiais dienai negaliu pamiršti... Pamesti ant bruko. Stribų arti nematyt. Pasišlėpę stebėjo, kas prieis prie lavonų... Gėdingai apnuoginti, išdarkyti, subjauroti. Dieve tu mano. Dieve tu mano... Matau ir šiandien tos mergaitės veidą, praviras akis, krūtinę apnuogintą ir dar perdurtą. Ir kraujas toks juodas. Nepažinojau jos, bet kitos mergaitės pasakojo, kad tai buvusi Laimutė Dičpinigaitytė iš Marijampolės. Ji miške pas partizanus buvusi medicinos sesele. Vyrų atlapotos kelnės, begėdiškai atsegiotos. Devyni lavonai. Tarp jų ir mokytojas Strevinskas. Jis mokė mano brolių Šilavote, o gal klystu — Prienų gimnazijoje, nes Vytautas mokėsi ir Prienuose... Šilavote tą dieną bažnyčioje buvo atlidai, kad po pamaldų išvirto tiek daug žmonių. Stribai pasimaišo tarp žmonių, pasikeikia, paklausinėja, vėl pasitraukia ir stebi iš toli. Bet vistiek kažkas iš minios padėjo ant kiekvieno mirusiojo po raudoną bijūną. Na ir pasiuto tada stribai. Šūkavo ir tardė: kas padėjo gėles?.. Nepamirštu tos mergaitės veido...

Juozas Daumantas savo knygoje „Partizanai” apie mūsų Pagraizio miške 1946 metais birželio pradžioje rašo: „Birželio antrą dieną Kardas susitiko su Skirmanto kuopos vyrais ir, vis pralįsdami pro siautėjančias bolševikų divizijas, artėjo prie mūsų būstinės. Nuolatiniai persekiojimai kovotojus labai nuvargino. Jie ne tik apie dienos poilsį negalėjo pagalvoti, bet ir naktimis neretai būdavo parengties padėty.

Birželio trečią dieną Kardas, Laimutė, Skirmantas, Strazdas, Dėdė, Saugūnas, Vėtra, Jazminas, Špokas, Vilius, Studentas ir Gintaras prieš pat rytą jau pasiekė Pagraizio miškelį. Nakčia buvo paliję. Išvarę kovotojai skubėdami negalėjo tobulai paslėpti pėdsakų. Jų nelaimei, tik prašvitus važiavo keliu iš Veiverių į Šilavotą mašina bolševikų ir pastebėjo partizanų pėdsakus į Pagraizį. Rusai, pasiukvietę daugiau pajėgų iš Šilavoto, atvyko į pastebėto pėdsako vietą ir su šunimis pradėjo ieškoti partizanų. Parti-

zanai tuoj buvo atrasti. Jie visi miegojo. Enkagiebstai apsupę prišliaužė visai arti ir pradėjo iš kulkosvaidžių ir automatų tarškinti. Vilius ir Špokas, geriausi kuopos kulkosvaidininkai, sukniubo ant savų kulkosvaidžių, suspėję išleisti vos po kelis šūvius. Gyviems pavyko pasprukti tik Saugūnui ir Skirmantui. Kiti visi žuvo vietoj arba kiek pasitraukę. Gyvi liko ir Dėdė su Strazdu, kurie tuo laiku buvo išėję pasirūpinti pusryčių.

Partizanų lavonus bolševikai surinkę nuvežė į Šilavotą ir numetė turgaus aikštėje. Nors Šilavote tuo metu laikėsi keli šimtai siautėjančių enkagiebstų, nakčia partizanų pagerbė sesės, apversdamos glėbiais gėlių ir vainikų. Rytojaus dieną Kardo, Laimutės ir Vėtros lavonus nuvežė į Marijampolę atpažinti. Prie jų atvedė iš kalėjimo Kardo žmoną ir mušdami reikalavo išduoti žuvusiųjų pavardes. Čia nieko nepešę, lavonus vėl sumetė į sunkvežimį ir nuvežė į Prienus, kur juos atpažinti reikalavo gimnazijos mokytojus. Lavonai buvo smarkiai apnuoginti, kiti ir visai nuogi. Su Laimutės lavonu išdarinėjo įvairias paleistuvavimo scenas." (Juozas Daumantas. „Partizanai", p. 202, Čikaga).

— Ir aš kitų partizanų pavardžių nežinojau. Tik žinau, kad tarp jų buvo mokytojas Strevinskas ir mergina, pavarde Dičpinigaitytė,— pasakė Izabelė ir nutilo. Susimąstę, gal grįžo į baisias dienas. į kalėjimus, lagerius. Gal prisiminė, kaip ją už kasų tampė po kamerą, kaip pririštą prie kėdės įkaitintais iki raudonumo virbalais degino panages. Deginimo žymės išlikusios iki šių dienų. Jai tada buvo aštuoniolika.

— Kai suėmė tėvą ir brolių, aš gyvenau Kaune. Mokiausi vakarinėje mokykloje ir dirbau „Žaibo" spaustuvėje linotipininke. Spausdinu kartą „Tarybų Lietuvą", prieina prie manęs linotipo skyriaus vedėjas ir tyliai sako: „Zabie-liuke, atspausdink šitą" — ir paduoda popierių. Viską žodis žodin, raidė raidėn atsimenu iki šiol... „Broliai, broliai lietuviai, brangūs lietuviai! Laikykimės, nepasiduokime raudonajam terorui... Kas ką turim, imkim, ištraukim iš žemės: ar automatą, ar peilį, ar kirvį... Kovokim už brangią žemę, už tą mažą nuteriotą mūsų Lietuvėlę..." Buvau

užmiršusi linotipo skyriaus vedėjo pavardę. Tik dabar staiga prisiminiau: Buza... Mane pusseserė išdavė,— pasakė Izabelė ir nutilo. Paskui uždainavo tremtinių choro dainą:

Aš tada nesakiau, kad pareisiu.
Nežinojau, kas ranką išties...
Bet po tų jau beviltiškų reisų
Aš gyvent sugrįžau iš mirties...

Ten, kur beržas į vieškelį žiūri,
Kur koplytstulpiai rymo kalne.
Atsiklaupęs nukėliau kepurę —
Lietuva pasitiko mane.

RUGIAGĖLĖ

— Viską papasakosiu atvirai. Nei vyrui, nei motinai taip nepasakojau, kaip jums, maestro. Kaip per išpažintį. Tik noriu, kad niekas nenukentėtų, kad keršto nebūtų. Gana jau prisikeršijom. Aš visiems seniai atleidau. Tegu tik Viešpats Dievas atleidžia mūsų skriaudėjams.

Klausiate, kiek man metų? Dvidešimt trečių aš gimimo. Tai man dabar eina šešiasdešimt šeštieji. Gyvenom tada, tais laikais, apie kuriuos aš pasakosiu, netoli Ukmergės. Keturi kilometrai. Mano gimtasis kaimas Kūrėnai prie vieškelio, kuris veda iš Ukmergės į Panevėžį. Graži sodyba. O koks sodas buvo! Aštuoniasdešimt medžių. Ir jaunų, mano ir brolių sodintų, ir senų obelų. Suskaičiavus buvau ir kiekvieną medelį gerai žinojau. Kryžius toks senas stovėjo nuo neatmenamų laikų, apsamojėjęs. Tai mes ten ir gyvenom. Mackelos sodybą visi žinojo. Ir aš pati Mackelaitė... Apolonija. Dabar mano pavardė — Purlienė, pagal vyrą. Jis irgi partizanavo, priklausė Plieno rinkinei.

Tai va, maždaug prieš keturiasdešimt metų viskas įvyko. Atvažiuodavo pas mus gimnazistų, studentų. Mat vyresnysis brolis Ukmergės gimnazijoje mokėsi. Dabar jau miręs, po visokių lagerių ankstokai atgulė po žeme. O jaunesnis brolis Vytautas ir dabar tebegyvena, nors ir nemažai Sibiro ragavo... Kai tik bolševikai antrą kartą užėjo, tuoj pradėjo šaukti į Raudonąją. Vyras nėjo. Dauguma į miškus patraukė. Visi — ar tai šaulys buvęs, ar policininkas, ar šiaip veikėjas. O apie mus miškų daug: Siesikų miškas. Pagirių ir Varžų girios. Ir Juozas išėjo į mišką. O Vyto dar nelietė armija. Miškiniams vadovavo... tasai, kaip jis... Ūselis, kapitonas... Gyveno netoli nuo Ukmergės. Jį sušaudė. Du kartus teisė. Po pirmo teismo Vorkutoj atsidūrė. O antrą kartą buvo viešas teismas... Mirties bausmė... Sušaudytas...

Kai brolis Juozasėjo į mišką, visi bijojom ir verkėm, nes jau pradėjo vežti negyvus partizanus ir guldyti ant

bruko. Atsimenu, buvo gegužinių pamaldų metas. Brolis tik pasitraukęs į mišką. Mes ėjom į bažnyčią. Ir pamatėm — atvažiuoja mašina nuo to miško, kur jis. Atvažiuoja prikrauta negyvų. Dieve mano, mama vos nenuualpo. Šešioliką lavonų suguldė turgaus aikštėj. Mūsų Juozo toj krūvoj nebuvo. Nekliudė kulka. O buvo, sako, labai aršios kautynės Varžų girioj, netoli nuo Siesikų. Kraujo klanai... Apie tas kautynes ilgai žmonės neužmiršo kalbėti. Tai pirmas partizanų susidūrimas su rusais. Vienas partizanų vadas buvo smarkiai sužeistas, rankos neteko,— tai Juozas Mažeika. Tas, kuris dabar gyvena Savanorių prospekte, netoli nuo „Juzės"... Po visų lagerių išliko gyvas. Po tų kautynių kapitonas Ūselis įsakė visiems išsiskirstyti, kas gyvas liko. „Matote, kas darosi,— sakė jis.— Išmuš visus. Divizijos eina ant mūsų." Tada mano brolis namuose ėmė slapstytis. Bunkeriuose. O Mažeika, kuriam ranką nutraukė, pasidarė dokumentus ir apsigyveno Kaune. Suėmė jį vėliau, po metų, kai aš jau Kaune gyvenau. Nuėjom kartą į stadioną futbolo rungtynių žiūrėti. Jis su žmona ir aš. Ir prisistatė...

O 1945 metais aš dar nebuvau susirišusi su partizanais. Bet jau organizavomės. Labai veiklūs tada buvo du broliai kunigai: Edvardas ir Antanas Simaškos. Pastarasis buvo gimnazijos kapelionas. Jis suorganizavo mokinių chorą, kur ir aš giedojau altu. Kartą jis parinko penkias mergaites ir sako: „Už Lietuvą reikia kovoti. Visi, kas gali ir kaip gali. Tai šventas reikalas. Mūsų broliai žūva, argi galim mes ramiai sėdėti?.. Jūs būsit gailestingosios seserys". Mūsų vadove paskyrė gimnazistę Stasę Imbrasaitę. Ji buvo labai graži ir organizatorė nuostabi. Mokėjo daug eilėraščių ir pati kūrė.

Atsimenu, po pamaldų iš bažnyčios einam laukais į pagirį, kur saugiau. Karštai pasimeldžiam. Net maldą savo turėjom. Tyliai padainuojam, Stasė paskaito eilėraščių. Ir mokomės, kaip aprišti žaizdą partizanui, kaip kraują sustabdyti. O žaliukai per žiūroną mus pamato ir ateina. Tai vienos kitos brolis, tai pažįstamas. Išsirinkom visos slapvvardžius. Aš — Rugiagėlė, Vanda Buteikytė — Pinavija. Turėjo vardus ir Elytė Puciūnaitė, ir Stasė, ir Našlėnaitė, ta jauniausioji mūsų ratelio narė. Visai jaunutė. Ir taip per

visą vasarą rinkdavomės. Štai rugsėjis atėjo, prasidėjo mokslo metai. Stasė Imbrasaitė buvo labai drąsi ir nieko nebijojo. Ji dar tada nežinojo, kas yra kankinimai. Mokykloje pradėjo skaityti partizaniškus eilėraščius. Suėmė ją. Neišlaikė kankinimų ir išdavė visą mūsų seselių ratelį. Pradėjo suiminėti. Aš vienkiemy dar nieko nežinojau. Atėina vakare pas mus būrio vadas Stiklas. Jo pavardė — Bronius Jakubonis. Netoli nuo mūsų gyveno. Kaimynystėj. Jis buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis, artileristas. Dabar jo nebėr. Žuvęs. Atėina pas mus. Kai ką žino. Tik nori patikslinti. Buvo čia ir kunigas Petras Našlėnas, kurio seserį suėmė. Tada kunigas pasiuntė savo brolių į Ukmergę, kad viską sužinotų. Atbėga jis iš miesto uždusęs. Dvi suimtos. „Nenakovok,— sako man,— pavojus tau nakvoti namuose". Nujautė mano širdis, kad prasidės sunkiausios dienos. Taip ir buvo. Jos visos gavo po dešimt metų, o man dvidešimt penkis priteisė. Jos daug greičiau sugrįžo. Imbrasaitė net Amerikoje atsidūrė. O mano kryželis buvo sunkiausias... Reikia iš namų išeiti. Verkiu. Mama laužo rankas. Aš puolu ant žemės ir bučiuoju mamutei kojas. Balsu verkiu: nežinau, kada grįšiu... Ir išėjau vis atsisukdama, palydėta skausmingų žvilgsnių. Eisiu į Bernatikių kaimą, kur mama patarė prisiglausti. Užsukau į bažnytelę ir kad prisiverčiau, kad prisiverčiau. Paskui, kai jau lioviaus kūkčioti, kai jau nusiraminau, galėjau pasimelsti. Prisiglaudžiau pas gerus žmones. Rytojaus dieną šeimininkė ėjo į bažnyčią ir pažadėjo susitikti su maniškiais ir sužinoti, kaip ten Kurėnuose. O bažnyčioje iš mūsų turėjo kas nors būti. Tokia mada, tokia tradicija mūsų šeimoje buvo: kiekvieną dieną kas nors iš mūsų turi nueiti į bažnyčią ir pasimelsti už visus. Nesvarbu, ar lyja, ar sniega, ar šąla — vienas iš Mackelių šeimos klūpo bažnyčioje. Tą dieną mama klūpojo. Sužinojo šeimininkė, kad manęs niekas dar neieško. Tik antrą dieną pasirodė skrebai su Deltuvos saugumo viršininku Bubinkovu, gražiai lietuviškai kalbančiu. Klausia: „Poliutė kur?" Mano vardą gerai žinojo. Bet nieko nepešė. O gal ir Juozo ieškojo, po Varžų mūšio besislapsčiusio bunkeriuose, kuriuos buvo namuose įsitaisęs. Vienas buvo gudriai įtaisytas virtuvėje tarp sienų, kitas klojime, trečias — prie pirtelės lauke. Dar

kitas buvo išraustas burokų lauke. Niekas neatras, nes burokai žaliuoja... Nerado, pašokinėjo, pašokinėjo, nusikeikė bjauriai ir išvažiavo. Bernatiškių kaime pagyvenau savaitę ir turiu eiti kitur, nes matau, kad manęs nenori laikyti, bijo. Nueinu į Kadrėnų kaimą, netoli Svarinsko tėviškės. Jis buvo tada pirmo kurso klierikas. Buvo, atsimenu, Marijos vardo atlaidai. Privažiavo nemažai kunigų. Manęs paprašė, kad pašemininkaučiau. Brolis Juozas slapta irgi atėjo į atlaidus. Sužinojo klebonas Simaška, kad gali skrebai su kareiviais pasirodyti. Broliui liepė bėgti į klojimą ir lįsti į šieną. Gerai, kad atėjo rusai, ne skrebai. Rusai žmoniškesni. Jų daug buvo, keli šimtai. Apsiautė visą miestelio centrą. Krato kleboniją, bažnyčią. Nuėjo į klojimą. Lipa ant šieno. O aš noriu atitraukti jų dėmesį. Rusų nebijau, manęs nepažins. Jie tik ieško vyrų, besislapstančių nuo armijos. Vaisiu kareivius riešutais, visaip šposinu ir akį pamerkiu, o kinkos dreba. O namuos vieną dieną užvirto daugybė skrebų ir ėmė tėvus šokdinti: kur dukra? Tėvą pastatė prie sienos ir jau šaus. Į viršų iššovė, paskui areštavo ir nuvežė į Deltuvą. Keturias dienas išlaikė. Aš parašiau klaidinantį laišką, kad mokausi Vilniuje, kad prieš Kalėdas grįšiu namo. Paleido tėvelį. O aš turiu vėl ieškoti kitos vietos. Su Simaškos rašteliu nuėjau pas Vydiškių kleboną. Buožis jo pavardė. Vėl gyvenu pas nepažįstamus žmones ir laukiu, kol vėl duos suprasti, kad esu nepageidautina. Ryšininkės visi bijo, nes pas mane maišos visokie žmonės. Susitikau su ryšininke Birute, kuri priklausė „Žaliojo velnio" rinktinei ir pasiskundžiau, kad nebėr kur man dėtis. Ji sako: „Eik pas mus partizanauti. Ten jau gyvena Liūto žmona, gyvena Dilgė". Bet aš nenorėjau. Kur aš mergina su vyrais. Ypač mama perspėdavo: nepadoru merginai maišytis, kur vieni vyrai. Tada mama bažnyčioj sutiko mūsų tolimą giminaitę, kuri buvo labai apsuksi ir kombinuota, ir paprašė: ar negalima kaip nors dokumentus Paliutei suveikti. Aplink siaučia ir siaučia skrebai ir saugumiečiai. Nušaus ir pames ant bruko. „Gerai,— sako,— tegu atvažiuoja į Ukmergę". Tėvas pakinkė arklių, pasodino mane į vežimą, užmetė ant galvos didelę skarą, kad vietiniai nepažintų. Iš Ukmergės, gavusi adresą to žmogaus, į kurį turiu kreiptis, išvažiavau sunkvežimiu į Kauną.

Susiradau savo giminaitę Savanorių prospekte. Rytojaus dieną nuėjau pas Igulos bažnyčios kleboną, kuris buvo nuostabus žmogus. Jis turėjo ryšius su trečia milicija. „Gera, viską sutvarkysiu. Ir metrikai bus,— sako kunigas,— tik pavarde turėsi kitą.“

Man pasakė, kad kainuos 200 červonců. Pinigus brolis Vytautas atvežė labai greitai. Atėjo paso atsiėmimo diena. Kaip aš bijojau! Išeinu, atsisveikinu su visais. „Paskutinis jau žingsnis mano“,— sakau. Užėjau į Gertrūdos bažnytelę ir sukalbėjau maldą, kurią partizanai kalbėdavo: „Dieve Ramintojau, ateik į mano neramią, išvargintą širdį, pripildyk ją savo rimitimi, išsklaidyk abejones ir nekantumą, pašalink baimę...“ Pasimeldžiau, paskui keliais apėjau aplink bažnyčią. Kaip Dievas duos, taip ir bus. Nuėjau. Ten daug uniformuotų. Širdis daužosi, bet aš stengiuosi išrodyti drąsą. Į mane pažiūri vienas kitas milicininkas. Atrandu viršininko kabinetą. Pasibarbenu. Įeinu. „Atsiprašau,— sakau,— ar čia pataikiau? Dėl paso aš.“ „Kaip pavarde?“ — paklausė lietuviškai. O mano pavarde dabar Ališauskaitė Birutė nuo Pabaisko. Kapitonas rusas palaukė, kol iš kabineto išeis du milicininkai, paskui greitai ištraukė stalčių. Aš žiūriu į jo rankas ir vis kartoju: „Dieve, padėk, Dieve, neskriausk manęs“. Padavė man pasą ir sako: „Sčiaslivo vam!“ Aš jam duodu voką su pinigais. Jis neima, stumia. Numečiau voką ant stalo ir išėjau. Bėgu atsisukdama, ar nesiveja. Ne, niekas neseka. Laimingai išėjau.

Prasidėjo nauji rūpesčiai — kur gyvensiu, kur dirbsiu. Draugė pasiūlė stoti į kanklių studiją. Priėmė mane ir davė kankles ir žiedelį kankliavimui. Apsigyvenau pas Mažekos giminaitę, kuri dirbo kažkokioje siuvelykloje, kur baltinius siuvo. Tai aš dabar padėsiu jai siūti ir vaiką jos pasaugosiu. Ateina kartą pas mane Alfonsas Svarinskas su savo draugu Jonu Čeponiu, kuris buvo „Birutės“ rinktinėj. Jis biržietis, toks aukštas, gražus. Pamatei vieną kartą ir įkrito atmintin. Jie abu tada jau nebesimokė kunigų seminarijoje ir gyveno su svetimais dokumentais. Žinojo, kad aš gyvenu svetima pavarde ir esu ieškoma. Jiems pasirodė, kad ši mano gyvenamoji vieta nesaugi. Tada viena pažįstama moteris mane nuvedė į Savanorių prospektą Nr. 23.

Ten priėmė pagyventi, ir aš tuoj pranešu savo adresą Svarinskui, nes kaip ryšininkė esu jiems reikalinga. Kaune tada gyveno nemažai „Tauro“ apygardos vyrų, kurie kur nors įsidarbindavo tik dėl akių, o šiaip veikė pogrindyje. Kaune tada siautė „Juodosios katės“. Tai vagių plėšikų gaujos, kurios sutemus slankiodavo neapšviestomis gatvėmis ir plėšdavo, vogdavo, verždavosi į butus. Girdžiu kartą kniaukia už durų. Nusigandau, nes viena buvau namuose. Skambina. Neįsileidžiu. „Pas mus naktimis niekas nevaikšto“,— sakau aš. „Cha cha cha!“—nusijuokė už durų ir pašaukė mane vardu. Atpažinau Svarinsko ir Čeponio balsus. Kai įsileidau, pasakė: „Turim, sesut, labai svarbų reikalą. Reikia nueiti į Ateitininkų rūmus ir perduoti paketą. Ar galėsi?“—klausia manęs. „Jeigu reikia, nueisiu“,— atsakiau. Žinojau, kad jie negali rodytis viešai, nes labai įtartini. Ypač Jonas, kuris vilkėdavo vis tą patį pilką naminį kostiumą. Kito neturėjo. Toks aukštas, šviesus. Iš karto įsidėmėsi. O manęs gal nepastebės. Kad ir suims — didelė čia bėda. Labai drąsi buvau tada. „Gerai,— sakau,— nueisiu.“ „Vienuoliktą valandą tu turi būti tuose rūmuose,— aiškina jie.— Pereisi per visą Laisvę ir ten prie Įgulos bažnyčios užlipsi į tų rūmų antrą aukštą. Sutiksi du ar tris vaikus. Vienas iš jų turės eglės šakelę.“ Mane peržegnojo, o Svarinskas pasakė: „Nėr šventesnės pareigos, kaip tarnauti tėvynei“. Ir aš drąsiai einu į Ateitininkų rūmus, lipu į antrą aukštą. O ten jaunų žmonių daugybė. Sukinėjuosi tarp jų. Matau, vienas su eglės šakute šypsosi, priejo prie manęs ir perbraukė šakele per veidą. Jis su draugu eina laiptais žemyn, ir aš iš paskos. Apačioje tamsoka. Aš mikliai perduodu paketą. „Laimingai, sese“,— sako jie man. Grįžtu namo. Prie durų sukniauju kaip „Juodas katinas“. Bet mano balsą tuoj atpažino ir įsileido į vidų.

Ateidavo pas mane ir kiti veikėjai net po kelis kartus per dieną. Prašydavo, kad nueičiau į Žemaičių ir Obuolių gatvę, kur darydavo partizanams pasus. Turėdavau ten pristatyti blankus, kuriuos parūpindavo Vytautas Buza. Mat jis dirbo spaustuvėje. Jis prispausdavo po kelis šimtus ženklų partizanams. Veždavau juos netoli nuo Siesikų į „Vyties“ apygardą. Vyrų prisisegdavo tuos ženklus prie

kepurių ir atrodydavo tokie šaunūs, galingi, tikri Lietuvos
ažuolai...

Negaliu pamiršti vieno vasaros sekmadienio, kai aš, Vytas Buza ir Jonas Čeponis nuvažiavome į Kurėnus, kad padėtume susiršti „Tauro“ ir „Vyties“ apygardoms. Koks gražus buvo sekmadienis! Mes visi trys laiveliu plaukiame per ežerą. Nei baimės, nei neapykantos širdy neliko. Tik kažkokia palaima. Toli skamba bažnyčios varpai — pakylėjimas... Dieve mano, dabar po tiek metų pagalvoju, kurgi tie žmonės dabar? Žinau, kad Vytautas Magadane kalėjo, kad Jonas 1948 metais suimtas nešė kryžių pats sava valia užsidėjęs, nespėjęs baigti kunigų seminarijos. „Lietuvai galiu viską atduoti“,— sakydavo jis. Dabar atgimstant Lietuvai dažnai susitinka buvę politkaliniai. Ir aš ieškau tuose susitikimuose, dairausi, ar nepamatysiu Vytauto ir Jono. Nėra jų, neatsišaukia. Jau kelinti metai ieškau...

Ir ginklus aš veždavau vyrams į mišką. Kaune juos gaudavome. O žinote, rusas už samagono butelį viską galėjo atiduoti. Atsimenu, vieną kartą aš vežu tris granatas, du vokiškus ir vieną rusišką pistoletą. Dar tris kaspinus šovinių. Na ir drąsi tada buvau. Sudėjau tuos ginklus į didelį portfelį, užmečiau ant viršaus (atsiprašau, kad taip pasakysiu) moteriškas kelnės, ir važiuojam abi su Albina į Ukmergės pusę. Su ta Albina, kuri gyveno tada Valančiaus gatvėje, o dabar — Čikagoje. Klausiate, ar aš nebijojau? Baisoka. Juk Ukmergėje gali mane pažinti. Ieškoma esu. Jei pakliūsiu, tai pakliūsiu. Prisigrūdo pilnas sunkvežimis žmonių. Kas atsisėdęs, kas prigulęs — važiuojam. Vienoj stotelėj žmogus stabdo mašiną. Žiūriu — pažįstamas mūsų krašto komunistas. Jėzau, Jėzau, sergėk mane jauną! Įlipu jis, o aš kaip guliau į Albinos sterblę ir guliu. Meldžiuosi, kalbu malda, kurią partizanai kalbėdavo prieš mūšį: „Gyvybės ir mirties Viešpatie! Tu suskaitei mano dienas pirma, negu aš ėmiau gyventi. Tu esi mano gaivintojas ir gynėjas nuo pat mano jaunų dienų. Nepridera man šiandien bijoti, kada neištiriamoji galia veda mane, ištikimą Tėvynės sūnų, į kruvinas kautynes. Jeigu norėsi, Tu mane iš mirties pavojų išgelbėsi..." Albina pajuto, kad aš visa virpu. Užmetė man ant galvos lietpaltį. Iki Ukmergės aš nepakėliau galvos. O portfelį su ginklais buvau pastačiusi

kiek tolėliau. Viskas baigėsi laimingai. Perdavėm tuos ginklus Šarūno ir Stiklo vyrams ir grįžtame atgal. Tada praneša Albinai, kad jos namas apsuptas — „zasada“. Jai negalima grįžti namo. „Birutės“ rinktinės žmonės apsupti. Ten ir Jonas pakliuvęs. Kur Albina dingo, nežinau, bet grįžau į savo namus Taikos gatvėje, nes turėjau kai ką paslėpti. Parvažiuoju į Žaliakalnį, manęs vyrai jau laukia. Vytautas Buza man sako: „Einam iš čia, kur mažiau žmonių. Tau viską papasakosiu“. Bet jau matau, kad jis toks išblyškęs lyg nesavas. Einam pakrante į Vilijampolės pusę. Jis sustoja ir sako: „Sesut, ką tau pasakysiu“. Pradėjo verkti. Vyras verkia, tai čia kažkas baisaus. Aš jį gerai pažinojau. Gyveno Aštuonioliktame krante, Šančiuose. Jis toks gražus, plaukai garbanoti, juodi... „Žinai, Poliut, aš nuždžiau savo seserį,— sako jis man,— ir „zasada“ dėl mano kaltės.“ Papasakojo, kaip viskas atsitiko. Namuose malkinėje jis turėjo pasidaręs slėptuvę, kur buvo saugojami ginklai, rašomoji mašinėlė, spausdiniai. Jis išsinešė į sandėliuką valyti šautuvą, rusišką „vintovką“. O tuo laiku prie šulinio atėjo sesuo vandens pasisemti. Jis netikėtai nuspaudė gaiduką ir nušovė seserį Danutę. Kilo triukšmas. Atvažiavo rusai, apsupo namą, areštavo motiną, mažą sesutę ir broliuką, visus išvežė. Namai sudegė. Jis pats pabėgo. Atrado NKGB-istai tą slėptuvę ir partizanų archyvą. Sąrašuose — kai kurių partizanų adresus. Ir pradėjo siausti. Pirmiausia apsupo Valančiaus gatvėje esantį punktą. Kas tik ateina į tuos namus, sulaiko ir nebeišleidžia. Ir didelius, ir mažus vaikus laiko be maisto. Jonas apsimetė, kad jam reikia apsiskusti. Mes supratom, kad jis jau ką nors sugalvojo. Skutasi prie lango, kuris į Katedros pusę. Tik — šmurkšt per langą ir pasileido bėgti, susimaišė tarp žmonių ir dingo...

Aš dabar turiu keisti savo gyvenamąją vietą, nes Savanorių prospekte nebesaugu. O Vytautas išvažiavo į Marijampolę. Keičiau ne tik gyvenamąją vietą, bet ir darbovietę. Buvau įstojusi į atsargos seserų mokyklą, bet greit turėjau išeiti. Saugumas susidomėjo manimi. Kai nuėjau kartą į mokyklą, pasikvietė mane direktorius į kabinetą ir sako: „Tavęs ieško, daugiau nesirodyk mokykloje“.

Nebežinau, kaip gyventi niekur nedirbant ir nesimokant. Negausi kortelių maistui, o be kapeikos kaip išsiversi? Niekur nenoriu iš Kauno važiuoti, nes esu čia reikalinga. Atėjo vieną dieną pas mane Mažeikos žmona. To Mažeikos, kuriam ranką nutraukė Varžų kautynėse. Jis sėdi kalėjime, žmona norėtų žinoti — kuriam, kad galėtų maistą perduoti. O pati bijo eiti, nes ir ją pasodins. Kadangi buvau ieškoma, kad būtų saugiau. Jonas patarė plaukus išsiplauti peroksidu. Būsiu blondinė. Jis jau taip padarė ir labai pakeitė savo išvaizdą. Abu užsidėjom akinius. Dabar aš jau drąsiau galiu padėti Mažeikienei surasti vyrą. Einu į miliciją, einu į Saugumą. „Kas tu būsi Mažeikai?“ — klausia manęs. Atsakiau, kad tolima giminė. Po pusantros valandos laukimo pasakė, kad Kaune jo nėra. Išvežtas, o kur, nesako.

Tiesa, tuo laiku vėl bandžiau mokytis. Šįkart Žemės ūkio technikume, kur turėjau įsigyti draudimo inspektorės specialybę. Gaunu 40 rublių stipendijos, korteles duonai. Tik pusę metų reikėjo ten mokytis, mane paskiria dirbti į Pabaiską, kur pagal savo naujus dokumentus esu gimusi. Negi aš ten važiuosiu. Dabar manęs ieško jau ir iš technikumų, kadangi stipendijai sumokėta keli tūkstančiai, o aš nesirodau darbe. Kad manęs nerastų, apsigyvenu pas savo pusseserę Taikos gatvėje. Čia mane atranda Čeponis su Buza ir vėl prašo, kad atlikčiau užduotį, kad vėl nuvežčiau ginklų miškiniams. Mes su Čeponiu eisim į Vilijampolę pas Joną Urboną, kurio svainis dirba sandėlininku ar ginklų sandėlio sargu. Jis turėjo ryšį su rusų karininkais ir už samagoną pirkdavo ginklų. Iš pradžių turguje susitikom su Urbono žmona. Ten ji prekiaavo šaukštais, šakutėmis. Iš jos sužinojome, kad vyras laukia mūsų namuose. Jis pasiruošęs, turįs, ko mes prašėme. Einame Naujajio gatve, Jonui pasirodė, kad mus seka. „Nesidairykim, eikim ramiausiai“, — perspėja jis. Mudu einam kaip eję. Negi mėtysies į šonus. Žengiam ta pačia kryptimi pas Urboną. Jonas ginkluotas: vienas pistoletas rankovėj, kitas užanty. Mus jau trise seka. Užeinam pas Urboną, kitur nėra kur eiti. O jis kaip tyčia jau padėjęs ant lango dvi granatas ir neša mums dar vieną šautuvą ir šovinius. Nežinojo, kad mes sekami. Mano portfelyje septyni pasai.

Ant pasų sumesti šaukštai, šakutės, kuriuos nusipirkau turguj, kad užmaskuočiau tuos dokumentus. Paskui mus į vidų įsibrauna du kariškiai, o vienas lieka lauke saugoti. Tuoju puola klausinėti, iš kur ginklai. Urbonas bando aiškintis, kad jo toks darbas, kur su ginklais tenka susidurti. Prie mūsų kol kas nekimba. Bet mes irgi įtartini: abu šviešiais plaukais, abudu su akiniais. Ir kas tik ateina į šį namą, tuoj sulaiko ir sodina tai ant suolų, tai ant žemės. Šeimininką suėmė ir išvežė į Saugumą, o mus išlaikė tris paras. Kiekvieną vidurnaktį keisdavosi sargybos ir vis iškratydavo kiekvieną sulaikytąjį. Pirmoji krata buvo paviršutiniška — nepastebėjo nei mano paslėptų pasų, nei Jono ginklų. Betgi nevisuomet taip sėkmingai baigsis. Reikia ką nors daryti? „Bėgsiu“,— sako Jonas. „Ne, negalima. Lauke sargyba ir tokia mėnesiena“,— perspėjau aš. Tada aš jam pasiūliau: koridoriuje stovėjo kibiras „saviems reikalams“. „Eik į kibirą išmesk ginklus. O aš paskui nueisiu ir pasakysiu, kad kibiras pilnas ir reikia lauke išpilti.“ Taip ir padarėm. Jokio įtarimo. Sargybinis mane palydėjo iki būdelės, ir ginklai atsidūrė tualete.

Trečią dieną atvažiavo dengta mašina, mus susodino ir nuvežė į Saugumą. Dabar tai viskas, baigta. Tik mels-tis reikia. Eina karininkas su krūva dokumentų, kuriuos buvo iš mūsų paėmę, skaito pavardes ir kai kuriuos paleidžia. Priėjo prie mūsų, perskaitė pavardes ir atidavė dokumentus. Tikėti, netikėti? Nežinau, gyva aš ar mirusi. Ir einam abu, vis atsisukdami, ar neseka. Skersgatviais, aplinkiniais keliais. Niekur nieko, niekas neseka. Aš vis dar tebedrebu, o Jonas sukandęs dantis man kalba: „Lai-kykis!“ Užsukom į bažnyčią, pasimeldėm. Išėjom laukan — nieko įtartino. Tada šunkeliais nuėjom į Obuolių gatvę pas Povilą Čerešką. (Dabar jau miręs.) Čia buvo štabas, rinkdavosi kovotojai iš visos Lietuvos. Radom mūsų vyrus besėdinčius. Jie labai nustebo mus pamatę. Jonas sako: „Tegu bus pagarbintas!“ O jie tyli, nieko neatsako. Jie buvo susirinkę ir pasiruošę mus iš tos apsupties gelbėti. O štai mes patys atsiradom. Su mumis nė vienas nesikalba. Jėzau, koks mums smūgis! Jie galvoja, kad mes užver-

buoti. Atėjom jų išduoti. Jonas tik kramto lūpas ir vis žvilgčioja į mane. „Vyrų,— sako jis,— ką jūs galvojate? Nejaugi jūs tokios nuomonės apie mus?“ Ir tada Vytautos Buza palengva palengva pradėjo šypsotis. Visi prakalbėjo ir papasakojo, kaip ruošėsi mus gelbėti.

1947 metais pavasarėjant įvyko svarbus susirinkimas Karmelitų gatvėje. Tada buvo įkurta „Birutės“ rinktinė ir priskirta prie „Tauro“ apygardos. Rinktinės centras bazavosi Kaune, o jai vadovavo Skirmantas (Juozas Lukša). Susirinko nemažai vyrų ir mes, keturios ryšininkės. Laukėm atvykstant Skirmanto ir Mažvydo, kurį Mažyliu vadindavom. Jis buvo labai aukštas, maždaug kaip Sabonis. Labai juokingai atrodydavo, kai jį Mažyliu vadindavo. Tai tas pats Mažylis, tas pats Mažvydas, kuris ką tik buvo surengęs garsiąją „Sužieduotuvį“ operaciją, kai į tariamąsias ryšininkės Pušelės ir Mažvydo „sužieduotuves“ buvo pakviesti Marijampolės aktyvistai. Penki aukšti pareigūnai ten gavo galą. Šitai jiems buvo atlyginta už visas piktdarybes. Į šį susirinkimą Karmelitų gatvėje Skirmantas ir Mažvydas atvyko iš Marijampolės. Kalbasi su mumis, juokauja. Mažvydas išsitraukė septinto kalibro pistoletą ir sako: „Nuo šito krito saugumietis Gurevičius, o nuo šito (išsitraukė iš rankovės antrą ginklą) — partijos sekretorius Bakevičius. Taip jiems atsilyginta už trėmimus, už nekaltų žmonių žudymą...“

Tais pačiais metais turėjau dar vieną išgaštį. Einu Nemuno gatve ir matau atskubantį Mažylį ir Žveją (jis irgi buvo partizanas). „Gerute, gelbėk,— sako jie,— mus vėjasi.“ Bet kur aš juos galiu paslėpti? Valančiaus gatvė, kur anksčiau gyveno Albina, jau viskas, vietos nebėr. Ir prisiminiau, kad už tilto tarp griuvėsių gyvena Mažeikienė, žmona to partizano, kuriam ranką nutraukė mūšyje. Einau į tą pusę. Aš pirma, jie iš paskos. Kai nuvedžiau į vietą, papasakojo, kodėl jiems prireikė slėptis. Pasirodo, jie nušovė aukštą NKVD karininką. „Kova yra kova,— pasakė Mažylis,— gailestingumui vietos nėra.“

Labai bijojo Mažeikienė. Visą naktį nemiegojo. „Nedėl savęs bijau,— kalbėjo ji rytojaus dieną, kai partizanai

jau buvo išėję.— Bijau, kad vyrui galiu pakenkti, kuris ir taip jau 25 metus gavo."

Tas narsusis Mažvydas žuvo bepartizanaudamas... Daugiau niekas nieko nežino apie jį... Kai aš kartais prisimenu tuos neramius jaunystės metus, dažnai pagalvoju, kad dėl manęs yra daug kas nukentėję. Ir skaudu darosi, ir sąžinė graužia. Ta Albina iš Valančiaus gatvės dėl manęs turėjo ketverius metus slapstytis su mažu vaiku. Kai tik mane areštavo, ji gavo dokumentus ir susitvarkė. Arba kai gyvenau Taikos gatvėje pas tuos neturtingus žmones. Šarūniečiai išplėšė kažkokį sandėlį, prisikrovė mašiną maisto ir vežiojo savo žmonėms, kurie skurdžiai gyveno. Bet kurgi jų protas? Atvežė cukraus, miltų, makaronų ir mano šeimnininkams. Pasodino šeimnininką. Vis per mane. Arba kiek mano tėvai prisikentėjo. Apsakyti negaliu.

Kaune gyventi darėsi vis pavojingiau. Todėl rudenį, kai nuvažiavau į savo kraštą, vyrai manęs nebeišleido, patarė gyventi pas žmones. Priimdavo mane kaimiečiai jei ne iš meilės, tai iš baimės. Tik savo kaime Kurėnuose nesirodžiau. Bet taip buvau išsiilgusi namų ir savųjų. Taigi vieną kartą nutariau aplankyti juos. Apsirengiau partizaniškais rūbais: karišku švarku, kepure, ginklas prie šono. Kvailelė aš, kvailelė. Džiaugsmo jiems nesuteikiau, tik dar didesnę nerimą atnešiau į namus. Nereikėjo man tada rodytis su ta apranga. Tik dabar, po tiek metų, kai pati motina tapau, supratau, kokia aš vėjavaikė buvau. Bet tada jaunystės protas ir jausmai daug klaidų pridarė.

Atsimenu, vieną kartą vėl vyko svarbus partizanų susirinkimas. Dalyvavo net septyni vadai. Tarp jų Vaitelis, Blėka, Stiklas ir Klajūnas. Klajūnas — tai Kemeklis. Jų trys broliai partizanai. Sunkūs buvo 1948 metai. Vis mažėjo ir mažėjo mūsų skaičius, retėjo gretos. Vyrai aptarė padėtį prie laužo ir paskui tokiais liūdtais balsais uždainavo:

Kaip sužeistas paukštis, kaip sužeistas aras
Po girių ūksmingą plakuos.
Ir vieno maldauju, o Viešpatie geras,
Nors mirt leisk tėvynės laukuos.

Daina nuramindavo, vyrų akys prašviesėdavo. Kai Kin-gyro lagery buvau, kai vakare, ant narų atsigulus, sunku-mas užguldavo širdį, imdavau niūniuoti partizaniškas dainas:

Kaip būdavo gera po liepom rasotom
Pavargusią galvą priglaust.
Ir auštantį rytą sidabro palaukėm
Nubrist ligi pačio dangaus.

Ir nuoskauda sutirpdavo širdy, ir neapykanta priešui dingdavo.

Tas susirinkimas, apie kurį kalbėjau, vyko netoli nuo Siesikų pas mano pusseserę Krikštaponytę. Jų vienkiemis miške... Rodos, ir atsargūs buvome, ir sargybą išstatėme. Bet ryšininkai atbėgo iš Taujėnų ir pranešė, kad skrebai sužinojo apie mus ir ruošiasi pulti. Tik laukia paramos iš Ukmergės. Buvo duotas įsakymas išsiskirstyti. Aš žygiavau su Stiklo ir Plieno būriais. Tarp vyrų buvom trys moterys: aš. Tankisto žmona ir Uosio sesuo. Pasirodė danguje raketos, pasigirdo pirmieji šūviai. Kai nuėjom kokius septynis kilometrus, supratome, kad mus supa enkavedistų divizija. Šaudo, kulkos tik zvimbia. Sužeidė Lieknuotį, koją jam peršovė. (Jis kilimo iš Šalnų kaimo.) O kiti sveiki šiaip taip pasprukom. Krikštaponių šeimą areštavo ir išvežė į Sibirą.

Mes atėjome į Baravykų kaimą ir apsistojome. Pailsėjome, pavalgėme ir išsiskirstėme. Vis sunkesnis ir pavojingesnis darėsi mūsų gyvenimas. Man vis reikėdavo retkarčiais nuvykti į Kauną, palaikyti ryšius su kitom rinktinėm. Rudeniop perėjau Tankisto žinion. Bet man ten nepatiko. Jie išgerdavo. Aš pykdavau ir sakydavau: „Kam jūs, vyrai, geriate?“ „Iš nevilties geriam,— atsakydavo,— mirtis vis labiau artinasi ir vieną dieną paguldys ant bruko. Iš skausmo, geriam, sesut.“

O Stiklo būrys buvo labai kultūringas, visi rimti ir drausmingi vyrai. Jie laikydavosi apygardos vadų įsakymų: degtinė — partizanų priešas, nes ji sumažina budrumą. Nuėjau gyventi pas žmones, kur laikėsi Stiklo būrys.

Vienas įvykis man giliai įstrigo atmintin. Stiklo vyrai atsivedė į Kavarsko valsčių, kur mes tuomet laikėmės, vie-

nos šeimos tris žmones: dvi seseris ir jų broliuką. Ir pasakė — juos globosime, saugosim kaip savo tikrą motiną. Tai buvo Tamulių šeima nuo Balninkų: Bronė, Janina ir Tadukas, gal kokių dvylikos metų berniukas. Jų tėvą ir brolių nužudė skrebai, o sodybą sudegino. Motina su jauniausia dukra išėjo į pasaulį: pas vienus žmones pasislaps-tė, pas kitus pagyveno. Su tomis mergaitėmis labai susi-draugavau. Jos buvo tokios nuoširdžios, taurios sielos. Bronė, turėjusi Našlaitės slapyvardę, rašė eilėraščius, kurių kelis ir dabar atsimenu. O jų broliukas labai gražiai gro-davo akordeonu. Bet visos melodijos liūdnos, už širdies griebdavo. Groja, groja ir pradeda verkti. Nėra ko stebėtis: brolis ir tėvas nušauti, motina su kelių metų sesute ir broliuku kažkur po svietą bastosi, namų nėra. Ir aš rau-dočiau. ---

Nutraukiau pasakotojos Apolonijos kalbą ir paklausiau:

- Sakote, kad Tamuliai nuo Balninkų?
- Nuo Balninkų, — patvirtino Apolonija.
- Ar viena iš Tamulyčių nebuvo šluba?
- Šluba buvo Bronė, Našlaitės slapyvardę. Bet iš kur jūs žinote? — paklausė manęs buvusi partizanė Rugiagėlė.
- Paklauskite, dabar aš jums papasakosiu.

Mano tėviškė — Anykščiai. Ten aš gimiau ir užaugau. Po karo išvažiavau mokytis į Vilniaus universitetą. Gal po kokių metų pas mus Anykščiuose apsigyveno Tamuliai. Žinau kai kurias jų šeimos tragiško likimo nuotrupas. Jie gyveno Dabkūniškio kaime netoli nuo Balninkų. Jų darži-nėje buvo bunkeris, kuriame slapstėsi šeši partizanai. Kaž-koks šnipas pranešė stribams. 1945 metų rugsėjo mėnesį atvažiavo stribai ir apsupo sodybą. Tėvas išėjo pasitikti. „Ko jūs norite?“ — paklausė. Paklaustas nepasakė, kur yra bunkeris. Jį vietoj nušovė. Kai išgirdo šūvį, iš bunkerio pradėjo atsišaudyti vyrai. Nė vienas nepasidavė gyvas. Tada stribai padegė daržinę. Kas bandė bėgti iš degančios daržinės, nušovė, o kiti gyvi sudegė. Bronė ir Janina, ku-rios irgi turėjo ryšius su partizanais, tuo laiku gulėjo run-kelių lauke ir viską matė. Sudegus daržinei, stribai iš bun-kerio ištraukė apdegusius kūnus, paėmė vidur kiemo su-kniubusį tėvą, visus septynis nuvežė į Balninkus ir numetė ant šventoriaus ties kryžiumi, nuo kurio nukryžiuotas

Kristus, kaip žmonės pasakojo, kelias paras žiūrėjo į Lietuvos partizanus... Tamulienė su berniuku ir dar jaunesne dukryte išėjo pas žmones, o vyresnės dukros ėmė slapstyti. Ir štai jie apsigyveno pas mus Anykščiuose. Janina lankė gimnaziją, bet vis palaikė ryšius su miškiniais, kaip man vėliau pasakojo.

Buvo Kūčios. Aš su broliu turėjau parvažiuoti kūčiuoti į namus. Bet 1946 metais studentams uždraudė per Kalėdas išvažiuoti į namus. Namiškiai nesulaukė mūsų. Kadangi jau atėjo vidurnaktis, prie stalo — tuščios vietos, nuėjo pakviesti Tamulių. Rado juos parpuolusius ant žemės ir gailiai verkiančius — pirmos Kūčios be namų, be tėvo ir be seserų...

Apolonija nusišluostė ašaras, patylėjo ir pasakojo toliau:

— 1949 metais kovo mėnesį buvo labai didelis žmonių vežimas. Aš jčiau, kad nelaimė užgriuvo ir mūsų namus. Tuoj sužinojau. Atėjo Stiklo vyrai Sakalas ir Bijūnas ir sako: „Sese, mes su liūdna žinia“. Sakalas priėjo, pabučiavo ir sako: „Sesut, raminkis, neverk. Viskuo padėsim. Tavo tėvams siuntinius į Sibirą siųsim. Ir broliui Vytautui į lagerį. Tu visada su mumis būsi“. O Bronė su Janina guodė: „Ir mes likom be namų, be brolio, be tėvo. Kaip mes gyvensim, vienas Dievas težino... Nereikia taip gaudžiai verkti. Ašaros nepadės“. Padėjo nepadėjo, bet išsiverčiau, išsikūkčiojau ir palengvėjo. Buvo Didysis ketvirtadienis. Nuėjau į Taujėnų bažnyčią, paklūpojam, pasimeldžiau. Sužinojau iš vienos pažįstamos, kad ir čia skrebai manęs klausinėja. Taigi jau trijuose valsčiuose man ramybės nebėra... Labai traukė tėviškė. Rodos, ko gi ten eiti. Bet kaip kokia pagunda kvietė, viliojo. O gal kai ką savų atrasiu? Ir pasitaikė proga. Reikėjo Plieno vyrams perduoti paketą. Todėl aš su Janina ir šeimnininko dukra išsiruošėm į kelionę. Iki Ukmergės apie 18 kilometrų. Pėsčios išėjom. Rečionyse pernaktvojom. Rytą aš sakau draugėms, kad jos vienos eitų, o aš užsuksiu į namus. Iš pradžių užėjau pas mūsų artimiausius kaimynus Šmitus. Jie nepritarė nei valdžiai, nei miškiniais. Mamai sakydavo, kad duktė be reikalo susidėjo su partizanais. „Kodėl kitos gyvena sau namuose, o ji kažkur daužosi.“

Kaimynai papasakojo, kad atvažiavus mus vežti į Sibirą, iš bunkerio išlindo brolis Juozas, atidavė šautuvą ir pasakė, kad jis kartu su tėvais važiuosiąs. Man šiek tiek geriau pasidarė ant širdies, nes seni tėvai nebe vieni bus. Kaimynai dar papasakojo, kad tėvai paliko rūbų ir lašinių, kad aš pasiųščiau Vytautui į lagerį. O mūsų namuose dabar gyvenančios vokietės, pabėgėlės, tokios pat nabagės, kaip ir aš. Lietuviškai nemoka kalbėti. Viena jau visai sena, kita, senosios dukra, apie 30 metų moteris su maža dukryte. Artinuosi prie namų. Palaidas mūsų šuo pasitinka ir šokinėja, vizgina uodegą, laižo man kojas. Labai protingas šunelis buvo. Partizanams vienaip lodavo, skrebams kitaip. Tėvai iš tolo atpažindavo, kas ateina. Kai pasirodydavo partizanai, tai jis lodavo tęsiamai, lyg staugdamas. O skrebus puldavo kaip pasiutęs.

Širdis pradėjo pašėlusiai daužytis, akys nuo ašarų aptemo, ir nepamačiau, kaip parpuoliau ant žemės... Atleiskit, tėveliai, broliukai, kad dėl manęs daugiausia nukentėjote, kalbėjo mano lūpos. Išsigando vokietės, nes nieko nesuprato. Tik vieną žodį suprato, kurį, matyt, aš daug kartų kartočiau: mama, mama!.. Ir plaukus roviau, pilna sauja buvo... Pradėjo verkti ir vokietės, pakėlė mane nuo grindų, padavė vandens, glostė mane, bučiavo. Aš atsipeikėjau, atsigavau. Nuėjau pas Šmitą, paėmiau visas likusias pagalves, paklodes, antklodes, maistą ir atidaviau vokiečiams. Juk jos nieko neturėjo. Miegojo ant šiaudų. Kaimynų paprašiau, kad visus mūsų daiktus atiduotų toms vargšėms. Šmitienė dar papasakojo, kaip brolis Juozas, važiuodamas į Sibirą, paprašė, kad mašina sustotų prie kapinių. Sustojo, matyt, žmoniški buvo rusai. Tai Juozas pabučiavo žemę ir pasakė: „Sudie, daugiau nebegrįšiu“. Nujautė, kad prasidės jo sunkiausios dienos. Bolševikai jam nedovanos, nes keturiasdešimt pirmaisiais buvo baltaraištis, pokario metais — miške.

Nuėjau į Ukmergę. Bažnyčioje susitikau mergaitę, kuriai perdaviau paketą nuo Stiklo. Nebebijau nieko. Kas man dabar: nei namų, nei tėvų nėra. Einu sau į turgų. Sakau, gal ką nors iš Juozo draugų sutiksiu, gal jis ką nors man perdavė. Ir susitikau. Bronius buvo geriausias Juozo draugas. Pavardės nesakysiu. Tegu Dievas jam at-

leidžia. Bronius manęs klausia: „Kaip tu nebijai taip dienoms metu rodytis?“ „Nebijau ir viskas,— atsakiau aš jam.— Ką aš kam blogo padariau? Priešų neturiu“. Pasakui aš jo paprašiau, kad nueitų į mūsų namus ir iš po tos obels iškastų stiklainį su nuotraukomis. (Aš buvau paslėpusi tenai.) Paprašiau, kad perduotų Stiklui, nes jis su juo susieidavo. O man Stiklas perduos. Pažadėjo. Mes atsiveikinome. Grįžtu Gedimino gatve, prisistatė du jaunuoliai. „Atsiprašau, ar galima jūsų dokumentus patikrinti?“, — paklausė. Saugumiečių būta. Tuoju mane vienas nutvėrė už parankės, kitas — iš paskos seka. Dar mokytoją vieną buvau sutikusi pažįstamą. Tai kas gi mane išdavė? Tegu atleidžia jiems Viešpats. Bet nuotraukų tų jau neberadau, grįžus po visų lagerių. O apie jas žinojo geriausias Juozo draugas. Atsidūriau Saugume. Kiek ten skrebų! Visi tik žiūri į mane. Įvedė į kabinetą. „Dabar tu man viską pasakysi“, — iškošė vienas pro dantis. „Pasakysiu, klauskit.“ Paėmė dokumentus. „O kur Juozas, kur brolis Vytautas?“ — paklausė. Vadinas, viską žino ir mano tikrą pavardę. „Tylite, nekalbate. Visą pasakysite dvylikto nakties.“ Ką gi, jau temsta. Labai greitai artėja dvyliktoji valanda. „Antrame aukšte prakalbėsi“, — vis skamba man ausyse. Veda mane į antrąjį aukštą. O kiek žiūrėjimo, kiek skrebų! Mane visi pažįsta, keli valsčiai. Tik neseniai prie Ukmergės buvo žuvęs Tankisto būrys. Visas bunkeris sprogdintas. O skrebai žinojo, kad aš su jais važinėdavau. Tiek aš jų ieškota. Ir štai pati papuoliau. „Į antrą aukštą“, — sako balsas. Pažįstamas, nepažįstamas. O aš kartoju: „Marija šventoji, padėk man, kad kitų neišduočiau“. Laiptais lipdama jau balsu šaukiu: „Marija šventoji, padėk man, suteik stiprybės!“ Nuvedė. Ten susėdė ir civiliai, ir kariškiai. Tada dar įėjo vienas, kuris buvo įpareigotas mane, partizanų ryšininkę Rugiagėlę, surasti. Premija gal jam nemaža buvo pažadėta. Tai leitenantas Bubinkovas. Tas pats, kuris vis atvažiuodavo pas mus į Kurėnus gražiai apsirengęs, su skrybėle. Kaip tikras frantas, mano kavalierius. Ir vis klausdavo: „Mamut, kur jūsų dukrelė?“ „Aš daug kartų buvau pas jus,— vėl su pašaipu sako man,— bet tavo mieli tėveliai, Poliut, nežinojo, kur tu esi“. Dar pasižiūri su pasitenkinimu į kitus lyg pabrėždamas:

žiūrėkite, koks aš išmintingas. Gal Dievas mane pripildė tada tokios stiprybės, kad aš išrodžiau tokia drąsi ir išdidi. Tas juos labiausiai ir siutino. „Tai kur buvai per tuos visus metus?“ — dabar jau griežčiau paklausė mano „kavaliarius“. „Namuose buvau. O kai jūs ateidavote, į slėptuves įsidačiau,— kalbu aš savo jaunikiui.— Jūs blogai ieškojote. Aš galiu parodyti tas slėptuves. Virtuvėje tarp sienų buvo įtaisytas bunkeris. Jūs tik vieną kartą padaužydavote šautuvo buože. Bijodavau tik durklo, tai šiandien nestovėčiau prieš jus... Dar pirty prie upelio bunkeryje pasislėpdavau. Ar jūs nors kartą priėjote prie pirtelės? Ar buroką lauke pakėlėte dangtį?“ — kalbėjau labai drąsiai, su įniršiu. Dar nežinojau tada, kaip atrodo tas skausmas, kai pakyla budelio ranka ir pradeda kristi smūgiai ant apnuoginto kūno... Kad tik greičiau sąmonę prarasčiau, Dieve mano, angele Sarge mano... Dar tada nepažinojau tų smūgių. „Tai kas pasą padarė?“—vėl kamanadinėja. „Padarė geri žmonės. Jų nebėra gyvųjų tarpe.“ Nejaugi aš galėjau išduoti tą rusą kapitoną iš trečiosios milicijos?! „Partizanas Kęstutis iš Stiklo būrio padarė“,—sakau aš jiems, žinodama, kad tas ukmergietis partizanas jau žuvęs. Kalbu drąsiai, žiūrėdama jam į akis, žvilgsniu perbėgdama per visus. Dar tada nežinojau, kaip tas skausmas atrodo. Ir trenkė iš viršaus, ir sukniubau kniūbščia, ir pasipylė guminių lazdu serija... Penkis smūgius dar jautau. O paskui nieko. Manęs nebėra. Tik po kiek laiko suvokiau, kad mane spardo. Atmerkiu akis: tai žydas Lenskis, vyriausias Ukmergės tardytojas. Auliniai batai, pats stambus, aukštas. (Lenskio jau nebėra. Miškiniai sušaudė.) Vanoja mane auliniai batai. Nežinau, ar aš gyva, ar ne. Ir daktarą baltu chalatu matau. Jis atsiklaupia ir pila į burną vaistus. Aš sukandusi dantis. Negali pražiodyti. Daktaras meiliai kalba. Aš negaliu pajudinti nei galvos, nei pasikelti galiu. Visa šlapia, nes vaistai bėga per veidą. Paskui atnešė didelę maršką. Pažinau, kas atnešė — Rokas iš Taujėnų. Įvyniojo mane ir dviese išnešė...

Aš jiems atleidau, jau seniai atleidau savo budeliams. Tegu tik Viešpats Dievas atleidžia mūsų skriaudėjams.

IŠKRITO IŠ RANKŲ BREVIJORIUS

Apie Jono Čeponio nepaprastą drąsą, narsumą ir pasišventimą kovoti už Lietuvos laisvę girdėjau iš daugelio buvusių rezistencijos dalyvių lūpų. Iš jų pasakojimų išivaizdavau ir jo išvaizdą: aukštas, stambus, petingas, gražaus sudėjimo jaunuolis. Knygoje „Bažnyčios prieglobstyje“ (Vilnius, „Mintis“, 1983) apie Joną Čeponį radau tokius liudininkų parodymus: Petras Našlėnas-Kerbelis liudija: „Čeponį aš pažįstu nuo 1944 metų, nuo to laiko, kai jis atvyko mokytis į kunigų seminariją. Aš, Čeponis ir Svarinskas gyvenome viename seminarijos bendrabučio kambaryje. Aš žinojau, kad Čeponis ir Svarinskas, mokydami kunigų seminarijoje, užsiiminėjo suklastotų (fiktyvių) dokumentų rengimu. Be to, aš žinojau, kad Čeponis ir Svarinskas reguliariai gaudavo nelegalių antitarybinių lapelių „Vytis“, „Karžygis“ ir kitokių, kurių pavadinimų neprisimenu...“ Toje pačioje knygoje surašyti Jono Čeponio tardymo protokolai, kuriuose jis prisipažįsta, kad buvęs „Lietuvos laisvės armijos“ organizacijos dalyvis, kad ap rūpindavęs jos dalyvius ginklais, dokumentais, vykdamas LLA „Šiaurės grupės“ štabo viršininko funkcijas. „Apie 1947 m. gegužės mėnesį įstojau į gaujos brigadą „Birutė“. ...Maždaug 1947 m. gruodžio pradžioje aš per ryšininkę Šalčiūtę užmezgiau ryšį su „Tauro“ apygardos vadu Žveju, kuris mane įtraukė į šią organizaciją. Aš gavau Vaidevučio slapyvardį. Iš pradžių Žvejo nurodymu aš vykdžiau šio štabo ryšininko pareigas, o vėliau, 1947 m. gruodžio viduryje. Žvejo buvau paskirtas šio štabo vadovaujančio centro patikėtiniu užmegzti ryšiams su „Vyčio“ ir „Dariaus-Girėno“ gaujų apygardų vadais...”

Žinojau, kad Jonas Čeponis nuteistas 25-keriems metams. Labai norėjau sužinoti, ar jis ištvėrė lagerių siaubą, ar grįžo į Lietuvą. O jeigu jis gyvas, norėjosi su juo susitikti. Susitikome 1989 m. spalio mėn. Antrajame Lietuvos tremtinių sąjungos suvažiavime, kuris vyko Kauno Politi-

nio švietimo rūmuose. Po suvažiavimo išėjome į lauką. Jonas stabtelėjo: prieš akis paminklas Leninui, kairiau sparnuotoji „Laisvės“ statula. Karo muziejaus rūmai. Jonas pasakė man ir kitiems savo pažįstamiems: „Mane atsisivijo Daukanto gatvė. Bėgdamas paleidau porą šūvių. Pas-kui stabtelėjau, prisitaikiau į besiantinančius enkavedistus ir parkritau va čia,— parodė jis ranka.— Dingau... netekau sąmonės..." Pirmąją mūsų susitikimo dieną nedaug su juo kalbėjomės. Pasitaikė kita, geresnė proga. Rygoje vyko Baltijos šalių buvusių tremtinių ir politkalinių kongresas. Jame Jonas Čeponis atstovavo Panevėžį. Abu apsigyvenome viename kambaryje. Pasikalbėti skyrėme tik vieną šaltą gruodžio naktį.

— Jūs klausiate, kas paskatino mane įsitraukti į pogrindinę veiklą? Savaime viskas įvyko. Prie vokiečių, kai mokiausi Pasvalio gimnazijoje, reikėjo slėptis nuo Vermachto. Kai įstojau į Kauno kunigų seminariją ir kai vėl užėjo rusai, kova prasidėjo dar aršesnė,— pasakojo Jonas.— O tada seminarijoje mokėsi apie 300 klierikų. Dar karas buvo nepasibaigęs, dalis jaunuolių, neturėdami kunigo pašaukimo, stojo į seminariją, kad išvengtų armijos. Seminarijos kapelionas pasakė: „Kad ir ne visi būsite kunigai, bet būkite geri lietuviai". O miškuose irgi pilna vyrų. Giminės, kaimynai, pažįstami ėjo į žalią girelę. Nejaugi aš, sveikas vyras, lietuvis, stovėsiu nuošaly? Reikėjo padėti tiems, besislapstantiems miškuose. O kaip klierikas gali padėti? Galvojome, svarstėme, kaip įsijungti į tą šventą kovą. Ir pasitaikė proga. Tiesiog pats likimas pastūmėjo mane ir kitus draugus į konspiraciją.

Aš, Svarinskas ir Našlėnas gyvenome Pranciškonų vienuolyno bendrabutyje netoli nuo Vytauto bažnyčios. Vieną kartą visi išėjome pasivaikščioti į Nemuno krantinę. Pri-stojo prie mūsų girti kareiviai. Vienas atstatė šautuvą: „Parodykite dokumentus!" Iš kažkur išdygo karininkas, išmušė iš rankų automatą ir dar rėžė kareivėliui į snukį. Leitenantas mus pakvietė eiti su juo kartu. Mes bijom. Dar karas nesibaigęs, nežinia, ką karininkas galvoja. Gal jam įtartina, kodėl mes, jauni vyrai, ne fronte, o vaikštinėjame čia. „Einam,— sako leitenantas,— duosiu pašaudyti." Duo-

da karabiną, kiekvienam penkis šovinius. Ir taikinį atradome. Jis ir pats kelis kartus iššovė. Taiklį ranką turėjo.

Kai antrą kartą susitikom su leitenantu, jis pasiūlė: „Ar jums nereikalingi blankai pasams?“ Mes patraukėm pečiais, nežinom, ką sakyti. Gal tai provokacija? Jam atsakėm, kad mums nereikia, nes mes turime pasus. „Ją vaševos brata znaju. Mnogim nužny dokumenty. A mnie nužny dengi.“ Žinojom, kad daugelis klausinėjo, kaip įsigyti dokumentus, pasikeitus pavardes ar pasijauninus. „Mes nedaug pinigų turime.“ „Gerai,— pasakė jis,— aš atnešiu blankus, o jūs pasirauskite savo kišenėse.“ Ir atnešė keliasdešimt blankų pasams, o mes atidavėm visus sukrapštytus červoncus. Taip užsimezgė ryšiai. Jis žinojo ir mūsų bendrąbūtį. Kai jau atsirado blankai, reikalingas ir antspaudas. Suradome labai nagingą vyrą Leoną Vainikonį (dabar jis jau miręs). Padarė tokį antspaudą, kad neatskirsi nuo tikro. Niekas nepasakys, kad pasas ne milicijoje išduotas.

Pradėjome pasus vežioti po įvairias Lietuvos vietas. O su dokumentais kartu nuveždavome ir ginklų partizanams. Šitaip sėkmingai darbavomės iki 1946 m. Paskui saugumas įsibrovė į seminaristų tarpą. Užverbavo klierikus, kurie pradėjo įdavinėti. Pirmiausia pavojus iškilo Svarinskui, ir jis turėjo išvažiuoti iš Kauno. Apsigyveno tėviškėje prie Ukmergės. Aš dar mokiausi seminarijoje ir veikiau pogrindyje. Užverbavo vieną iš mano draugų, kuris žinojo visus mano darbus. Užverbuotasis atėjo pas mane ir pasakė, kad nevykdysiąs saugumo nurodymų ir dingsiąs iš jų akių. Jis man pasakė: „Tave suims arba bandys užverbuoti“. Iš pradžių dar nepatikėjau. Nuėjau į seminarijos raštinę. Sėdi nepažįstamas tipas. Raštinės sekretorius sako: „Pakviesk Joną Čeponą — žmogus laukia“,— ir pažiūrėjo į mane. Aš viską supratau. „Gerai, gerai, tuoj pakviesiu“,— pasakiau, skubiai nuėjau ir pasiunčiau savo draugą, kad tas pasakytų, jog Čeponis išvykęs. Tuokart išvengiau suėmimo, bet jau reikėjo slapstytis. Pusiau nelegaliai gyvenau. Paskaitas seminarijoje dar lankydavau. Buvau trečiame kurse. Nebadaug betrūko, kad baigčiau seminariją. Saugumas gi nesiliovė mane ieškojęs. Vieną kartą apsupo visą seminariją. Aš tada slėpiausi Jėzuitų gimna-

zijoje. Atbėgo mano draugas uždusęs: „Jonai, tavęs ieško!“ Tada aš užlindau Jėzuitų bažnyčioje už vargonų. Per langelį matau, kaip rotušės aikštėje zuja saugumiečiai. Kai pavojus praėjo, draugai pranešė. Jau nebėgiu būti Kaune. Išvažiavau prie Ukmergės, kur Svarinskas slapstėsi, kur buvo ir daugiau pažįstamų. Retkarčiais atvažiuodavau į seminariją, išlaikydavau egzaminus. Saugumiečiai, patikrinę klierikų sąrašus, rado, kad aš dar neišbrauktas iš seminarijos. Ir kluvo tada seminarijos vadovybei. Bijodamas didelių nemalonumų, vicerektorius Rauba paliko seminariją ir pabėgo. Mane tuoj pat išbraukė iš klierikų sąrašų. Nebėr man vietos kunigų seminarijoje, reikia gyventi toliau nuo Kauno. Kurį laiką apsistoju Biržuose, Ukmergėje, Suvalkijoje. Tuo metu susipažinau su „Tauro“ apygardos vadu Žveju ir kaip reikiant išitraukiau į pagrindinę veiklą. Jaučiau, kad esu labai reikalingas visam partizaniniam judėjimui. O kai Kaune įsikūrė „Birutės“ rinktinės štabas, aš apsigyvenau Kaune ir įsijungiau į štabo darbą. Čia mūsų buvo apie 30 žmonių grupė. Visi gyvenome atskirai svertimomis pavardėmis ir tik būtiniais atvejais susirinkdavome aptarti svarbių reikalų. Mūsų darbas buvo važinėti po kitus štabus, palaikyti ryšius su kitomis rinktinėmis, ap rūpinti partizanus ginklais, dokumentais. Kai susipažinau su Mackelaite Poliute, dažnai nuvažiuodavau į Ukmergės ir aplinkinius miškus, kur veikė Tankisto, Šarūno, Stiklo, Žaibo būriai. Miškuose man būdavo sunkiau, nepratęs. Juokdavosi iš manęs draugai: „Tau, Jonai, geriau štabuose sėdėti“. Ir iš tikrųjų vieną kartą vos gyvas likau. Buvau pasiūstas prie Seredžiaus užmegzti ryšių su partizanų vadu Karaliumi (pernai jį palaidojome — amžinąjį jam atilsį!). Mūsų aštuoniolikos vyrų būrį apsupo rusai. Trauktis nėra kur. Nutarėm vienoj vietoj prasimušti pro apsupimą. Aš ėjau su kitu vyruku. Krūmais lendame. Staiga prieš mane lyg iš žemių išdygo rusų kareivėlis. Jis ginklą atstatęs, aš taipogi. Šauti ar nešauti? Jis mostelėjo man, davė suprasti, kad eičiau savais keliais. Taip ir prasilenkėm, nuėjom kas sau.

Daugiausia maišydavausi Kaune.

Aš užklausiu Jono:

— Ar ką nors girdėjote apie Įgulos bažnyčios klebono Trakinsko išdavystes?

— Mes nujautėme, kad Trakinskas išdavinėja. Jo vengdavome kaip ir Jono Ragauskos, seminarijos dėstytojo. Vokiečių okupacijos metais Trakinskas buvo seminarijos kuratorius — tai lyg ūkio dalies vedėjas, lyg tiekėjas. Vokiečiai jį kaip įkaitą kartu su kitais inteligentais uždarė į Štuthofio koncentracijos stovyklą. Dar karui nepasibaigus, rusai jį kartu su rašytoju Sruoga parvežė į Kauną. Sako, tada jį ir užverbavo. Negaliu tvirtinti, kad tikrai taip buvo. Bet klierikai taip kalbėjo. Gal ir ne taip buvo, bet aišku, kad jis nuėjo išdavystės keliu. Iš pradžių išdavinėjo ne „Tauro“ apygardos ribose, o kažkur apie Babtus. Per išpažintį išgaudavo saugumui reikalingas žinias. Vienas, antras, trečias asmuo įkliuvo po išpažinties. Kai paaiškėjo, kad jis ir Kaune išdavinėja, gatvėse buvo išklijuoti lapeliai: SAUGOKITĖS IŠDAVIKO — Įgulos bažnyčios klebono! Jam už akių buvo paskirta mirties bausmė. Po tokio partizanų vadovybės sprendimo kiekvienas galėjo įvykdyti bausmę. Dabar saugumas dar labiau ėmė kleboną globoti. Jam priskyrė apsaugą. O seminarijoje tada buvo labai stipri pagrindinė organizacija. Daugelis klierikų dar abejojo, ar galėjo kunigas nueiti tokiu išdavystės keliu. Mirties nuosprendį įvykdyti buvo pavesta dviems klierikams, kadangi kiti neprieis prie jo. O klierikus ir saugumas praleis. Man visa tai pasakojo vienas seminaristas, kuris įvykdė mirties nuosprendį. Nenoriu, negaliu pasakyti jo pavardės. Net ir saugumas iki šiol nežino, kas nušovė Trakinską...

Du klierikai nuėjo pas kleboną. Jis sėdėjo už stalo. Trakinskas pažino tuos klierikus. Jie ne iš karto nušovė jį. Dar pasiūlė nueiti kartu į mišką ir viską išsiaiškinti. Jis nesutiko ir griebėsi atidaryti stalčių, kur buvo pistoletas. Šūvis į pakaušį, — ir užteko. Jie išbėgo. Paskui buvo laidotuvės. Tie patys klierikai, kurie įvykdė mirties bausmę, dalyvavo laidotuvėse. Net duobę padėjo užkasti.

— Ar gyvi tie klierikai? — paklausiau Jono.

— Gyvi. Ir tik keli mes žinome jų pavardes. Iš pradžių daugelis kalbėjo, kad aš nušoviau Trakinską, kadangi mane laikė drąsiausiu, visuomet man pavesdavo atlikti sunkiausias užduotis. Net saugume, mane suėmus, pirmas

kaltinimas buvo: „Ty ubil Trakinskasa! Ty nastojaščy ubijca — svojich ubivajies!“ O aš turėjau geriausią alibi, kad net saugumas įtikėjo.

Maždaug tuo pat metu pradėjo ryškėti pati didžiausia išdavystė partizaniniame judėjime — Markulio-Erelio išdavystė. Reikėjo perspėti visas apygardas, visas rinktines. Apygardos vadas Žvejys man pavedė pranešti apie Markulį „Vyties“ apygardos vadui Vaiteliui. O žinojom, kad Vaitelis su Markuliu buvo geriausi draugai. Ar patikės, kad Markulis išdavikas? Aš su Poliute Mackelaite, Tankistu ir kitais dvidešimt vyrų einam pas Vaitelį. Vežamės ir oficialų raštą dėl Markulio. Vaitelis nepatikėjo, šoko ant manęs: „Kiekvieną dabar galima apšaukti šnipu. Gal ir tu pats užverbuotas ir nori susidoroti su Markuliu! Jei-gu išaiškės, kad tu be reikalo prieš jį rezgi pinkles, nuderėsiu tave vietoj. Jau du panašius nušoviau, pats būsi trečias“, — režė įsiutęs apygardos vadas. „Aš atlikau savo pareigą, vade, perspėjau jus. Dabar galite mane sušaudyti“, — pasakiau ir pažiūrėjau į jo rūstų veidą...

Alfonsas Vaitelis, Lietuvos kariuomenės kapitonas, buvo vienas iš geriausių vadų. Jo vadovaujama apygarda apėmė Panevėžio, Kėdainių, Ukmergės apskritis. Pats jis buvo labai drausmingas ir reikalavo drausmės iš kovotojų. Žinojau, kad už drausmės pažeidimus ir didelius nusikaltimus jo įsakymu buvo sušaudyti keturi partizanai.

— Už ką tokia žiauri bausmė? — paklausiau Jono.

— Tokie buvo karo lauko teismo nuosprendžiai. Aš pats dalyvavau viename tokiame teisme. Matau, kad jus domina. Papasakosiu. 1947 m. vasarą aš su reikalais lankiausi „Vyties“ apygardos štabe. Vaitelis pasakė: „Jonai, važiuosime į teismą. Tu būsi Žvejo štabo atstovas.“ „Gerai, jeigu aš reikalingas, galėsiu važiuoti“, — atsakiau. Man papasakojo apie tą partizaną, kuris bus teisiamas. Tai jaunas 19 metų vyrukas, labai drąsus ir narsus. Tik visa bėda, kad jis mėgdavo išgerti. Jo slapyvardis, jeigu neklystu, buvo Uosis. Jis turėjo jau du išpėjimus. Vieną gavo už tai, kad išgėręs labai nusikalto. Gailėjosi, žadėjo nebegerti. Bet po kiek laiko vėl nusikaltimas. Ir vėl gailisi, prisiekinėja. O pats didžiausias jo nusikaltimas — būdamas girtas, susiginčijo su vienu mokytoju ir jį nušovė.

Karo lauko teismas įvyko netoli nuo Ukmergės miško lygumėlėje. Išrikiuota apie šimtas partizanų. Žemesnio rango vadai atraportuoja apygardos vadui. Paskui Vaitelis kalba apie pasipriešinimo kovos sunkumus, apie išdavystes ir drausmės reikalus. Ir pasako, kad šiandien bus karo lauko teismas. Nutyta partizanai, dairosi vieni į kitus, lyg ieškotų nusižengėlio. Vadas pasako teisiamojo pavardę. Aš pažinojau tą jaunuolį. Kad jis labai drąsus, kad jo neima kulkos, pats įsitikinau, nes jis vieną kartą man išgelbėjo gyvybę. Ir tuokart aš su reikalais lankiausi Vaitelio štabe. Grįžtant mane ir kitus užpuolė enkavedistai. Reikėjo pereiti miško keliuką, o jį saugojo rusai. Tada Uosis pasidėjo kulkosvaidį ant medžio ir pradėjo leisti serijas. Man tik pasakė: „Traukis, Jonai, tu miesčionis — nemoki kariauti.“ Kai aš sėkmingai perėjau tą keliuką, pasivijo mane Uosis. Kulkosvaidis dar karštas, o jis pats dega įniršiu... Ir štai dabar tą vaikiną teis. Prie Uosio priėjo kuopos vadas ir atėmė ginklą. Vaitelis išvardijo jo visus nusikaltimus, kalbėjo, kad Uosis nesilaikė įspėjimų. Paskui pasakė: „Už Lietuvos laisvės kovotojų priesaikos nevykdymą, už didelius nusikaltimus „Vyties“ apygardos partizanui skiriama MIRTIES bausmė“. Uosis išblyško, bandė teisintis, kad netyčia nušovęs mokytoją, kad tasai jį labai įžeidęs. Pamatęs, kad nuosprendžio niekas nepakeis, prašėsi, kad leistų išpirkti kaltę. Jis nueisiąs į Ukmergę ir iššaudysiąs pačius aršiausius komunistus. „Tavęs tokio negalime laikyti partizanų gretose. Sakai, kad atpirksi kaltę. Bet kas gali garantuoti, kad tu nepasiduosi saugumui ir išduosi mus visus? Arba eisi ir nueisi.“ Uosis puolė ant kelių, maldavo, bet apygardos vadas buvo neperkalbamas. Tik dar pasakė: „Džiaukis, kad mirsi kaip partizanas, o ne kaip išdavikas“. Duobė jau iškasta, jį pastatė prie jos: klaikio mis akimis žiūri į draugus ir — šūvis.

Nukrypau kalbėdamas apie „Vyties“ apygardos vadą. Nepatikėjo jis, kad jo geriausias draugas Markulis, kuris globojo ir materialiai rėmė jo žmoną ir vaikus, galėjo būti išdavikas. Tai va kodėl aš negalėjau nušauti Trakinsko — aš tuo laiku buvau pas Vaitelį. O kad Markulis buvo išdavikas, pats Vaitelis greit įsitikino. Bet jam tai daug kainavo, kadangi jo žmona ir vaikai tapo saugumo įkaitais.

Grasindami susidorosią su vaikais, jie vedžiojo Vaiteliene po miškus ir reikalavo išduoti partizanų bunkerius. Žinoma, gal ir aš būčiau daug ką išdavęs, jei mano akivaizdoje kankinami vaikai būtų klykę nežmoniškais balsais. Bolševikų žodyne nėra žodžio pasigailėjimas, nieko nėra brangaus žemėj, nieko švento jie nežino. Jie užmuš tavo tėvą, motiną, vaikus pasmaugs ir pasakys: vykdyčiau Lenino priesakus,— Jonas nutilo. Už lango šalta žiemos naktis. Pirmas šiais metais toks šaltis. Rygos gatvės dar nemiega: užia mašinos, bilda tramvajai, kažkur suūkauja traukinys. Vidurnaktis. Miegas dar neima. Prisiminiau, kad knygoje „Bažnyčios prieglobstyje“ yra tokie Jono Čeponio parodymai: „1947 m. gruodžio antroje pusėje aš kartu su „Hariu“ dalyvavau ginkluotame keitimo punkto, įsikūrusio Žemės ūkio akademijos raštinėje, apiplėšime. Mes pagrobėme 140 tūkstančių rublių“. Užklausu jo, kaip ten buvo. Jis noriai papasakojo:

— Mes, kurie gyvenome Kaune svetimais dokumentais, buvom savotiški tiekėjai. Juk partizanams miške visko reikėjo: ir dokumentų, ir ginklų, ir pinigų. O iš kur jie gaus? Neis plėšti kaimiečių, kurie ir taip gana prisikentėjo. 1947 m. pakeitė pinigus — pinigų reforma buvo. Partizanams visai blogai. Buvau pas Žveją. Jis sako: „Jonai, ką nori daryk, bet aprūpink mus pinigais. Bolševikai plėšia, viską; veža iš Lietuvos, guldo mūsų brolius aikštėse...“ Nutariau, kad geriausia pinigų pačiupti iš Žemės ūkio akademijos kasos, kuri tuo laiku buvo Kęstučio gatvėje. Reikia maždaug keturių vyrų šiai operacijai įvykdyti. Pirmas sutiko Abelis Haris, latvis, buvęs aviacijos leitenantas. Jis buvo nelaisvėj Marijampolėje, pabėgo iš ten ir atsidūrė Žvejo būry. Narsus vyras, nedvejodamas sutikdavo atlikti sunkiausias užduotis. Mes su juo važiuojame į Rygą užmegzti ryšių su Latvijos pogrindžiu, taip pat su užsieniu. Ir dabar Haris, nors ir sirgdamas, su temperatūra, atėjo į sutartą vietą. Dar reikia mažiausia poros vyrų. Pasiūliau prisidėti Valteriui (Vincas Šapoka). Bet tas pabijojo. Supykau aš ant jo ir išrėžiau tiesiai į akis, nepaisydamas, kad jis vadas: „Jeigu mes įkliūsim, tave pirmąjį išduosim“. Noriu priminti, kad vis dėlto jis pirmiau už mane pakliuvo.

Einam abu tik su Hariu. O jis Kauno nepažįsta, nesiorientuoja miesto gatvėse. Kas žino, gal reikės išsiskirti. Suradau jam palydovę Onutę Šalčiūtę. Mes jau žinojome, kada pinigus ims iš banko, todėl stovime gatvėje, stebime, kai pasirodys mūsų pinigai. Išėjo dvi kasininkės, trijų kareivių lydimos. Eina šnekučiuodamosi. Viena sako: „Čiuptų dabar kas nors už terbos — ir nebėr pinigėlių". Aš kumšt Hariui ir sakau: „Taip ir bus". Kęstučio gatvės procesija su pinigais įėjo į Žemės ūkio akademijos rūmus. Mes — iš paskos. Savo palydovę palikome prie įėjimo. Tarpduryje mane užkalbino pažįstamas. „Neturiu laiko kalbėti, turiu svarbių reikalų", — pasakiau. Kareiviai nulydėjo kasininkes iki buhalterijos ir grįžo. Mes greitai nutraukėm telefono laidus ir staigiai įsmukome į buhalteriją. Užsitarakinome iš vidaus ir ant durų stiklą užkabinome laikraščius, prisegę smeigtukais, kad nesimatytų iš koridoriaus. Žiūrim — viduj stovi generolas Karvelis ir keli kariškiai. Jie nieko nesusigauja, o mums kelio atgal nėra. „Rankas aukšty! — sukomandavau. — Ramiai!" Haris atstatė du pistoletus. Jie iš karto pakėlė rankas. Liepėm nususukti į sieną. Kasininkė, kuri buvo pradėjusi krauti pinigus į seifą, labai išsigando. „Nebijok, mergyt, tavęs neliesim, — juokaujam, — mums pinigėliai reikalingi." Naujutėlius pinigus kraunu į portfelį. Netelpa. Sakau vienam darbuotojui: „Būk žmogus, paskolink portfelį, grąžinsim". O jis neskubėdamas krauna popierius ant stalo. „Ar negali tamsta greičiau?" Timpltelėjau portfelį taip, kad jo kraštas iširo. „Atsiprašau, susiūtą grąžinsime." „Išbirs jūsų pinigai", — pasakė darbuotojas. Kai susikroviau pinigus, vieną portfelį padaviau Hariui: „Paimk šešis vyrus ir eik, o kitus palik sargyboj", — pasakiau, kad susidarytų ispūdis, jog mūsų nemažai vyrų. Kai Haris išėjo, iš stovėjusių kai kas bandė pasisukinėti. „Ramiai! Nes gali daug kainuoti", — pasakiau šaltai. Generolas, kariškas žmogus, jis supranta, kaip reikia stovėti. Prie jo stovi komjaunimo sekretorius pusiau kariška palaidine. Be ginklo, nes apčiupinėjau, įsitikinau. Aš palaukiau 10 minučių, kad Haris spėtų nutolti nuo Akademijos su vienu portfelium. Kitą — aš turiu. Jei vienas įkliūsime, ne visi pinigai dings. Kadangi buvo gruodžio mėnuo, išeidamas gražiai palinkėjau laimės Naujais me-

tais, padėkojau už pinigus ir už gerą laikyseną. Dar įsakiau, kad valandą laiko nedrįstų išeiti iš buhalterijos, kad laikytųsi tylos.

Laimingai išnešiau pinigus, susitikau su Hariu sutar-toje vietoje. Bet po to prasidėjo toks enkavedistų siauti-mas po miestą, kad reikėjo pasitraukti iš Kauno. Pinigus pristatėm į „Tauro“ štabą. Haris pasiėmė du tūkstančius rublių Latvijos rezistencijos reikalams, ir aš jį palydėjau į Rygą. Grįždamas atgal, užsukau pas Vaitelį. Jis man įdavė paketą, kad nuvežčiau Žvejui. O šis tuo metu lai-kėsi Kazlų Rūdos miškuose. Taigi reikėjo iš pradžių už-sukti į Kauną, nes turėjau svarbių reikalų tenai. Gaunu įspėjančią telegramą, kad Kaune neramu, visur „oblavos“. O važiuoti reikia. Gal ir mano suėmimo laikas atėjo, nes Alfonsas Svarinskas sėdi jau nuo 1946 metų gruodžio, Valteris sugautas, kiti pažįstami susodinti.

Atvažiuoju į Kauną — beveik visi mano pažįstami su-imi. Nėr kur apsisistoti, kadangi visur pasalos. Einu pas vieną pažįstamą — iš tolo išgirstu, kad jų kieme šuva lo-ja. Vadinas, svetimi žmonės name šeimininkauja. Einu pas kitą pažįstamą, gyvenantį Žaliakalnyje netoli šv. Antano bažnyčios. Pabarbenau į langą — viduj nutilo. Kažkas pri-ėjo prie durų. Lange pasirodė vaiko veidas ir davė man suprasti, kad sprukčiau. Viduje kareivių būta. Pasileidau per sodą bėgti. Girdžiu: „Stoj!“ Aš paleidau porą šuvių į juos ir nerių pro Antano bažnyčią, pasiekiu Kauko laip-tus. Nusileidus žemyn užsuku pas kitus pažįstamus. Žvilg-telėjau per langą — ir čia žaliakepuriai. Vadinas, visos mano buvimo vietos jiems žinomos. Kur bėgti, kur pasi-slėpti? Dar Kęstučio gatvėje turėjau labai saugią vietą, kurią žinojo tik vadas Valteris ir aš. Pro rakto skylutę pažiūrėjau. Lyg nieko nėra kambaryje. Vienoj rankoj pis-toletas, kita barbenų į duris. Atsidarė dvigubos durys. Prie-timoje pamačiau šeimininką žilais plaukais. Nuleidau pis-toletą, paėmiau prožektorių, kad pasišviesčiau. Ir staiga ant manęs užgriuvo kareiviai. Pasipurčiau iš visų jėgų. Pa-čiame stiprume tada buvau — 22 metai. Nors ir dabar jėgų nestinga — lengvai sudoročiau kokį sribuką. O tada kiek jėgos turėjau! Išsivadavau iš jų ir išnėriau į gatvę. Paleidau kelis šuivius, kad prilaikyčiau besivejančius. Gy-

vas tikrai nepasiduosiu ir ne vieną patiesiu, kaip kad neseniai Mažylis padarė. Jis su Valteriu Kalniečių gatvėje papuolė į pasalą. Jų ten laukė pats majoras su kareiviais. Jie vietoj nupylė majorą, kelis kareivius ir pabėgo. Valteris kažkur kitur nudūmė, o Mažylis atsidūrė Rotušės aikštėje. Norėjo pas pažįstamus prisiglausti. Ir pakliuvo į apsupimą namą. Čia kareiviai, belaukdami ateinančiųjų, lošia kortomis iš pinigų. Mažylis įėjęs į vidų, iš karto suprato, kur pakliuvęs. „Gal ir mane priimsite pakortuoti?“ — paklausė. „Sėskis.“ „Pažiūrėsiu, ar pinigų turiu“, — pasakė, išsitraukė pistoletą ir keturis iš karto nupylė. Pabėgo.

Ir aš gyvas nepasiduosiu. Bėgu iš visų jėgų. Kojos neša lyg gerai patepta mašina. Man reikėjo pasukti į Nemuno pusę, bet įsismaginęs pranėriau pro tą gatvelę. Kareiviai šaudė ir vis rėkia: „Stoj, stoj!“ Užsikirto mano pistoletas. Tik tris šūvius paleidau. Buvau jau pasimetęs, nes be ginklo — bejėgis žmogus. O situacija susiklostė nepaprasta. Bėgu Mickevičiaus gatvę. Čia pat kalėjimo vartai. Žinau — ten ginkluota sargyba. Iš priekio arkliais kinkytame vežime atvažiuoja girti kareiviai dainuodami. Aš turiu Žvejo štabo svarbius dokumentus. Gerai, kad pasitaikė tvora. Išmečiau paketą prie kažkokio garažo už tvoros. Jeigu išnešiu sveiką kailį, grįšiu pasiimti paketo. Bet grįžti jau nebeteiko... Mickevičiaus gatvę bėgant, į mane šaudė kaip reikiant, bet kulka vis dar nepasiveja. Prieš akis Karininkų Ramovė. Ten pilna karininkų su žmonomis katiušomis. Vakaras, matyt, koks buvo ar balius. Rusai, be abejo, išgirdo šūvius ir pamatė mane atbėgantį. Aš nerių, atstatęs į priekį pistoletą. Kariškiai su žmonomis prasiskyrė, padarė man taką, kaip bažnyčioj padaromas takas, kai kunigas eina ir krapina krikščionis. Gal jau man niekad neteks stovėti prie altoriaus. O svajojau, tikėjau... Bėgu pro kariškius ir galvoju, kad taip granatą turėčiau — išklodčiau nemažai okupantų. Vieni rusai šaukia: „Čiupkit banditą!“ Kiti prilaiko: „Jis ginkluotas!“ Prabėgau pro juos. Paskui pasukau į Laisvės alėją. Dar nepailsau, sieksniniais žingsniais nerių į Daukanto gatvę. Ant kampo, rupūžė, kažkoks milicininkas pasimaišė. Jis iškėlė rankas aukšty, bet aš įsibėgėjęs parbloškau jį ant žemės. Bėgu link Karo

muziejaus. Jie tebesiveja. Kitoj gatvės pusėje Radiofonas. Žinau, kad ten yra ginkluotas sargybinis. Stabtelėjau už namo kampo prieš pat Kauno muziejaus aikštę. Dar turėjau mažą parabelį, nes pistoletas užsikirtęs. Išsitraukiau, taikausi į besitartinančius ir... nežinau, kur dingau, prapuoliau, prasmegau... Paskui girdžiu — skambina, skambina ne tai Pasvalio, ne tai Biržų bažnyčios varpai. O gal skambėjo iš Karo muziejaus bokšto. Ir lyg iškrito iš rankų brevijorius... Praplėšiau akis — aplink žaliakepuriai. Kraujo klanas ant grindinio. „Svoloč ne podochnet“, — girdžiu balsus. Vienas karininkas, matau, varto pistoletą. Nesuprantama, kodėl jis užsikirto.

Aš Saugume. Atvedė vadą Valterį, visą sumuštą. Vos beatpažinau. Ir jis suimtas, visi pažįstami suimti, visa Lietuva suimta, — baigė pasakoti Jonas.

Naktis persirito į antrą pusę. Reikia pamiegoti. Rytoj dar tęsis Baltijos šalių tremtinių ir politkalinių Kongresas. Bus paskelbta deklaracija:

Mes, atstovai iš Estijos represuotųjų sąjungos „MEMENTO“, iš Latvijos represuotųjų susivienijimo ir atstovai iš Lietuvos tremtinių sąjungos, PAREIŠKIAME, kad SSSR valdžios aneksuotose Baltijos respublikose įvykdyti nusikaltimai — masinės deportacijos, neteisėti areštai ir bausmės, sufabrikuoti politiniai procesai, dėl kurių žuvo šimtai tūkstančių žmonių — yra nusikaltimai prieš ŽMONIŠKUMĄ...

Kai reiks balsuoti už šią deklaraciją ir už kitus dokumentus, pakils rankų miškas. Tarp jų pamatysiu pakeltą ir Jono Čeponio ranką.

Nežinomo partizano eilėraštis

IŠDAVIKUI

Eik tu, eik ir niekad nesugrįžki,
Nesustok, kur sodyba gimtoji, —
Tave smūtkai prakeiks pilkų kryžių,
Verks akmuo tavo mindomas kojų.

Ar ne motė tavo užaugino.
Užliūliavo baltoj klevo lingėj,
Ar ne tu plačių pievų gėlynuos
Augai vaikas guvus ir laimingas?!

Ne, ne tu! Tai sapnuota, girdėta, —
Ne tavo brangios rankos liūliavo!
Tavo veidas gėda pažymėtas,
Kaino ženklas nūn kaktose tavo.

Iš miškų nykių, raistų, kimsynų
Brolių kraujas kerštu dangų šaukia —
Lai pakils tie, kuriuos tu sumynei.
Atnašauti neužbaigtą auką...

O tu eik, o tu eik ir negrįžki.
Tu sutirpk prakeiksme kaip šešėlis!
Lai nutrins juodą dėmę užtiškusią
Nuo tėvynės šviesi saulė kėlus...

JUODAS KRYŽIUS IR RAUDONA ROŽĖ

O padainuoki man, bernioke
Iš Suvalkijos lygumų...

Apie šios dainos autorių, Suvalkijos bernioką. Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje rašoma, kad jis išleidęs kelis eilėraščių rinkinius, kad už kūrinius vaikams 1959 metais gavęs LTSR respublikinę premiją. O apie Algirdą Skinkį Lietuvos rašytojų sąvade sakoma, kad jis savo poeziją skelbė periodikoje, kad po jo mirties išleistas eilėraščių rinkinys „Medžių pėdos“.

Abu šiuos poetus aš asmeniškai gerai pažinau. Kai 1945 m. iš Anykščių atvažiavau į Vilnių studijuoti literatūros, juos jau radau Vilniuje. Nors jie dar nebuvo baigę vidurinių mokyklų, bet maišėsi tarp jaunųjų literatų. Ypač perspektyvus buvo K. Kubilinskas, kuris jau vokiečių okupacijos metais spaudoje reiškėsi ir pagarsėjo savo eilėraščiu:

Eltesera raudonoji
Mūsų ragana baisi —
Pagyvenom tavo rojų
Ir palikome basi...

Su K. Kubilinsku ir A. Skinkiu kartu dalyvaudavome literatūros vakaruose, jie dažnai ateidavo į Tauro studentų bendrabutį; čia, mūsų kambarėlyje, kalbėdavomės, ginčydavomės. Kartu gyveno ir daugiau literatų: B. Jauniškis, V. Sirtautas, J. Rozga. Tada K. Kubilinskui prasidėjo dideli nemalonumai dėl jo eilėraščių, parašytų okupacijos metais. Kaip rašo B. Jauniškis spaudai rengiamoje knygoje „Jaučiu jų buvimą“, slėpdamas K. Kubilinską nuo saugumo, nuvežęs jį į savo tėviškę netoli Zarasų. Ten kurį laiką poetas gyvenęs. Bet ir čia pasidarė pavojinga, nes kaimo žmonės pradėjo apie jį kalbėti. Tada jis grįžęs į Vilnių ir pusiau slaptai išlaikęs brandos egzaminus. Toliau B. Jauniškis rašo: „Baigiantis vasarai, Kostas netikėtai buvo pašalintas dirbti į Linežerio pradžios mokyklą Varėnos rajone, o netoliese jo — A. Skinkys. Tas kraštas tarp girių garsėjo

miško broliais. Nerimas apėmė mane. Juk ne vienas mokytojas žuvo arba buvo suimtas ir nuteistas. Labai nenoromis Kostas išvažiavo į paskyrimo vietą... Kartą netikėtai gatvėje sutikau Kostą, mat buvo atvažiavęs savo mokiniams mokslo priemonių. Išvargęs, toks iškankintas man atrodė, lyg iš tremties grįžęs.

— Neužeiini! Senus draugus pamiršai!..

— Ar nebijai, kad užėčiau?

Nesupratau jo. Laikėme jį savo šeimos nariu, o dabar... Jis pakėlė švarko kraštą ir parodė kelių kišenėje pūpsančią mauzerio rankeną. Mane nuliejo šaltas prakaitas..."

Netikėtai man į rankas pakliuvo partizanų Dainavos Apygardos laikraščio „Laisvės varpas“ 1949.VIII.17 šeštąs numeris. Ten rašoma: „Raudonasis okupantas, norėdamas suduoti tautai bei sąjūdžiui kuo didesnę triuškinančią smūgį, deda didžiausias pastangas į partizanų eiles įterpti savo agentus — provokatorius. Būdinga, kad savo agentais okupantas parenka iš pačių lietuvių tokius asmenis, kurie išdavikišką provokacinę veiklą labai rūpestingai maskuoja tariamu patriotiškumu, tautiniu sąmoningumu ir neapykanta tarybinei valdžiai. Visuomenei bei sąjūdžiui tokie provokatoriai susekti gana sunku, nes jie jokiais veiksmais, galinčiais juos išryškinti, nepasirodo. Panašios rūšies išgamomis buvo Kostas Kubilinskas-Kubilius ir Algirdas Skinkys (abu gimę Vilkaviškio apskr., Gižų valsč.. Rodos km.), kurie nepriklausomybės metais priklausė ateitininkų organizacijai, pirmojo bolševikmečio laikotarpyje leido rotatorium dauginamus antitarybinius laikraštėlius („Žaibai“, „Naujieji žaibai“, „Vasario 16-oji“ ir t. t.), vokiečių okupacijos metais rašė antitarybines satyras (plačiausiai žinoma K. Kubilinsko-Kapso „LTSR“ — Eltesera), patriotiniais motyvais eilėraščiai ir t. t. Pirmaisiais antrosios bolševikinės okupacijos metais jie priklausė taip vadinamai Jaunųjų Rašytojų Sąjungai, bet MVD susekus jų pirmąją veiklą, buvo iš jos su triukšmu išmesti. Raudonosios Jaunųjų Rašytojų Sąjungos susirinkimuose ir tarybinėje spaudoje jie buvo iškolioti, kaip dekadentizmo šalininkai, tarybinės valdžios šmeižikai, nacionalistai. Jiems įsibrovus į sąjūdį ir čia atlikus išdavikiškus-provokacinius darbus, paaiškėjo, kad visa tai buvo iš anksto MVD suplanuotas manevras,

kurio lietuviškoje visuomenėje turėjo būti sukeltas įspūdis, jog šie abu parsižadėliai tikrai yra „lojalūs“ Nepriklausomos Lietuvos siekimams ir idealams, o šiuo metu,— pavergtos Lietuvos vedamam pasipriešinimui. Tokiu būdu Kubilinskui ir Skinkui turėjo būti parengta dirva įsibrauti į sąjūdį.

Po šio paruošiamojo darbo, norėdami „išvengti“ tariamų „persekiojimų“, Kubilinskas ir Skinkys su specialiu MVD uždaviniu atsiduria Rudnios valsč., Varėnos apskr., kur abu pradeda mokytojauti. Savaime suprantama, jog jie pasirodo gyventojų ir mokytojų tarpe kaip dideli tėvynės mylėtojai. Įsigiję vietos gyventojų ir laisvės kovotojų partizanų pasitikėjimą, jie palengva toki pat pasitikėjimą įgyja ir Dainavos Apygardos vadovybėje. Tai buvo pagrindinis tikslas, kurio jie, MVD pavesti, ištisus metus atkakliai siekė.

Patekę į vieną Dainavos Apygardos vadovėčių, 1949 m. kovo mėn. 7 d. jie klastingai nužudo laikinaiėjusį Dainavos Apygardos Vado pareigas Kariūną, sprunka į Alytų, ir iš ten atvykus MVD-istams (apie 40 sunkvežimių), buvo vienu metu pultos apygardos ir vienos rinktinės vadovietės. Beviltiškame apsupime didvyriškai kaudamasis, išsprogdiinės vadovietės, nelygioje kovoje krito Rinktinės Vadas Žaiabas su trimis partizanais. Priešas už tai užsimokėjo keturiasdešimties MVD-istų gyvybėmis.

Remiantis patikrintomis žiniomis, abu bolševikų provokatoriai šiuo metu randasi Vilniuje ir retkarčiais Kaune, tačiau kruopščiai slėpdami savo nusikalstamų darbų pėdsakus ir norėdami išvengti baudmės, atrodo, jog nuolatinės gyvenamos vietos neturi.

Dainavos Apygardos Štabas įspėja visus gyventojus šių partizanų krauju susitepusių išdavikų saugotis, nes jie lietuviškos visuomenės tarpe (ypatingai Vilniuje ir Kaune) gali bandyti tęsti savo išdavikiškąją provokacinę ardomąją veiklą.

Provokatoriai žmogžudžiai Kubilinskas ir Skinkys tikėjosi išsprogdinti Dainavos Apygardą iš vidaus ir palikti be vadovybės decentralizuotus dalinius, su kuriais MVD-istų gaujoms būtų lengviau kovoti, nei su vienos vadovybės organizuota, valdoma apygarda.

Deja, šie niekingieji pardavikai turėjo apsirikti. Tiesa, Kariūno, Žaibo ir su juo buvusių vyrų netekimas yra skaudus, nes jie buvo vieni iš geriausių kovotojų, tačiau apygarda pergyvenusi jau ne vieną nelaimę, pakėlė ryžtingai ir šią paskutiniąją. Žaizda buvo sunki, bet nemirtinga. Gi Kubilinskui ir Skinkiui likimo keliai labai trumpi beliko. Šiandien jiems galbūt dar pavyks MVD-istų apsaugoje išsislapsyti, bet rytojus, kuris neša mirtį bolševizmui, atneš kar tuves ir visiems jo pakalikams, jų tarpe Kubilinskui ir Skin kiui. Lai būna jie tuo tikri".

Adolfas Ramanauskas-Vanagas knygoje „Partizanų gre tose" apie minėtą provokaciją taip rašo:

„Šiluose bemaž jokio rusų siautėjimo nebuvo. Tuose miškuose mes vaikščiojom tik dienos metu. Sužinojau, kad vienas gyventojas turi parduoti rusišką automatinį šautu vą už trisdešimt červonų. Nuėjau pas jį ir, pridėjęs dar dešimt červonų, nupirkau. Gyvenimas man palinkėjo su juo laimingai vaikščioti po Lietuvos miškus. Savo automata perdaviau kitam, o automatinį šautuvą išsinešiojau su sa vimi iki 1948 m. lapkričio 12 dienos, kada jį išmainiau į „desantinį" automata su Geležinio Vilko tėvonijos būrio vadu Šermukšniu. Šermukšnis su buvusiu mano ginklu žu vo bunkeryje, provokatoriui Kapsui (Kubilinskui — poetui) išdavus, 1949 m. kovo mėn. 6 d. Kalesnykų miške".

O dabar pasiklausykite, kaip apie tą išdavikišką provo kaciją kalba likusi gyva tų įvykių liudininkė Elena Ake laitytė (Dzidolikienė). Kad jos pasakojimas būtų autentiš kesnis, stengiausi nieko nepakeisti. Įrašiau jos pasakojimą į magnetofono juosta, o paskui viską perkėliau į popie riaus lapą.

„Gyvenau aš tada Marijampolės apskrities (dabartinia me Prienų rajone) Šaltupio kaime. 1948 metais gavau Aly taus švietimo skyriaus paskyrimą dirbti Alovės valsčiaus Būdo pradinėje mokykloje. Mokykla buvo tik įkurta, tik pirmuosius metus veikė. Ji įsikūrė išvežtųjų į Sibirą žmo nių namuose. Gyventojų tuose namuose daugiau nebuvo, tik aš viena. Vėliau sužinojau, kad iš tų namų buvo likę du sūnūs: Jonas ir Vytautas Kuzmickai. Kai jų tėvus išvežė, vienas gyveno Alytuje, kitas, atrodo, mokėsi mokytojų se minarijoje. Jie neturėjo kur dėtis, nerado kur prisiglausti.

Buvo likę dvi išeitys: arba prisistatyti milicijos organams ir išvažiuoti į Sibirą, arba nueiti į mišką. Pasirinko jie ant-
rąją išeitį. Joniukas, vos mėnesiui praėjus, žuvo partiza-
naudamas prie Juncionių mokyklos (Pivašiūnų valsčiuje).
Vytautas, slapyvardžiu Viesulas, dar partizanavo porą metų
ir 1950 metais, atėjęs aplankyti savo namų, kartu su Pet-
rausku iš Melnitėlės kaimo pateko į pasalą ir žuvo.

Bet grįšiu dabar į 1948 metus. Buvo tik prasidėję moks-
lo metai. Gražus sekmadienis. Atėjo pas mane piemenėlis
ir pakvietė: „Ateik, sako, mokytoja, į pamiškę. Nori su
tavim pasikalbėti“. Mokykla buvo prie didelio miško. Nu-
einu ten. Pamiškėj aikštelė. Iš karto pamačiau: atsistojo
vyrų būrys ir atidavė man pagarbą. Visi tokie jauni, šau-
nūs, gražiai apsirengę. Vienas iš vyrų nestovėjo rikiuotėje,
o sėdėjo ant kelmo ir rašė. Paskui prie manęs priėjo, kaip
vėliau sužinojau, Vaclovas Voveris, slapyvardis — Žaibas.
Susipažinome su juo. Išklausinėjo, iš kur aš kilusi. Ir taip
mandagiai išpėjo: „Panele mokytoja, jeigu jūs komjaunuolė,
ar esate kieno nors pasiūsta, žinokite, kad mes nenorime
nieko žudyti, mes išėjome laisvės ginti. Išpėjame: pa-
sitraukite, eikite kitur savo kelio ieškoti“. Aš jiems atsa-
kiaiu: „Jeigu aš būsiu kalta, jūs mane ir po puodu rasite“. Susipažinau su Žaibu arčiau, jis man tapo daugiau nei ar-
timas draugas... O kaip vėliau iš vietinių ryšininkų sužino-
jau, ant to kelmo sėdėjo ir eiles rašė Kostas Kubilinskas.
Jie abu su Skinkiu priklausė Dainavos apygardos Žaibo
būriui. Vieną vakarą pas mane atėjo K. Kubilinskas (jo
slapyvardis Kapsas) ir A. Skinkys (slapyvardis Vilnis) ir
paprastę knygų pasiskaityti. Aš jiems pasiūliau tarybinių
rašytojų raštus. Tada mokytojai turėdavo platinti knygas,
ir aš jų daug turėjau, nes savo pinigais išpirkdavau tas
knygas. Jos gulėdavo pas mane, nedalindavau žmonėms,
kad melas netemdytų jų proto. Tai aš tiems poetams pa-
sakiau, kad tik tokių knygų turiu. „O velniams mums rei-
kia tų tarybinių knygų“, — pasakė K. Kubilinskas. Matote,
kaip jie buvo užsimaskavę. Todėl jais patikėjo. Kartais mo-
kykloje rinkdavosi partizanai įvairiems pasitarimams. Tarp
jų būdavo ir Kubilinskas bei Skinkys. Žinojau, kad jie
anksčiau mokytojavo Varėnos rajone. Jie rašė eilėraščius
apie partizanus. Taigi buvo labai užmaskuoti provokatoriai.

Tą lemtingą 1949 metų kovo 6 dienos vakarą į mokyklą suvažioavo partizanai iš Merkinės ir Varėnos. Arkliai buvo baltai apvalkstyti, kad geriau maskuotųsi ir neišsiskirtų iš balto sniego. O sniego laukuose dar buvo nemažai. Jie patys irgi buvo baltai apsirengę. Kai suėjo į klasę, net sienos prašviesėjo nuo to baltumo. Posėdžiavo. Aš nedalyvavau ten, nes man Žaibas vis sakydavo: „Tau nereikia visko žinoti, saugokis, tu turi išlikti“. Po posėdžio vieni išvažioavo į Varėną, kiti – į Merkinę. Kubilinskas su Skinkiu, matyt, nutarė veikti. Varėniškiai galvojo, kad jie sėdo į Merkinės roges, o merkiniečiai manė, kad Varėnos rogėse. Pas mane dar pasiliko Žaibas, Kariūnas, Labutis ir Kazlauskas. Kariūno ir Labučio pavardžių nežinau, Kazlauską vadino tai Paukšteliu, tai Vanagėliu. Pailsėję apie šeštą valandą ryto išėjo. Buvo tai kovo septintoji diena. Įstrigo atmintin visam gyvenimui ta juodoji diena. Pamačiau, kad supa mišką. Labai daug kariuomenės, daug mašinų privažiavo. Vieškelisėjo į mokyklos pusę, ir mačiau, kaip visi rikiuojasi Kalesnykų miško link, kur buvo partizanų bunkeriai. Galvoju, kaip jie galėjo taip tiksliai žinoti bunkerių vietą. Nejaugi pėdsakus užtiko? Taip pasidarė neramu. Apie vidurdienį išgirdau didelį sprogimą. Nežinojau, kad taip netoli yra bunkeris. Maždaug už dviejų kilometrų nuo mokyklos. Toks kurtinantis sprogimas... Ta nuojauta ir nerimas jau iš vakaro užgulė ne tik mane, bet ir Žaibą. Kaip niekad su juo tada daug kalbėjomės. Apie viską, apie beviltišką ateitį. „Jaučiu, žinau, kad mes žūsime. Amerika mums neišties rankos, niekas neateis mums į pagalbą. Bet reikia atlikti, kas mums paskirta iš aukščiau. Reikia kovoti. O jūs turite išlikti, nepamiršti mūsų... Ten, kur aš žūsiu, toje vietoje pastatyk juodą kryžį ir pasodink raudoną rožę... Tėvynei turim paaukoti motinų ir tėvų kančias, ir šeimoms laimę, ir savo jaunystę...“

Taigi tada iš posėdžio mokykloje penki vadai nuėjo į mišką. Ten buvo du bunkeriai. Į didesnę bunkerį nuėjo Žaibas, Labutis, šermukšnis ir tasai Paukštelis-Kazlauskas. Į mažesnę bunkerį įlindo Kariūnas ir sėdosi prie radijo siųstuvo. Kubilinskas ir Skinkys žinojo šiuos bunkerius ir pagal iš anksto sudarytą planą įlindo į mažąjį bunkerį, nušovė Kariūną prie radijo siųstuvo (rado partizanai jį sukniubu-

si) ir nubėgo į Alytų pakviesti enkavedistų. Juos bebėgančius sutiko partizanų ryšininkas Petriukas Šerpenskas. Mat jis buvo nuvežęs malkas į Alytų ir dabar grįžo namo. Tai Kubilinskas ir Skinkys įrėmė ginklą į šoną ir įsakė grįžti į Alytų. Norėjo, kad apie jų išdavystę niekas nežinotų. O buvo turgaus diena. Ir kiti žmonės jau grįžo namo, kadangi diena jau pasviro į antrą pusę. Tai kodėl dabar Šerpenskas grįžta atgal į Alytų? Turgus jau pasibaigęs. Šerpenskas, lydimas dviejų vyrų, kaip nesavas, kaip žemę pardavęs. O buvo jam ko bijoti, nes Kubilinskas ir Skinkys žinojo, kad Šerpenskas gyvena pamiškėje ir yra miškinių ryšininkas. Žinoma, jis jau nebegrįžo namo. O provokatoriai iškvietė kariuomenę, parodė, kur yra didysis bunkeris. Kareiviai apsupo ir reikalavo, kad partizanai pasiduotų. Bet Kubilinskas ir Skinkys nežinojo, kad štabo bunkeryje buvo atsarginis išėjimas. Žaibas iššoko iš bunkerio. Netoli nuo jo buvo tokia pasvirusi eglė. Jis nušovė keliasdešimt rusų ir pats sukniubo prie tos eglės. Tie, kurie buvo likę bunkeryje, sudegino visus dokumentus, nes paskui buvo rasta pelenų krūva, ir susisprogdino.

Po šito įvykio mane vis sekė ir sekė. Paskui atėmė teisę dirbti mokykloje. Bet aš dažnai nueidavau prie jų žuvimo vietos ir padėdavau raudoną rožę. Tik juodo kryžiaus dar nepastačiau. Bijojau. Dar nebuvo atėjęs laikas. O dabar jau galima. Netrukus ten stovės juodas kryžius, ir raudoną rožę aš pasodinsiu partizanui Žaibui."

Autorius

SUDIEV, SAMANOTA BAKŪŽE

Saulutė į vakarus ruošės.
Ilsėjosi girios ir pievos.
Veidužį man ašaros puošė.
Sakiau aš gimtinei sudievu.

Aš jaunas vaikiną praėjau
Pro savo gimtuosius namus.
Man liūdna dainelė skambėjo:
„Nameliai, palieku aš jus“.

Sudiev, samanota bakūže.
Sudiev ir gimtieji laukai.
Sudiev ir senieji tėveliai —
Palieku jus vargt amžinai.

Į mūsų šalelę priplūdo
Visokių čekistų žiaurių.
Savieji išgamos siūlo:
„Tėvynę parduodame jums“.

Prieš juos mes į kovą išėjom, —
O laimę paliekam čionai.
Ar varge, ar laimėj būdami.
Tėvynę mylėsime karštai.

KRAUJO UPELIAI TEKĖJO

Dar nežinojau, kur tos Kalniškės yra. Kažkur netoli Simno turėjo būti ta vietovė, nes dainoje, kurią dainavo studentų draugas prieš daugelį metų, skambėjo posmas:

Dar vos tik rytuose saulutei beauštant.
Jau traukė nuo Simno būriais kraugeriai.
Veiduose su šypsena vieškeliu žengė.
Nemanė, kad laukia mirtis ir kapai.

Užmiršau tą dainą, dainuotą 1945 metų rudenį, užmiršau pasakojimus apie Kalniškės mūšį. Laiko daug nutekėjo. O dabar, kai pradėjo iš žemės kelti visais pakraščiais išmėtytus partizanų kaulus, ėmė vėl minėti vietoves, kur vyko kautynės. Kalniškės vardas prisikėlė iš praeities ir kartu suskambėjo su liaudies sudėtomis dainomis. Sako, kad Kalniškės mūšis buvo pats kruviniausias visoje pasipriešinimo kovoje, nes dainose išliko, nes partizanų vado Lakūno ir partizanės Pušelės vardai legendomis virto. Koks tai mūšis, kas tie kovotojai, kas padės atskleisti šį istorijos puslapį? J. Lukša (Daumantas) knygoje „Partizanai“ apie Kalniškės mūšį rašo: „Šiose kautynėse šalia vyrų lygiai drąsiai pasirodė ir moterys. Lakūno žmona (buvusi mokytoja) per visas kautynes drąsiai kovėsi, pavaduodama kritusius kulkosvaidininkus, neišleisdama iš rankų kulkosvaidžio net tada, kai jai abi kojas sužeidė. Šalia jos lygiai drąsiai kovėsi partizanė Pušėlė.

Įsitvirtinusius Kalniškės miško aukštumoje partizanus puolė dešimteriopai didesnės enkavedistų pajėgos, atžygiavusios iš Simno. Kautynės virė kelias valandas, bolševikams bandant įsibrauti į partizanų pozicijas. Visi puolimai sugniužo į kietą pasipriešinimą, kalno viršūnę nusėjant vis naujomis aukomis.

Tik baigdami amuniciją, partizanai iš gynimosi perėjo į veržlų puolimą ir, paskutinėmis šovinių saujomis pralaužę gilius bolševikų žiedus, išsiveržė į laisvę.

Miško kalnagūbryje amžiams liko ilsėtis dalinio vadas Lakūnas, jo žmona, Pušėlė ir didesnioji kovotojų dalis. Jų paskutinę maldą Lietuvai liaudis įamžino dainos žodžiuose, kurie vaizdžiai nusako šiandien žudomos tautos tragediją:

Sese, pink vainiką žalią.
Atnešk paslapčia.
Broli, juodą medžio kryžių
Pastatyk nakčia..."

Ar dar yra tų kautynių dalyvių, bent liudininkų? Kiek priešų dalyvauta, jeigu, pasak J. Lukšos, vien tik nukautų enkavedistų buvo virš keturių šimtų.

Mano laimei, sužinojau, kad Kaune gyvena tų kautynių dalyvis. Susitikau su juo. Tai Kostas Kliučinskas. Jam septyniasdešimt penkeri metai, bet dar gana tvirtas, energingas, nuostabios atminties. Ypač gerai, iki smulkmenų atsimena Kalniškės kautynes. Tik pasakoti nenorėjo.

— Mano byloj nieko nėra apie Kalniškes ir nenoriu, kad kas nors sužinotų,— pasakė jis man.— Kai dar dirbau, tai darbovietėje fašistu vadino už tai, kad lagery sėdėjau, kad prieš Tarybų valdžią ėjau. Apie tas kautynes niekam nepasakojau. O kiek mes prisikentėjom!

— Jo visą šeimą ištrėmė,— įsiterpė Kliučinsko žmona,— ir aš pati kalėjimo ragavau.

— Kad būtų laisva Lietuva, tai visa burna pasakočiau,— aiškino jis man, kodėl apie Kalniškes nenori kalbėti.— Dar nežinia, kuo viskas baigsis. Tokią gyvatę nelengva pasmaugti.

— Nėra ko bijoti,— bandžiau įtikinti jį,— niekas dar nevertys praeities bylų, nes jie praeities darbelių labiau bijo negu jūs.

— Kodėl manęs klausinėjate? Dar yra vienas gyvas... Adomaitis Vytas, kurį jūs minėjote. Jis jaunesnis, gal viską geriau nupasakos. Su juo kartu pabėgome iš to mūšio. Galiu ir adresą pasakyti, jeigu nežinote. Gyvena Marijampolėje.

— Tai nors pasakykite, kiek ten galėjo partizanų žūti,— bandžiau jį įtraukti į pokalbį.

— Kas gali žinoti. Miško kautynės, tai ne lauko. Kai mes su Adomaičiu atsišaudydami pakilome bėgti, neskaitėme lavonų. Nebuvo kada net sužeistųjų pribaižti, nors ir prašėsi kai kurie išvaduoti iš kančių. Iš mano nosies bėgo kraujas, ir nesupratau, kas man darosi — sužeistas, nesužeistas, kontūzytas, nekontūzytas.

Paskui Kliučinskas pasakė:

— Nepasakosiu. O kas žino, paminėsiu žmonių vardus — ims ir atsišauks su didžiausiais priekaištais, kam praeitį prikeliu. Lagery prisimokiau, kad geriausia laikyti liežuvį už dantų.

Nieko gero tą dieną nepešiau. Buvo lapkričio mėnuo. Tremtinių sąjunga nutarė pirmą kartą pažymėti Lietuvos rezistencijos dieną. Kauno dramos teatre ėjo spektaklis A. Landsbergio „Penki stulpai turgaus aikštėje“. Išpirkome tą spektaklį ir pakvietėme visus buvusius partizanus bei ryšininkus. Po išpūdingo spektaklio Kliučinskas pats mane užkalbino:

— Matau, kad kiti laikai atėjo. Nebėra žodžio „banditas“. Kas galėjo žinoti, kad tokį vaidinimą galėsime žiūrėti... apie Lietuvos partizanus,— nutilo ir atsisveikinęs nuėjo su kitais savo pažįstamais.

Po dviejų dienų, lapkričio 4-ąją buvo oficialus Rezistencijos dienos minėjimas, išpūdingas ir jaudinantis. Pirmas toks paminėjimas.

Nesuėš, nesugrauš Tavo dalios
Raudonieji rytų kirminai.
Su melsvais ežerais ir upeliais
Tu mums būsi laisva amžinai... —

nežinomo partizano eiles deklamavo aktorė V. Kochanskytė. O aktorius P. Venclovas pranešė, kad yra išsaugotos dvi partizanų vėliavos: viena Tauragėje buvo slepiama, kita — Rygoje. Ir tas krauju aplaistytas, nublukusias vėliavas priklaupęs pabučiavo buvęs partizanas Antanas Lukša, Juozo Lukšos (Daumanto) brolis, vienas iš penkių brolių partiza-

nų likęs gyvas. Ir skautai, ir jaun lietuviai pabučiavo ir perėmė į savo rankas Lietuvos laisvės likimą... Tylos minutė už kritusius partizanus... Choro dainos posmai:

Partizanai! Prisikėlė tėvynė
Iš nakties, iš nelaisvės griuvėsių.
Partizanai! Maldoje kasdieninėj
Jūs vardus amžinai mes minėsime...

...Sako, kad salėj berankis vyras garsiai pravirko, sako, sužalotu veidu moteris ėmė kūkčioti, o kažkas tyliai kalbėjo: kodėl šios minutės nesulaukė Žaibas, Vanagas, Klajūnas, Pušėlė...?

Aš vėl nuėjau pas Kliučinską. Šį kartą jis viską papasakojo. Ir žmona nesusilaikė, kalbėjo pirmoji:

— Mes jau vedę buvom. Du vaikus turėjom. Mažajai mergaitei aštuoni mėnesiai, berniukui — pusantrų metų. Vyras Kalniškės miške, visai netoli. Gal kilometras, gal du. Ir visų kaimynų vyrai ten. Matėm, kad ateina enkavedistai, supa mišką, kaip pradėjo košti. Aš negaliu nuo vaikų atsitraukti, tai kitos moterys ateina ir man pranešinėja, kas dedasi. Žinote, kokia baimė, koks siaubas!.. Vienas Dievas teapsakys. Savi gi miške. Ir jeigu apsupo, tai niekas gyvas neliks. Sužvėrėję kareiviai, sako, užsuko pas pamiškės ūkininkus ir šaukia, rėkia: „Mes parodysim banditams! Visą karą nuo Maskvos iki Berlyno praėjom, dar žaizdos nespėjo užgyti, o čia kažkas į mus ginklą atsuko. Nesidžiaugia, kad išvadavome..."

Po kelių dienų gavau raštelį, kad gyvas. Neparašyta, kur jis yra. Tik gyvas ir bučiuoja vaikelius. Prisiverkiau aš tada ir vis dėkojau Dievui Sutvėrėjui...

Įsismagino, įsikalbėjo ir Kostas. Papasakojo, kaip atsidūrė miške:

— Kito kelio nebuvo: arba į armiją, arba į mišką. O aš tada nuo fronto su šeima buvau atvažiavęs į Kalniškės, savo tėviškę. Ir ką daryti, kai pradėjo šaukti rusai į savo armiją? Aš buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis, tarnavau ir policijoj. O pasak bolševikų, aš negalėjau būti puskarininkiu ir negalėjau tarnauti savos šalies policijoje. Reikėjo pagal juos paimti ginklą ir uraa prieš fašistus...

Su kitais draugais jau buvau pasišovęs bėgti į Vokietiją. Nuvažiavome iki Būdviečių, persigalvojom, apsisukom ir grįžome atgal savo dviračiais, kuriais buvom pasiryžę į Vokietiją dūmti. Grįžom. Nuvažiavome prie Rymėčio ežerėlio, išsimaudėme ir nuo tada pradėjome nelegalų gyvenimą. Slapstytis ėmėme, susispietę į būrį.

— Ar turėjote kokį vyresnįjį, kokį vadą? — pertraukiau jo kalbą.

— Nieko neturėjome. Visi lygūs buvome. Nuėjome į Kalniškės mišką ir prisijungėme prie Lakūno būrio. Jis — buvęs Lietuvos kariuomenės kariškis. Mokėjo vadovauti, labai sumanus, energingas vyras. Tai tokia pradžia. Bet žinote, koks miškinio gyvenimas? Jis dieną miške, o vakarais išeina į pamiškes pas žmones. Mūsų labai daug, nebe būrys, o visa kuopa ar dar daugiau. Tai vienas būrys pasilieka miške ir eina sargybą, kitas stovykloje būna. Vieniems įsakyta maisto ieškoti, kitiems — šovinių bei ginklų. Vieni pasuka į vieną pusę, kiti — į kitą pusę. Ir toliau nueina. Naktį turim viską sužinoti, suprasti visą padėtį. Taip gyvenom iki tų kautynių. Gal kas įskundė, gal užrodė... Miško mūšis, tai ne lauko. Matai tik, kas priekyje. Nėra apkasų, nėra kur pasislėpti. Užlendi už medžio ir saugai galvą, slepi kojas. Mes kalnagūbryje. Ir matai, kaip šokinėja nuo kulkų smėlis. Nežinai, kas aplinkui dedasi. Manęs dažnai ne tik jūs, bet ir kiti klausia, kas ta partizanė Pušėlė buvo, ar tikrai ji, į medį įlipusi, daug enkavedistų išklojo. Ką galiu pasakyti? Nebuvo kada į kitus dairytis. Žinau, kad ji labai daug padarė, mačiau, kaip sužeistuosius paėmė savo globon. Taip buvo kautynių pradžioje. O kas toliau dėjosi, Dieve mano, po šiai dienai baidos darosi net prisiminus, — Kliučinskas atsiduso, atsikosėjo.

— Jūs klausiate, kokiai apygardai ar rinkinei mes priklausėme. Nieko tada dar nebuvo, jokių rinkinių. Pati kovos prieš bolševikus pradžia. Kaip jau sakiau, mūšiui vadovavo Lakūnas (iki šios dienos nežinau jo pavardės), o būrio vadas buvo Karvelis. Jo pavardė Jonas Kisiliauskas. Gerai pažinojau jį. Kokie kiti vadai buvo, negaliu dabar pasakyti. Jeigu mūsų buvo 120 žmonių, tai miške negalėjome vienoje vietoje laikytis... Pačios kautynės pradžioje taip: pranešė, kad mišką supa. Tuo laikuėjo vienas

partizanas per plentą, ir jį peršovė. Jis atbėgo pas mus kruvinas, išsigandęs. Lakūno žmona aprišo sužeistojo koją, sutvarstė. Norėjom įsitikinti, kaip iš tikrųjų yra. Nuėjom pas pamiškėje gyvenantį ūkininką Joną Valentukonį. Jis sako: „Rusai supa mišką“. Žiūrim — iš tikro per kelią pereita rusų. Pėdsakai rodo. Grįžom į miško gilumą atsinešti kulkosvaidžio. Reikia išstatyti sargybą. Išlendam į pamiškę, kur eina Kirsnos ir Lazdijų plentas. Žiūrim — plentu jau važiuoja kareiviai. Jų mašina sustoja, ir kareiviai užėjo pas ūkininką. Išsivaro žmones, sodina į ratus. Tada toje pamiškėje mes paliekam sargybą ir grįžtam atgal. Kitoje vietoje pastatom dar tris poreles sargybinių. Norėjom jau grįžti prie stovyklos branduolio, bet pasirodė mums, kad sargybinių porelės per retai išdėstytos. Kas čia yra šeši žmonės? Sutankinome sargybą, kad rusai nepralįstų į mišką nepastebėti. Ir tada vienas sargybinis mums pranešė, kad rusai lenkia krūmus, supa mišką ir eina artyn į mūsų pusę. Mes atsigulėm ir pradėjom šaudyti į enkavedistus. Tada jie paleido tokią ugnį, pakilo ir puolė mus. Norim atsitraukti, nes matome, kad neišlaikysim prieš tokią daugybę kareivių. Traukiamės į saugesnę vietą, kad pasislėptume. Čia ir nušovė vieną iš mūsų. Prieinam prie spindžio.

— Kas tas spindys? — klausiu.

— Spindys — tai properša, miško iškirsta linija, kuri skiria mišką į atskirus kvartalus... Ir čia vienas iš mūsų krito. Nėra kur trauktis. Tada pagal komandą išsidėstėm, sugulėm ir pradėjom gintis. Buvo ankstyvas rytas, tik aušo. Gynėmės iki vakaro. Nė minutės neatsitraukėm nei pavalyti, nei atsigerti. Vienam kaklą peršovė, kitam koją nutraukė. Rusai norėjo kalnagūbrį iš visų pusių suspausti. O mes nepasidavėm. Kas kaip galėjo, taip ir gynėsi. Girdžiu vienas netoli manęs vaitoja ir prašo: „Brolī, pribaik mane“. Tai buvo partizanas, slapyvardė Romanas. Pavardės nežinau. Tik žinau, kad jis buvo Kaknevičių svainis. O tų Kaknevičių du broliai Jonas ir Albinas taip pat kovėsi Kalniškės miške ir žuvo. Ir Romanas turėjo brolį, kuris buvo irgi kartu su mumis.

— Pribaik,— sako Romanas,— išvaduok mane iš kančių. Aš jam sakau: „Brolis yra, tegu jis pribaigna. Aš ne-

galiu". Mirė. Už kokių penkių metrų nuo manęs kitas išsitiesė. Į galvą pataikė. Tai Žukauskas. Jis turėjo Uosio slapyvardę. Prislinkau aš prie jo, paėmiau dvi granatas ir išsiėmiau spyną. Paskui grįžau į savo vietą. Netoli turėjo būti pusbrolis Juozas. Žiūriu, jo nėra. Ieškau, nerandu. Vėliau pasakojo, kad jis įlipo į eglę, nes toks spaudimas prasidėjo, kad daugelio nervai nebeišlaikė. Įsivaizduojate, net dviem dienom praėjus nuo to mūšio, parakas iš burnosėjo, dvokė. Kas dėjosi!.. Kad pila iš kulkosvaidžių, kad duoda, nuo kulų smėlis piestu šokinėja. Kai tik rusai bando pakilti, mes tuoj paleidžiam ugnį ir jie vėl sugula. Jau girdėti mūšiškius kalbant, kad šoviniai baigiasi, kad nereikia be reikalo šaudyti. Vienai aukai turi būti skirta viena kulka. Bet jie dar labiau spaudžia. Pasigirdo: ura, ura! Mečiau dvi granatas ir pasileidau bėgti. Iš mano automato išpuolė apkaba,! pistolete nebėra šovinių. Už manęs du kiti bėga. Gerokai pabėgęję radome įlomę, nemažą duobę. Jau vakarėjo. Ir sugulėm keturiose: aš, Jonas Kuprys, Vytautas Adomaitis ir dar vienas, kurio pavardės nebeatsimenu. Tik žinau, kad jis buvo nuo Šventėžerio. Turėjau gertuvę vandens. Atsigėrėm ir užmigom. Miegota mūsų iki gero vidurnakčio. Danguje mėnulis šviečia... Tik dabar pastebėjau, kad iš mano nosies buvo kraujas bėgęs. Iš kur jis? Apčiupinėju save — duonmaišyje šešios skylės ir tepalinėje, kuria ginklus tepdavome, keturios skylės. Matyt, smarkiai sutrenktas buvau, kad net kraujas pasirodė. Bet tada nieko nejutau.

Iš to nuovargio, iš įtampos nežinome, ką daryti, kur eiti. Išeinam į kitą miško pusę. Ten, prie sodybos, stovėjo didelė šiaudų stirta. Ji mums orientyru buvo. Namo šeimininkas labai išsigando mus pamatęs, nes rusai visai netoli. Mes atgal per mišką. Ateinam prie Kirsnos—Lazdijų plento. Žiūrim, kad ir čia rusai: stato gurguoles, garsiai kalbasi. Atsargiai praėjom palei ežerėlį, perkirtom plentą ir nuslinkom į Kirsnos pušyną. Užėjom pas pažįstamą Lietuvos kariuomenės uloną Aleknavičių. Jo slapyvardė — Ateitis. Jie keliese buvo išsikasę bunkerį ir ten slapstėsi. Iš ten nuėjom į Adomaičio tėviškę — Kirsną. Ten pagyvenom, kitur pabuvojom ir vėl grįžom į Kalniškes. Mūšio vietoje nieko neradom, tik pusmaišį skiutelių ir kepurę eglėje. Sa-

ko, kad lavonus rusai nusivežė, o nuplėšytas rankas, ko-
jas gyventojai surankiojo ir užkasė.

Klausiu Kliučinsko:

— Ar teisybė, kad jums į pagalbą atėjo partizanai iš ki-
tų vietovių? Sako, ir kautis jums padėjo.

— Štai ką galiu pasakyti. Netoli Kalvarijos, Susnikuo-
se laikėsi Navicko būrys. Rusai tada siautėjo visur. Ten
prieš partizanus atvažiavo net šarvuotis ir išblaškė juos.
Jie sumanė pasitraukti į saugesnę vietą, į Kalniškes. Gal-
vojo, kad čia bus ramiau. Atžygiavo čia, o čia dar bai-
sesnis pragaras. Norėjo pereiti plentą, bet nebegalėjo. Kaip
vėliau girdėjau, vieni iš jų siūlė eiti į pagalbą Kalniškės
partizanams, bet Navickas, Smetonos laikų karininkas, vis-
ką apgalvojęs, pasakė: „Mes nieko nebeišgelbėsime. Ten
tokia ugnis, tokia rusų daugybė“. Nutarė trauktis pušynė-
liais, pabaliais. O rusai juos vis sekė per žiūronus.

— O ar teko vėliau susitikti su vyrais, kurie dalyva-
vo tame mūšy ir išliko gyvi? — vėl klausiu.

— Kiek jų gyvų beliko? Bet susitikau. Ir su Lakūnu
susitikau,— pasakė Kliučinskas.

— Bet sako, kad Lakūnas žuvo Kalniškės mūšyje,—
paprįštaravau,— ir Lukša savo knygoje „Partizanai“ taip
rašo.

— Žuvo, bet tik ne tame mūšyje. Aš su juo buvau su-
sitikęs ir kalbėjausi. Po Kalniškės kautynių mes išsiskirs-
tėme, kai kas slapstėsi bunkeriuose, kai kas didesniuose
miestuose gyveno svetimais dokumentais. Aš kurį laiką gy-
venau bunkeryje. O žinote, kas yra bunkeris: du metrai
taip, trys metrai taip. Oro nėra, drėgmė ir nuolatinė bai-
mė. O buvo pati jaunystė. Sąnarius pradėjo gelti, ir nuta-
riau atsikvėpti, nenutraukdamas ryšių su pogrindžiu. Nu-
važiavau pas savo pažįstamą Dambrauską, kurio du sūnūs
žuvo Kalniškėse. Pasakysiu, kaip žuvo. Iš kautynių vietos
jie pabėgo laimingai. Trise užėjo pas vieną ūkininką. Nu-
siprausė ir jau ruošėsi valgyti. Žiūri — rusai ateina. Tai jie
per kitas duris bandė bėgti, bet abu brolius vietoje nupylė.
Vienas iš jų buvo gana apsišvietęs — tai mokytojas Jaro-
nimas. Jo pasą tėvai man ir atidavė. Pasidariau Jaronimas
Dambrauskas. Reikia dabar susiieškoti darbą. Mano geras
bičiulis Gražulis — Marijampolės pašto viršininkas. Jis irgi

slapstėsi. Mane jis priėmė dirbti į Balbieriškio pašta, kadangi jam priklausė visi Marijampolės apskrities pašto skyriai. Aš tapau to skyriaus viršininku, mano žinioje buvo keli darbuotojai.

Atsimenu, pašte budėjo tokia Onutė. Aš žiūrinėčiau laikraščius. Viename laikraščio puslapyje — didelis Stalino portretas. Aš Onutei sakau: „Sitam žalciumi padarysiu ūsus“. Ir jau paišau. Tuo metu į paštą įėjo enkavedistas. Ar jis pastebėjo, ar ne, bet aš greit visus laikraščius pakišau po stalą. Jis klausia manęs: „Ar galiu paskambinti telefonu?“ Jau man neramu. „Galima,— sakau,— skambinkite.“ Kol jis skambino, paėmiau tuos laikraščius ir su jais įėjau į savo kabinetą. Suplėšiau tą laikraštį su Stalinu. Žiūriu pro langą — ateina trys enkavedistai su savo viršininku. Suplėšytas laikraštis jau šiukšlių dėžėje ir, kol enkavedistai dar neįėjo į mano kabinetą, aš paslepiu atsišaukimus, kuriuos turėjau, pasiimu pinigų dėl visa ko ir noriu jau išeiti. Prie durų mane sulaiko. „Negalima“,— sako. Į kabinetą įėjo viršininkas ir sako: „Ką tu su laikraščiais padarei?“ Jis vartė vartė visus laikraščius, nieko įtartino nerado. Žvilgt į šiukšlių dėžę — laikraščio skutai. Sudėstė iš jų Staliną su išpaišytais ūsais. Kapt mane už kupros ir į daboklę. O ten sėdi vienas už tai, kad partizanui valgyti davė, kitas, kad piliavų neišpildė. Aš raminuosi, kad niečnieko nepadariau. Sakau jiems, kad rašalas parkeryje buvo įtrauktas juodas, o man reikėjo raudono. Todėl paėmiau ant laikraščio ir pabraižiau, kad rašalą užbaigčiau. Atėjo milicijos viršininkas Augaitis, su kuriuo buvau pažįstamas. Aš jam sakau: „Durnai išėjo. Bet ką gi dabar padarysi“. Jis man kalba: „Mes — geri pažįstami. Bet man įtartina, kodėl tu taip dažnai važinėji į Marijampolę“. „Pašto reikalai, kai gaunu telegramą ir vykstu.“ Aš dabar prašau, kad paleistų mane nors trumpam. Reikia kasą sutvarkyti, popierius visokius. Išleidžia. Nueinu į paštą ir skambinu į Marijampolę Gražuliui, kad telegrama mane iškviestų. Man padai svyla. Juk gyvenau su nesavais dokumentais. Gaunu telegramą, mane išleidžia, ir aš daugiau nebegrižtu į Balbieriškį.

Gyvenau nelegaliai, dirbau visokius darbus, kuriuos man pavesdavo partizanai. Reikėjo kartą nuvažiuoti į Kauną parvežti padarytų dokumentų, pasų, darbo pažymėjimų. Ta-

da labai svarbu buvo turėti darbo pažymėjimą. Pasą ga-
lėdavai pamesti arba miškiniai specialiai atimdavo, kad
juos perdirbus galėtų atiduoti partizanams. Taigi iš nuva-
žiavau į Žaliakalnį pas Auksoraitį, Smetonos laikų puska-
rininkį, uloną. O jis, pasirodo, buvo užverbuotas.

— Jis ir mane išdavė, ir Kisiliauską,— įsiterpė Kliučins-
ko žmona.— O kaip jis mokėjo pakalbėti — kaip kunigas,
tikras patriotas.

— Nueinu pas Auksoraitį,— pasakoja toliau Kostas,— jo
žmona ir sako: „Gerai, kad vakar neatėjai. O tai buvo
enkavedistai atėję. Kai nieko nerado įtartino, apsimetė, kad
ne į tą namą pakliuvo“. (Auksoraičio žmona niekuo dėta, ji
neprisidėjo prie išdavystės.) Ji duoda pundelį dokumentų ir
sako, kad su jais nueičiau į garažą Gardino gatvėje, kur
vyras dirbo. Aš nuėjau pas jį, pasišnekėjau ir eisiu namo.
Jis mane palydi, Palangos ir Gardino gatvių kampe atsi-
sveikiname. Paduoda man ranką. Tai, matyt, ir buvo en-
kavedistams ženklas. Einu sau Aleksoto link, nieko negal-
vodamas, niekur nesižvalgydamas. Tik stukt man į petį. Aš
šokteliu į šoną. Iš kitos pusės stukt. Ir keturiose mane su-
laiko. Tempia atgal. „Kur vedat mane?“ — klausiu. Nieko
nesako. Priėjom iki gaisrinės, matau, kad ves į miliciją.
Staiga aš vieną stumt, kitą stumt ir pasileidau bėgti. Jie
pradėjo šaudyti. Vienas rėkia: „Nešaudyti!“ Užbėgu, kad
tave perkūnas, ant ledo ir klest parvirtau. Jie begulintį
pagriebė ir užlaužė rankas. Veda. Aš jiems sakau.- „Nelau-
žykite rankų, nebebėgsiu“. Nuvedė į Saugumą. Prisistato
žydas karininkas ir klausia: „Kak tvoja familija?“ „Damb-
rauskas“,— sakau. „O kieno pavardė Kostas Kliučins-
kas?“, — su karčia šypsena klausia... Ir baigėsi laisvas gy-
venimas. Prasidėjo kankinimai, kalėjimai, lageriai.

— Ar neteko daugiau susitikti su Kalniškės mūšio da-
lyviais? — klausiu įsitikinęs, kad jis jau baigia pasakoji-
mą, kad jau pavargo.

— Susitikau. Lageryje. Intoje. Etapu atvarė naujų ka-
linių. Priėjo prie manęs vienas naujokas ir sako: „Ar ne-
pažįsti manęs?“ Iš kur aš jį galiu pažinti, kad jo veidas
sužalotas, sudarkytas. „O aš tave pažįstu. Kalniškėje ko-
vėmės kartu. Buvau jau negyvas, ir mane kartu su kitais
nukautaisiais atvežė į Simną ir pametė patvoryje. Atsiga-

vau. Ligoninėje mane išgydė, o teismas priteisė metelių nemažai." Bet pavardės,— sako Kliučinskas,— niekaip neprisimenu...

Ir dar vienas jaudinantis susitikimas buvo su Vytu Adomaičiu, su kuriuo kartu pabėgome iš mūsų vietos. Nežinojau, ar gyvas, ar nušautas, ar lagery supuvęs. Tiek metų praėjo! Greitai bus pusė šimto. Ir va susitinkame rugpjūčio mėnesį Simne. Buvo perlaidojami partizanai: atkasti paežerėj ir sunešti į tikras kapines. Žmonių daug. Kunigas giedoja Amžinąjį atilsį, sakė kalbas, buvo verksmo. Ir man graudulys gerklę užspaudė. Nebejaunas aš, nežinau kartais, dėl ko susigraudenu. O čia kaulus po tiek metų užkasa į kapines, po tiek neteisybės metų, po ilgo tylėjimo. Užkasa ir mini pažįstamų žmonių pavardes... Pasirašinėjo ten žmonės dėl Molotovo-Ribentropo pakto. Žiūriu — vyras rašosi. Ir taip knietėjo jį užkalbinti. „Kažin kada pamaldos bus už žuvusius?" — klausiu jo. „Nežinau, nevietinis aš, iš Marijampolės",— atsako tasai. „Tai kaip tamstos pavardė?" — kamantinėju toliau. „Adomaitis." „O vardas?" — nerimstu. „Vytautas",— išdrožia vyras. Atpažįstame vienas kitą. Labai susigraudename... Jis pasakoja, kad jį sugavę namuose besislapstantį. Kaknevičiuką nušovė, o jį suėmė. Susitikome Simne ir su Kaknevičių dviem seserimis. Pasenusios, sunku beatpažinti. Tiek metų praėjo ir tiek iškentėta. Dieve tu mano, ko tik nematė mūsų Lietuvė!.. Atrodė, galo kančioms nebus. O dabar štai jau šviesiau, laisviau...

Nežinomo partizano eilėraštis

ŠVENTAS VAKARAS ŠIS

A. a. „Vėjui“ prisiminti

Žemė skęsta sidabro blizgučiuos —
Žemėj balta. Pajuodęs dangus.
Šventas vakaras šis. Šventas. Kūčios,
Lankos Dievas šiąnakt pas visus.

Dienos bunkerio smaugia jaunystę
Ir veiduos ilgesys... Kas supras?
Taip norėtus nueiti, nuklysti.
Prie ugnies pasišildyt rankas.

Šventas vakaras šis. Gal ir priešai
Mus pamirš ir taip žiaurūs nebus —
Ar pas juos niekuomet gi nevieši
Toksai vakaras — giedras, jaukus?

Tylūs einat be tako, be kelio,
Grimzta žingsniai lediniuos pūkuos,—
Kur jūs laušite trapią plotkelę,
Tu ir draugas, kokiuos gi namuos?

Mintys bunda, pakyla ir skrenda
Į negrižtantį ratą dienų.
Buvo valandos — šviesūs balandžiai
Kai sakei — tarp žiedų gyvenu.

Kurgi motina, broliai, sesutė?
Kur tos dienos, kas jas beatšauks?
Ir ši šventąjį vakarą Kūčių
Tu žinai — Tavęs niekas nelauks.

Tylūs einat. Gal vėjas tai krykščia,
Gal tai kužda juoda neganda:
— Tau negrižti, iš čia nebegrižti
Niekada, niekada, niekada...

Nesulauksi gėlelių pražystant.
Nebebus nei „dabar“, nei „tada“.
Tau negrįžti iš čia, nebegrįžti
Niekada, niekada, niekada...

Priešo kulkos — bitelės švininės
Tavo kelią į priekį pastos —
Tavo žingsnį pavijo likimas...
Ar jauti? Jis prie žemės baltos...

O prakeikti, prakeikti nūn būkit.
Kraugeriai, išdavikai pikti!
Šventas vakaras šis. Šventas. Kūčios.
Uždainavo laukai mirtimi.

Žemė ištiesė šaltąjį glėbį.
Žemė glaudžias artyn prie Tavęs, —
O rytoj Tavo kūną bejėgį
Pro namus, pro gimtuosius praveš.

Šaukit, budeliai! Šaukit! Kvatokit!
Mūsų kraujo nesotus, oi ne!
Bus dar dienos šviesesnės, kitokios —
Laisvė gimsta tik skausmo tvane.

Bus dar dienos! Visi lai išgirsta.
Lai dvasia ryžtimi dar liepsnos!
Net ir akmens, ir jie nepamiršta
Mūsų krašto skriaudos kruvinos.

PENKI BROLIAI PARTIZANAI IR JŲ MOTINA

— Jūs tik pažiūrėkite, kaip Antanas eina,— sako dainininkas Juozas Raulynaitis.

— Koks Antanas? — paklausiu.

— Antanas Lukša. Pažiūrėk, kaip eina — į priekį pasidavęs, smulkiais žingsneliais.

— O nuo ko jo tokia eisena? — klausiu vėl.

— Kalėjimas paliko amžiną žymę. Tai nuo egzekutorių smūgių. Jis atkentėjo ir už brolių Juozą Lukšą — Skirmantą, Daumantą...

Per rezistencijos dienos minėjimą Kaune į sceną buvo įneštos dvi partizanų vėliavos. Vieną ilgus metus slėpė ir saugojo tauragietis Jonas Genys, kitą — Česlovas Stašaitis, gyvenantis Rygoje. Antanas Lukša priklausė ant vieno kelio ir pabučiavo šias vėliavas.

Veiverių bažnyčioje iš choristų tarpo išeina Antanas Lukša ir gieda L. Bethoveno: Sanctus, sanctus Dominus Deus, pleni cuncti caeli et terra gloria tua..., aidi galingas balsas, sodrus bosas... Jis gali ir nuostabiai padeklamuoti, gražiai pakalbėti. Juk prieš 45 metus buvo mokyklos direktorius.

* * *

— Mes buvom penki sūnūs ir dvi dukros,— pasakoja Antanas Lukša.— Seserys ir vyresnysis brolis iš tėvo pirmosios žmonos. Jai mirus, tėvas antrą kartą vedė. Ir tada greitai ėmė gausėti Lukšų šeima, nes, galima sakyti, pamečiui į šį pasaulį atkeliadavo vis nauja būtybė ir vis sūnūs: Jurgis, Juozas, Antanas ir Stasys. Mūsų motina kaip skruzdėlė nuo ryto iki vakaro sukdavosi. Spėdavo vaikus gim-

dyti, juos prižiūrėti ir tokį ūkį vesti. Ant jos darbščių rankų rėmėsi viskas. Ūkis kaip ant mielių ėmė kilti, namai gražėti. Nepaprasta drausmė namuose. Mūsų žemė žemoje, pelkėtoje vietoje. Reikėjo nusausinti. Ir mes savo jėgomis, be pašalinės rankos padarėm. Išeinam su kastuvais visi broliai. Juozas kaip topografas mosteli ranka — čia varom kanalą. Ir iš po kastuvų žemė lekia aukštin, griovys gilėja, tiesiasi į priekį. Viena vasarėlė prakaito, ir derlingiausios žemės gabalas mūsų. Po birželio penkioliktosios, kai baigdavosi mokslo metai, nebuvo kada paimti romaniuko į rankas. Visi įkinkyti į ūkio vežėčius.

Motina norėjo visus keturis savo vaikus išmokyti, o posūniui Vincui atiduoti ūkį. Podukrai Marijai išmokėti dalį. Iš pradžių Mozūriškių pradinėje mokykloje mokėmės, paskui — Veiverių keturklasėje, o po to — „Aušros“ berniukų gimnazijoje. Mus visus atleisdavo nuo mokesčio už mokslą, nes visi gerai mokydavomės.

Juozas baigė Vytauto Didžiojo universitetą ir statybos fakultete įgijo architekto specialybę. 1945 metais, bolševikams antrą kartą užėjus, jis dirbo universiteto prorektoriaus pavaduotoju. Ir tęsė pagrindinę veiklą. Patyręs, kad Kaune jam pasidarė pavojinga, jis visiškai pereina į nelegalią padėtį: „Geležinio vilko“ rinktinėje užima propagandos skyriaus viršininko pareigas, leidžia „Tauro“ apygardos laikraštį „Laisvės žvalgas“. 1946 m. Vilniuje kūrėsi Vyriausiasis pasipriešinimo sąjūdžio štabas. Čia jis paskiriamas viršininko adjutantu, persikelia gyventi į Vilnių. Norėdamas turėti priedangą pagrindinei veiklai, jis išlaiko stojamuosius egzaminus į Dailės institutą.

Aš nutraukiau Antano Lukšos pasakojimą:

— Girdėjau apie Markulį... Žmonijos istorijoje yra žinomi du didžiausi išdavikai: Brutus, išdavęs ir nužudęs Cezarį, ir Judas, išdavęs Kristų.

— Markulis prilygsta jiems. Didesnės niekšybės Lietuvai niekas nepadarė. Melu ir apgaule jis prasiskverbė į Vyriausiąjį štabą.

— Kaip jam tai pasisekė? — susidomėjau.

— Aš pats nesuprantu, kaip jis galėjo įgyti tokį pasitikėjimą.

— Kas jį, kaip šnipą, iššifravo?

— Juozas ir kiti,— sako Antanas Lukša.— Atsimenu, buvau Vilniuje ir grįžtu į Žąslis, kur dirbau gimnazijos direktoriumi. Gaunu telegramą iš Juozo: išdavystė, pavojus! Juozas ir brolis Stasys-Juodvarnis (jis tuo metu studijavo universitete chemijos fakultete) bėga iš Vilniaus ir atsiduria „Tauro“ apygardoje. Aš spaudžiu iš Žąslių. Ta išdavystė išaiškėjo 1946 m. gruodžio paskutinėmis dienomis, o sausio 13 dieną turėjo įvykti visų apygardų, kuopų vadų suvažiavimas. Tai būtų buvęs triuškinantis smūgis rezistencijai. Ir aš atsidūriau „Tauro“ apygardoje. Atsimenu, kaip Tabariškių kaime priėmiau priesaiką: „Prisiekiu Visagallo Dievo akivaizdoje, kad ištikimai ir sąžiningai vykdysiu Lietuvos Laisvės kovos Sąjūdžio „Tauro“ apygardos ryšių skyriaus viršininko pareigas, kovosiu dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymo, nesigailėdamas nei savo turto, nei sveikatos, nei gyvybės, tiksliai vykdysiu Sąjūdžio įstatus, statutus ir savo viršininkų įsakymus, šventai laikysiu visas man patikėtas paslaptis, niekada su Lietuvos priešais nesitarsiu, jokių žinių jiems nepateiksiu ir visa, ką tik apie juos sužinosiu, tuoj savo viršininkams pranešiu, saugosiu šalies gerovę ir visur elgsiuos, kaip doram, klusniam ir narsiam laisvės kovotojui elgtis pridera.

Gera žinau, kad už sąmoningą uždavinių nevykdymą ir paslapčių išdavimą man gresia mirties bausmė. Tepadedu man Viešpats Dievas mano darbuose Tėvynei Lietuvai”.

Šiuos žodžius aš tariau, dalyvaujant kunigui Lelešiui ir dideliam kovos draugų būriui. Taigi prisiekiu, kad garbingai eisiu „Tauro“ apygardos ryšių skyriaus viršininko pareigas.

— O kas buvo jūsų apygardos vadas?

— Jo slapyvardė Žvejys.

— O koks tavo, kaip ryšininko, buvo darbas?

— Po Markulio išdavystės reikėjo atstatyti nutrauktą, į saugumo organus pakliuvusį ryšį su užsieniu. Todėl Lietuvos partizanų vadovybė įgaliojo Juozą ir Jurgį Krikščiūną (Rimvydą) ruošti kelionei į užsienį. Aš rinkau valiutą, be kurios jie svetur neišsivers. Tuo pat metu Juozas suorganizavo „Birutės“ rinktinę.

— O kur veikė ta rinktinė?

— Centras — Kaunas, o visa jos veiklos zona — aplinkiniai rajonai, nusidriekę aplink Kauną. Suorganizavęs „Birutės“ rinktinę, jis iškeliavo į užsienį. Aš jį palydėjau iki pusės Suvalkijos. „Tegu saugo Dievas tave šioje kelionėje“, — palinkėjau. „Lauk žinios iš pasienio“, — pasakė jis ir nužingsniavo. Tai buvo mūsų paskutinis atsisveikinimas. Nežinojau, kad daugiau nebepasimatysim, nes kai jis grįžo, aš buvau jau suimtas. Po kelių dienų jam išvykus gaunu žinią, kad jis laimingai pasiekė Lenkijos sieną. „Laukiu palankaus oro“, — buvo laiške parašyta.

Trumpas buvo mano aktyvios kovos laikotarpis, nes nieko saugumas taip nieieškojo kaip Lukšų. O labiausiai Juozo.

Pakliuvau į baisią pasalą.

— Kada? — klausiu Antano.

— 1947-ųjų metų birželio 12-tą dieną, antaninių išvaikarėse.

— O kur ta pasala buvo suorganizuota?

— Kaune. Gavau užduotį suvesti Žemaitijos apygardos vadą su „Tauro“ apygardos vadu Žveju. Mano nelaimei, aš nepažinojau Žemaitijos apygardos vado. O tai labai sunkino užduotį. Man buvo pranešta, kad ryšininkas, su kuriuo prisistatys Žemaitijos vadas, yra patikimas. O pasirodė priešingai — jis saugumo agentas. Aš iškviečiau į Aleksotą apygardos vadą Žveją. Jis turėjo laukti netoli Žaliojo tilto. Žemaitijos „vadas“ man atsiunčia ryšininką, kuris iš pirmo žvilgsnio pasirodė įtartinas. Prisistato ir patsai „vadas“. Einam į Aleksotą, kur turėjo laukti Žvejys. Anoj pusėj Nemuno pakylam į skardį. Pamatau piliečius, tarp kurių man vienas pažįstamas — tai operatyvinės dalies viršininkas Dušanskis. Tas pats, kuris vėliau už savo „nuopelnus“ tapo generolu. (Dabar jis gyvena Vilniuje. Jau pensininkas.)

Pamačiau, kad Dušanskis mostelėjo lietalpčiu. Jam atsakė tuo pačiu „vadas“. Supratau, kad esu pasaloje. Mano laimei, aš buvau geresnėje padėtyje. Aš ant kalniuko. Smogiau artimiausiam, antrąjį stumtelėjau (stiprus buvau, pačioje jaunystėje, 24 metai). Ir šokau nuo skardžio. Jie pradėjo šaudyti pykšt, pokšt, bet į Lukšą kulka nekimba. Nubėgau į apačią. Ten kažkuris fortas buvo. Man pasirodė, kad ir iš ten pila. Tada atsidūriau prie Nemuno netoli ma-

lūnų. Reikia persimesti į kitą upės pusę. Tilto tada nebuvo. Žmones perkelinėdavo valtimi du broliai nebyliai Banioniai. Pribėgu prie nebylių ir rankomis rodau, kad man reikia, skubiai persikelti į kitą pusę. O jie rankom mostaguoja, kad reikia palaukti daugiau žmonių. Dėl manęs vieno jie nevarys valtį. Tada jiems pagrasinu, ir jie išsigandę griebiasi irklų. Mes plaukiame. Tik pasiekus upės vidurį, aname krante pasirodė čekistai. Mat buvo pavakarys, tamsoka. Jie iš karto nesusigaudė, kur aš nudūmiau. Laimingai pasiekiau kitą upės pusę. Kur dabar bėgti? Eisiu pas studentą pagrindininką Joną Poškų. Mes buvome geri pažįstami. Jis gyveno Ožėškienės gatvėje. Aš pas jį dažnai lankydavau. (Jis dabar gyvena Omske. Po visų lagerių negalėjo grįžti namo į Lietuvą.) O tą birželio 12-tą dieną buvo organizuotas gal koks šimtas pasalų. Koks čekistų stropumas! Kad tik Lukšas sugautų. Jono Poškaus butas Ožėškienės gatvėje irgi virto pasala. Kur būčiau bebėgęs, visvien būčiau atsidūręs jų glėbin. Pradarau Jono buto duris, jis atbula ranka man rodo, kad dingčiau. Bet aš jau viduj. Tada per kitas duris — į balkoną. Iš to balkono šoku į kitą. Iš apačios pasigirdo keli šūviai. Pasirodo — visas namas apsuptas. Jie Poškaus kambarį artinasi prie manęs. Aš atidarau to antro balkono duris ir pakliūvu pas nepažįstamus vyrus. Sakau jiems: „Skubiai dinkite, bus susišaudymas!“ Jie pasitraukia. Girdžiu — iš vienos pusės laužia duris ir lipa per balkoną. Ką daryti? Nusprendžiu, kad kitos išeities nėra — šokti iš balkono į lauką. Arba arba. Bet tie parazitai jau balkone. Aš žaibiškai į balkoną ir verčiuosi laukan. Sučiumpa mane už kojų. Pakimbu galva žemyn. Viskas. Baigėsi mano laisvas gyvenimėlis. Mane į sunkvežimį... Ten buvo atsarginis ratas. Paguldė mane ant jo. Du enkavedistai atsisėdo ant galvos, du — ant kojų. O koks skausmas! Ar galite įsivaizduoti?! Veža mane per visą miestą, o aš bliuonu kaip jautis. Matyt, jie iš pradžių nesusigaudė, kuris čia Lukša. Manė, kad Juozas, Skirmantas. Nežinojo, kad jis nuo balandžio mėnesio užsieny. Teisybę pasakius, neįsivaizdavau, kad gali būti toks sujudimas: iš visų aukštų ir iš visų pusių tik plaukia ir plaukia čekistai ir žiūri kaip į raupsuotąjį — galvoja, kad Juozas Lukša jų rankose. Didžiavausi aš tada savo broliu, kad jis toks siaubas jiems

buvo. Mane minutę palaikė laiptinėje, paskui nuvedė į saugumo viršininko kabinetą. Grindys, sienos, lubos išklotos aksomu. Aš stoviu prieš pulkininką. Neatsimenu jo pavardės. Ir man tuoj perskaitė rusiškai: my imejem razrešenije primeniat fizičeskoje vozdeistvije. Ir, nieko neklausę, pradėjo tvoti guminėmis lazdomis. Paskui išgirdau klausimą: gdie Skirmantas? Atkirtau, kad nežinau. Ir vėl smūgiai iš viršaus ir iš šono. Budeliai muša pakaitomis, nes nuo tokio darbo greit pavargsta. Ir vis klausia, kur toks ir toks bunkeris yra. Sako man partizanų slapyvardes, aš turiu atskleisti tikrąsias pavardes. Ir pliekia, parazitai, ir tvoja... Po pirmosios nakties mano nugara buvo kieta kaip siena. Nebe mėlyna, o juoda. Bet nieko neišpešė... Kitą naktį vėl tardymas. Po kiek laiko pakviečia mane į kabinetą šeši žydai. „Šypsokis“,— įsako man. Aš nesuprantu, ko jie nori. „Šypsokis,— užrėkė,— šypsokis ir žiūrėk gražiai į akis“,— ir davė į pasmakrę. Nukritau. Pila vandenį ant manęs. Atsigavau. Ir vėl rėkia: „Šypsokis ir gražiai žiūrėk į akis!“ Mano visa nugara nuo smūgių buvo ne tik juoda, bet ir sukietėjusi. Ir, žinotumėt, koks skausmas nuo naujų guminių lazdų! Du užsilipę ant sprando, du užsėdę ant kojų, o kiti vanoja. Dieve tu mano. Dieve tu mano, ką aš tada iškentėjau! Tos egzekucijos aš niekuomet nepamiršau. Grįžęs iš lagerio, klausiausi vienos paskaitos, kurioje kalbėjo žinomas fotokorespondentas. Jis įrodinėjo, kiek daug žydai davė Lietuvai. Aš neišlaikęs šokau ir papasakojau apie egzekuciją „Šypsokis ir gražiai žiūrėk į akis...“ Oi, kad nepatiko!..

Paskui ant mano rankų uždėjo grandines su švediškais žiedais. Tris mėnesius dieną ir naktį išbuvau su tomis grandinėmis. O kad tai būtų tik paprastos grandinės! Spus-teli, pajudi smarkiau, ir žiedas per vieną slankstelį susiaurėja ir pradeda veržti. (Dar ir dabar tų žiedų žymės išlikusios.) Baisus skausmas. O kai naktį iškankintas, ištardytas grįžti į kamerą ir krenti kaip negyvas — žiedai pradeda veržti. Tada šaukiu, daužau kaip pasiutęs langelį. Įeina prižiūrėtojas, atleidžia žiedus. Tik vėliau Bartašiūnas mane išvadavo nuo tų grandinių. Patsai ministras mane tardė. Klausinėjo, kokie mano draugai buvo, kaip sekėsi su panomis. Pajuokavo. O paskui paklausė tardytojo, ar aš ir ka-

meroje su grandinėmis. „Ne,— atsakė tas parazitas,— kameroje nuimame.“ „Meluoja!“ — aš užrikau. Kad pradėjo ant manęs šaukti tardytojas, kad aš, pasirodo, ir rusiškai suprantu. Buvau apsimetęs, kad rusiškai nekalbu, nes man taip geriau. Yra laiko atsakymui,— kol išverčia į lietuvių kalbą, aš apsigalvoju, ką sakyti, kaip pafantazuoti. O dabar tardytojui paaiškėjo, kad aš rusiškai galiu kalbėti. Su Bartašiūnu jie rusiškai kalbėjo ir mane ta pačia kalba tardė... Taigi grandines nuėmė tik po trijų mėnesių.

Buvo viena labai sunki diena. Ėjo gal jau šešta savaitė po suėmimo. Dar grandines nešiojau ir buvau, galima sakyti, vienomis apatinėmis kelnėmis. Kelnės, švarkas buvo išardyti — ieškojo nuodų ampulės. Žinojo, kad tokio rango partizanai galėjo nusinuodyti. Neturėjau nuodų. Kaip sakiau, buvo sunkiausia diena. Aš tardymo kambary su grandinėmis. Iškankintas, sumuštas, viskam abejingas. Mano žvilgsnis ir mintys kažkur bėgioja. Nestebiu, kas įeina ir išeina iš kabineto. Man vis tiek. Įveda mano motiną... Pamaniau, kad vaidenasi, kad sapnas. Nusipurtau, praplėšiu akis. Motina, tikra mano motina! Vis dar netikiu, kadangi pereitą naktį sapnavau namus. Gal ir dabar sapnas tęsiasi. O sapnavau brolių Jurgį: jis pakabintas mūsų kluone už kojų, ir jam kažkas lupa odą... Mama žiūri į mane, į rankas, į grandines. Aš sakau jai: „Jurgį sapnavau...“ „Vaikeli,— vos ištarė ji,— Jurgis nušautas...“ Tada aš neverkiau, kaip kad dabar verkiu...

Antanas springo ašaromis. Nutilo. Ir aš tylėjau. Nežinojau, raminti ar duoti po tiek metų išsiverkti... „Jūs pažiūrėkite, kaip Lukša eina — į priekį pasidavęs, smulkiais žingsneliais... Tai nuo egzekutorių smūgių...“, — girdėjau Juozo Raulynaičio pasakytus žodžius. „Nebe mėlyna nugara, o juoda ir kieta kaip siena nuo smūgių,— skambėjo ausyse jo paties žodžiai.

— Iš kur mūsų mama turėjo tiek tvirtybės? — kalbėjo Antanas Lukša.— Dar tada nežinojau, kas nutiko namuose... Bet nesusivaldžiau, pakilau, sužvangėjo grandinės, įsirežė žiedai į odą iki kraujo, sukandau lūpas... Prižiūrėtojas, pamatęs, kad mūsų susitikimas gali tragiškai baigtis, išvedė motiną... „Vaikeli, Jurgis nušautas“,— skambėjo ausyse mamos balsas. Tik vėliau sužinojau, kad Jurgis, užkluptas na-

muose, bėgo iš apsupimo, ir jį kulkosvaidis perpus perpjovė. Stribai atbėgo pas mus į trobą, rado tėvą, aštuoniasdešimt ketverių metų senuką lovoj begulintį, sergantį. Kelia iš patalo, veda prie nušauto Jurgio ir klausia: „Ar čia tavo sūnus?“ Tėvas išprotėjo vietoj. Kai stribai nuvežė brolio lavoną į Veiverius, mama nuėjo prie kraujo klano, atsiklapusi susėmė kraujo krešulius į drobulę ir užkasė po bijūnu... O išprotėjęs tėvas bėgdavo per laukus ir vis šaukdavo: „Vyrai, vyrai!“ Pririšo jį prie lovos. Tris mėnesius išsikankino ir mirė. Kai tėvą paguldė į karstą, mama iškasė iš po bijūno drobulę su brolio krauju, atsinešė prie mirusiojo, balsu raudėjo ir kalbėjo: „Tėveli, pasitrauk, priimk sūnelį...“ Tai mamą po visų tų nelaimių ir kančių buvo pas mane atvedę. Pasimatyti, pasikalbėti... Kaip jai vargsei aš atrodžiau, grandinėmis surakintas? Ką ji jautė, ką galvojo? Ar dar tikėjo į Dievą Visagalį, Gailestingąjį Viešpatį?.. — nutilo Antanas. Galvojau sau: gal be reikalo aš užvedžiau šitą kalbą? Jau norėjau kažką sakyti, bet jis pats prabilo:

— Ir kartą vėlgi motiną sapnavau. Jau lagery kalėjau. Dvidešimt penkerius buvau gavęs. Nutariau, kad mano gyvenimėlis jau baigtas. Nieko nesitikėjau, nieko nelaukiau. Ir laiškų į namus nerašiau. Gal geriau taip bus, nutariau. Dingo, tai dingo. Juk lagery ne vienas mirė, ne vieną nušovė, ne vieną papjovė. Šiltine apsirgau. Paguldė mane į ligoninę. Buvo toks lietuvis gydytojas Gedvilas. Sapnuoju sapną. O gal tai buvo kliedėjimas, nes temperatūros daug turėjau. Akyse bėgo vaikystės vaizdai. Mamą matau... Ap-sigaubusi tokia gražia, geltona kaip auksas skara... Ir toks tos skaros geltonumas, net jos veidas švyti. Papasakojau sapną tam gydytojui lietuviui. Jis man ir sako: „Mama tavo laiško laukia“. Parašiau. Tai buvo pirmasis mano laiškas po tiek metų tylėjimo. Gavau atsakymą. Koks džiaugsmas buvo man, lagerininkui! Atsirado noras gyventi. Mama man siuntinius pradėjo siųsti. Aš atsisakiau jų, laiškuose rašiau, kad man nieko nesiuntinėtų, nes man visko užtenka. Atsisakiau, lyg nujausdamas, kad mamai labai sunku. Nors tada nežinojau, kad ji išėjusi iš namų be pastogės bastosi po svetą ir siunčia man siuntinius. Ir Vincui, kuris irgi sėdėjo lageryje, siunčia.

— O kodėl mama nebegalėjo gyventi savo namuose? — paklausiau Antano.

— Dieną naktį namas apsuptas, nes čekistai tikėjosi, kad Juozas vieną gražią dieną ateis motinos aplankyti, kad neiškentės nepamatęs namų.

— O kur Stasys, jauniausiasis brolis, tada buvo?

— Stasys, slapyvardę Juodvarnis, žuvo Kazlų Rūdos miškuose per apmokymą.

— Kokį apmokymą?

— Karo mokykloje.

— Kokioje karo mokykloje?

— Kazlų Rūdos miškuose buvo suorganizuota partizanams karo mokykla. Bet apie tai gali geriau papasakoti Juozas Skaržinskas.

— O kur jį rasti? — pasiteiravau.

— Jis dažnai maišosi Tremtinių klube. Skaržinskas buvo tos mokyklos kursantas ir viską geriau žino.

— O ką galite pasakyti apie Juozo žuvimą?

— Tada lagery sėdėjau. Tik vėliau man žmonės papasakojo, kad jis antrą kartą atsidūrė užsienyje, kad gyveno Prancūzijoje ir vedė ten Nijolę Bražėnaitę. Jos lėšomis buvo išleista ir Daumanto knyga „Partizanai". Kai Juozas grįžo į Lietuvą, saugumas bet kokia kaina norėjo jį gyvą paimiti. Bet nepasisekė. Jis žuvo. Žuvimo vieta žinoma — Pažėrai. Šimet ten pastatėme koplytstulpį. O kur jo lavonas, nežinia. Tik jie, saugumiečiai, mūsų „išvaduotojai", žino. Sako, jo lavoną vežiojo iš Kauno į Vilnių ir atgal. Norėjo įsitikinti, ar tikrai čia Skirmantas, Daumantas, Juozas Lukša. Net iš lagerio vieną mūsų giminaitę buvo atvežę į Kauną, rodė jo lavoną, klausė, ar tikrai Juozas Lukša.

— O kaip su mama? — pasiteiravau.

— Kai jau visi Lukšos buvo „sutvarkyti", 1955 metais Kazlų Rūdos enkavedistai per žmones pranešė motinai, kad ji galinti grįžti į namus, jos niekas nebelies. Ir parėjo jinai į Juodbūdį, mūsų gimtąjį kaimą. „Vaikeli,— rašė man laiške,— aš jau namie. Gal leis numirti čia... Kada gi tu sugrįši?... Išdraskyti mūsų namai, vaikeliai... Kas beliko iš Lukšų sodybos?!"

LIETUVAI

Nesuėš, nesugrauš Tavo dalios
Raudonieji rytų kirminai.
Su melsvais ežerais ir upeliais
Tu mums būsi laisva amžinai.

Šaltos rasos negels Tavo kojų,
Žiburėliai akių neišblės...
Tavo meilę ir laisvę nešiojam
Kaip šviesiausią ugnelę širdies!

Neužplaks priešų žvilgsniai laukiniai.
Tegu maišos dangus su žeme.
Mes išnešim ant rankų, Tėvyne,
Kaip gintaro lašelį Tave.

Nesuėš, nesugrauš Tavo dalios
Raudonieji rytų kirminai.
Su melsvais ežerais ir upeliais
Tu mums būsi graži amžinai.

KARO MOKYKLA KAZLŲ RŪDOS GIRIOJE

Juozas Skaržinskas turi labai gerą atmintį. Jis atsime-
na visas pokario metų datas, kurios siejasi su jo gyvenimu.
Jo atminty išlikusios partizanų slapyvardės, vardai ir pa-
vardės. Žino net jų gimimo metus, kas kuriai rinktinei pri-
klausė. Tiesa, jam ir metų ne per daugiausia — šešiasdešimt
dveji. Gerai, kad su juo susitikau. Jis daug papasakojo, ko
anksčiau nežinojau:

— Kai mes abu su broliu išėjome partizanauti, mūsų
kaimynystėje gyveno buvęs Lietuvos laikų viršila. Jis ir
paskatino griebtis ginklo. Mūsų tėvas 1944 metais buvo pa-
sodintas į kalėjimą.

— Už ką? — paklausiau.

— Kas gi žino, už ką? Buvo Lietuvos savanoris, poli-
cijoje tarnavo ir neapkentė bolševikų. Bet prieš juos nėjo.
Tai argi reikia sodinti žmogų į kalėjimą, jeigu jam kas nors
nepatinka? Tik bolševikai taip gali. Po metų tėvą paleidžia,
bylos nesudarę. O į Sibirą tada dar masiškai nevežė. Kai
tėvą paleido, brolis Vincas jau miške buvo. Jis labai norėjo
pamatyti tėvą, iš kalėjimo sugrįžusį. Užsuko į namus. O
kaimynai įskundė sribams. Apsupo mūsų sodybą. Brolis
gynėsi atsišaudydamas. Dvi kulkos kliudė. Nenorėdamas
gyvas pasiduoti, nusišovė prie pat mūsų namų. Sunkiausio-
mis gyvenimo akimirkomis dažnai pagalvodavau, kad lai-
mingas buvo Vincas, numiręs ant motinos ir tėvo rankų,
nes partizano lemtis tokia, kad nežinai, kur atsidursi, kur
tave kulka pasigaus, kur tavo lavoną padrėbs.

Po brolio mirties galutinai nutariau, kad sugyventi su
bolševikais negalėsiu. Mano kelias — partizano kelias. Juo
laiku mes veikėm apie Marijampolę, Šasnava. Priklausėm
„Geležinio Vilko“ rinktinei. Mums vadovavo Apyntys (Pra-
nas Kučinskas), Berželis, Kryžiuotis (paskui ir aš tapau kuo-
pos vadu). 1946 metų lapkričio mėnesį mane su visu būriu
iškėlė į kitą vietą. Laikiausi Panemunės, Rokų, Garliavos
apylinkėse. Žodžiu, netoli Kauno. Mums vadovavo Merkys.

— Merkys — tai tikriausiai slapyvardė? — paklausiau aš Skaržinsko.

— Taip. Jo tikroji pavardė — Algirdas Juodis. Juodžių buvo penki broliai ir visi nuėjo partizanauti. Žuvo visi. Algirdas ir Vytas (slapyvardė Šarūnas) bunkeryje žuvo. Juozas, slapyvardė Ungurys, kartu su kitais buvo apsistojęs Gervėnupyje, durpyno barakuose. Durpyno sargas Vėgeltas pranešė sribams. Susirėmimo metu krito Juozas. O tas išdavikas dar tebegyvena Girionių apylinkėje. Albinas Juodis buvo ryšininkas, pateko į kalėjimą, paleistas vėl įsijungė į kovą. Žuvo 1950 metais. Pats jauniausias iš brolių Juodžių buvo Jonukas, kuris, nesulaukęs aštuoniolikos, atsisveikino su gyvenimu. Šventa buvo Juodžių šeima. Nepaisant, kad jie buvo mažžemiai, nepatiko bolševikams, nesusigundė jų apgaulingais pažadais. Taigi žuvus kuopos vadui Algirdui Juodžiui, aš paskiriamas vadu.

— Bet ar užteko žinių ir patirties vadovauti kuopai? — pasiteirauju.

— Žinoma, kad ne. Todėl mane ir siuntė į karo mokyklą.

— Jau šiek tiek girdėjau apie tą mokyklą, kuri buvo Kazlų Rūdos miškuose. Ten, rodos, žuvo Stasys Lukša?

— Taip, taip. Papasakosiu, — kalba toliau Skaržinskas. — „Geležinio Vilko“ vadovybės nutarimu mes siunčiami į Kazlų Rūdos girią — tai Petras Ašmona (Sargas), Brunza (Viesuliukas), Juozas Juodis (dar gyvas buvo) ir aš. Atsiduriame Raudonplynio—Kajackaraistės vietovėse, kur vieni durpynai. Čia anksčiau yra buvę raudonųjų partizanų bunkeriai. Gal kokie keturi dar išlikę. Tai žeminės su nerais. Bet šitie bunkeriai ne taip užslaptinti, kaip mūsiškiai. Vokiečiai, matyt, nieškodavo tų partizanų ir nebuvo tokie stropūs kaip enkavedistai. Esu net porą metų išgyvenęs bunkeriuose ir žinau, kas yra bunkeris ir koks ten gyvenimas. Duobė dviejų metrų pločio ir keturių ilgio. Neaukšta, kad tik galva lubų nekliudytų. Nekūrenama. Kiek pašyla, tai nuo savęs. Mes sausakimšai prisigrūdę. Prasikrapštom žemę — pasirodo vandenėlis, galim atsigerti, nes kartais dvi, tris savaites negalėdavome pasirodyti. Gerai, kad ryšininkus turėdavome.

— O kaip ryšininkai jums padėdavo žiemą, kai kiekviena pėda galėdavo užrodyti sribams jūsų pėdas? — klausinėjo jo.

— Ryšininkai atvažiuodavo rogėmis ant mūsų bunkerio durelių. Mes atidarydavome, paimdavome maistą, perduodavome ir kai ką nuo savęs. Ir tas ryšininkas nuvažiuodavo, šluotele palyginęs sniegą. Pėdsakų nėra, tik rogių vėžės... Nuklydau nuo savo pasakojimo apie karo mokyklą... Taigi atžygiavome į Kazlų Rūdos miškus. Čia susitikome su „Birutės“ rinktinės pirmosios kuopos vyrais, atvykusiais nuo Skriaudžių, Pažerų, taip pat su Uosio, Lakštingalos bei Digrio vyrais, kurie priklausė antrajai kuopai. O trečiosios kuopos partizanai buvo atvykę nuo Kačerginės, Vilkaviškio. Iš viso susirinko daugiau kaip šimtas vyrų. Petručiui Ašmonui, buvusiam Lietuvos kariuomenės viršilai, pavedama mūsų apsauga. Atvažiuoja ir lektoriai bei dėstytojai, tarp kurių Bulota (Anbo), kapitonas Rymantas ir kiti. Tuoju pasistatom palapines iš eglių šakų. Sulaužę jas po metrą ilgio, klojam viršūnėmis į apačią, kad vanduo nubėgtų žemyn. Vidų šienų išsiklojam, kad minkščiau būtų gulėti. Prieš vykstant į mokyklą mums buvo įsakyta nieko daug neimti, tik maisto parai ir ginklus bei šovinius. Maistas vėliau buvo bendras. Tada netoli nuo mūsų vietovės buvo įsikūręs pirmasis „Bolševiko“ kolchozas. Tai mes iš ten parsivarydavome veršį ar kiaulę, pasipjaudavome ir į katilą. O tame kolchoze, šiaip ar taip, vis viena išdvėsė visi gyvuliai. Geriau jau žmonėms suvalgyti.

Rugpjūčio 12 dieną prasidėjo mokslas. Visus teorinius dalykus turėjome išmokyti anksčiau, begyvendami bunkeriuose, o čia bus tik žinių patikrinimas ir praktiniai užsiėmimai: tankų rikiuotė, miestų ėmimas. Turėjome ir žinių apskaitos knygeles. Mokyklos tikslas — paruošti karininkus ne tik partizaninei kovai, bet ir prisikėlusiai Lietuvai. Mes visi uniformuoti. Yra tik viena nuotrauka išlikusi. Kitos dingusios ar saugume atsidūrusios. Rodė man kelias betardydami kalėjime ir reikalavo, kad pasakyčiau pavardes... Ir drausmė mokykloje buvo kaip reikiant, ir tvarka pavyzdinga.

Atvažiavo į mokyklą „Geležinio Vilko“ rinktinės vadas Žvejys ir Skirmantas (Juozas Lukša). Norėjo pažiūrėti, kaip

mes įsikūrę. Tada kliuvo man ir visai palapinei, kad ne vietoj daiktai sudėti, kad „patalas“ suveltas. Teko už bausmę be eilės tvarkyti teritoriją: lyginti stovyklos aikštelę, nešioti smėlį... Mūsų dienotvarkė buvo maždaug tokia: rytinis patikrinimas, rikiuotė, maršas. Tik žinoma, be didelio triukšmo. Paskui sėdamės prie mokslo ir su pertraukomis dirbame iki vakaro. Paskui laisvalaikis, daina. O kaip mes dainuodavome: tyliai, gražiai, iš širdies! Partizaniškas dainas traukdavome:

Ko dairais, partizane, pro žiūronus
Ir ką tu ten toli matai?
Kraštą valdo prakeikti garnizonai,
O aplink komunistų šnipai...

Arba:

Sužibo pirmos miške žibutės,
Paukštelių dainos skamba linksmai.
Tėvynės ginti išėjo broliai.
Tylūs, bet narsūs kaip tie arai... —

dainuoja buvęs partizanas. Jo balsas gražus, nors ir prikimęs po tiek negandų, po daugybės metų lageriuose, po vergiško darbo šachtose. Nutilo jo daina. Gal žodžius pamiršo, o gal kai ką prisiminė iš anų partizaniškų laikų.

— Vakaraus klausydavome žinių iš užsienio. Daug kas iš mūsų dėstytojų mokėjo vokiečių, anglų kalbas. Žinodavome, kas pasauly dedasi. O paskui palapinėse sugulę ilgai pasakodavome įvairiausius nuotykius ir prisiminimus.

— Bet štai koks kuriozas atsitiko. Kaip tik tuo metu, kai buvo atvykę Žvejys ir Skirmantas. Dvi moterys begrybaudamos atsitiktinai atėjo prie mūsų palapinių. Niekaip negaliu suprasti, kaip jos galėjo patekti, sargybos nepastebėtos. Mes buvome priversti tas moteris sulaikyti. O kadangi jos tą naktį negrižo į namus, pradėjo jų ieškoti. Tuoj įsikišo enkavedistai: pasiuntė seklius per mišką, nes jiems pasirodė, kad mes ruošiamės dideliam puolimui. Tuos seklius sulaikėm. Galėjo mus pastebėti ir kukurūzninkai, jų lėktuvai, tokie nedideli, kuriuos „žirgeliais" vadindavome. Rusai pradėjo ruošti puolimui, o mes nieko nežinojome.

Mūsų sargybai buvo įsakyta: jeigu pastebėsite priešą, be šūvių greit grįžkite į stovyklą ir praneškite, kad spėtume išsidėstyti kovos veiksmams. Rusų buvo labai daug, jie puolė taip staigiai iš tos pusės, iš kur nelaukėme puolimo. Kautynės buvo labai aršios, bet neilgos. Mūsų dėstytojui kapitonui Rymantui peršovė ranką. Mačiau, kaip iš rankų iškrito šautuvas, ir jis sušuko: „Vyrų, nebegaliu šaudyti! Kas galite, eikite čia!“ O kulkos tik švilpia, net nuo medžių šakos krinta. Išgirdome: „Zdavaities, bandity!“ Ant kalniuko buvo du mūsų kulkosvaidžiai. Prie vieno prišoko Ašmona, o prie kito — Stasys Lukša, Juodvarnio slapyvardė. Jis labai drąsus buvo, kaip ir visi Lukšos. Pripuolęs prie kulkosvaidžio, pradėjo pilti į enkavedistus. Bet jų buvo tokia daugybė! Parklupdė mūsų Juodvarnį ant tos aukštumėlės. Nebepasikėlė jis. Ir Ašmona krito, nes rusai nustatė tašką, iš kur lėkė kulkosvaidžio ugnis. Paskui jie staigiai kyliu mus perskyrė į dvi dalis. Viskas. Reikia trauktis.

— O Stasį Lukšą ir Ašmoną palikote?

— Palikome. Paėmėm tik sužeistuosius, kurių buvo šešetas, ir traukėmės. Greit pasisekė susijungti su viena grupe, kuri staiga rusų puolimo metu buvo atskirta. Dabar jau geriau, nes čia Skirmantas ir Žvejys. Jie vadovauja atsitraukimui. Kairiu kraštu eina Žiogas ir Kovas (abu broliai Stačiokai) ir aš. Rusai norėjo surengti mums pasala, bet Stačiokai užmatė ir paleido ugnį iš kulkosvaidžių. Pabiro ruseliai, paliko ginklus ir pabėgo. Traukėmės link Kajeckų ir Barzdų. Nešėm sužeistuosius. O rusai vis nori mus apsupti. Bet mes pripratę prie miško, mūsų lengvai nepaimsi. Atsigulam už eglių, pušų, prisileidžiam arčiau ir atidengiam ugnį. Jie atšoka, palikę sužeistuosius, žuvusius. Mes traukiamės toliau, vis prisidengdami kulkosvaidžių ugnimi. Ir taip iki vakaro. Kažkur toliau girdėjosi šūviai — tai mūsų trečioji grupė kovėsi. O dvi grupės sėkmingai, be naujų aukų pasiekė Jūrės kaimą. Čia Juozas Lukša mus užvedė pas savo pusbrolių Valentą. Laikinau apsistojome, atsikvėpėme. Paskui pasiprašiau, kad leistų man pas savuosius pabūti. Išvykstu netoli Marijampolės į Igliskėlių kaimą. Bet man buvo liepta vėl grįžti į Pakaunę. Rokų kaime vėl

susitinku su Skirmantu. Lapkričio mėnesį jį palydėjau iki Vilkaviškio rajono, nes išvyko į užsienį.

Paskui Skaržinskas papasakojo apie vieną nepaprastą partizaną Gediminą.

— O kokia jo buvo pavardė? — paklausiau.

— Gediminas — tai jo slapyvardė. O tikroji pavardė — Vytas Vabalas. Ligi 1940-tųjų metų jis dirbo Prancūzijoje Lietuvos atstovybėje. Antrą kartą užėjus rusams, nuėjo partizanauti. „Tauro“ apygardoje ėjo Karo lauko teismo viršininko pareigas. Saugumas labai jau norėjo sugauti Vabalą. Jau buvo pakliuvęs į jų rankas, bet nušovė du čekistus ir paspruko. Atsidūrė mano būryje. Ir štai mes vieną kartą užsukame į Darsūniškį pas savo ryšininką. Čia ne tik mums, bet ir Gediminui atrodė saugu, nes jo čia niekas nepažinojo. Ką mes tada veikėm, nebeatsimenu, bet žinau, kad prie Gedimino priėjo kažkokia nepažįstama moteris ir padavė raštelį. Paskui ji nuėjo savais keliais. Klausiu ryšininkės, kas tai per moteris, — nežino, nepažįsta. Gediminas skaito ir skaito raštelį. Matau, kaip jis ima niauktis, jaudintis. „Nėra man gyvenimo. Belieka tik nusišauti.“ „O kas atsitiko?“ — klausiu jo. „Atbėgau čia, norėdamas prisiglausti. Dabar matau, kad manimi nepasitikite. Nerodote rinktinės štabo, viską slepiate“, — matau, kad jis vis labiau jaudinasi ir staiga čiupo pistoletą, — nusišaus. Išplėšiau ginklą iš jo rankų. „Vytai, nekvailiok, o sakyk, kas nutiko?“ Jis paduoda man laišką. Rašo Kauno saugumas. Skaitau: „Tamsta privalote atvykti į Kauną, kur anksčiau gyvenote. Viską jums atleisime ir duosim galimybę išvykti į Prancūziją. Ten Jūs atliksite mūsų pavestus darbus, kadangi esate anksčiau bendravęs su Prancūzų kompartija. Todėl užduotis Jums bus nesunki. Jei nepriimsite mūsų pasiūlymų, nepaleisime Jūsų žmonos ir nebūsime tikri už jos gyvybę“. „Ką man daryti? — klausia jis vėl. — Jie seka mane, žino, kur mano bunkeris.“

Visi turėjome keisti gyvenamąją vietą.

Maniau, kad Skaržinskas jau pavargo pasakoti, kad reikia atsikvėpti. Bet jis tik atsistojo, atsigėrė vandens ir vėl kalba:

— Dar noriu papasakoti apie vieną žmogų, kurio kečiai susipynė su manaisiais. Tai Juozas Išganaitis, jo slapy-

varde — Dėdė. Kilimo buvo nuo Šilavoto. Lietuvos laikais buvo kariškas tarnautojas. Partizanaudamas pasireiškė kaip gabus ryšininkas, puikiai dirbo įvairiomis sąlygomis. Daugiausia palaikydavo ryšius tarp atskirų miestų. Todėl dažnai keisdavo dokumentus, pavardes. 1949 metais buvo sužeistas Dabintos kaime. Jį išdavė ūkininkas Garmus, taigi sribai ir suėmė. Kai sribai vežė į miliciją, jis nusinuodijo, nes turėjo nuodų ampulę pasislėpęs švarko atlape. Bet tai atsitiko 1949 metais, o prieš metus kovo mėnesį mes su juo susitikome pas vieną ūkininką, kuris mums atrodė patikimas. Mat mums reikėjo susiristi su Litu (jo tikroji pavardė Vytautas Kabošinskas) ir Gediminu. Jie tuo metu buvo apsistoję pas kitus žmones. Štai kas nutinka man ir Išganaičiui, taip pat Gediminui ir Litui. Mūsų šeimininko sūnus buvo sribas. Bet mes manėm, kad jo nėra namuose. Be to, jis ne toks jau blogas žmogus buvo. Juk pasitaikydavo, kad į sribus nueidavo vyrai, vengdami karo tarnybos. Toks mums atrodė ir šeimininkų sūnus. Čia mes ir prašovėm. Sūnaus būta tąnakt namuose. Jis išsoko per langą ir nubėgo į Panemunės valsčių pranešti kareiviams. Tiejį kaipmat pribuvo ir apsupo sodybą. Aš ir Išganaitis nieko neįėjau. Jau vidurnaktis, mums laikas susitikti su Litu ir Gediminu. Užgesiname šviesą ir atidarome langą. Mėnesioje pamatome kareivius, sugulusius už kelių šimtų metrų. Tik dabar supratome, kad pakliuvome į pasalą. Abu turėjome po automatą. Enkavedistai daužo duris: „Atidarykite!“ Bėgsime. Žaibiškai iššokame per langą. Išganaitis atsigulė prie namo pamatų. O aš žengiu keletą žingsnių ir metu granatą. Šūvis į mane. Nukritau vietoje. Peršovė koją per kelį. Atrodė, kad koja lūžo. Už kelių metrų buvo suartas laukas. Išliaužiau į vagą, užsimaskavau. Nežinau, kur mano draugas. Išgulėjau gal porą valandų. Koją kraujuoja, skausmas raizgo lyg peiliu. Tik kapt mane už pečių. Noriu griebti automatą, bet jie pirmiau jį pačiumpa. Atverčia aukštiekninką, žiūri į veidą ir žiauriai keikiasi. Baigėsi mano partizanavimas. Kokia baisi savijauta! Niekad nemaniau, kad gyvas pakliūsiu į jų rankas. Ir še tau! Nuveža mane į kitą sodybą pas Savicką. O ten garsus visoj apylinkėj sribynas. Pasigirdo vėl šūviai. Pasirodo, į pasalą pakliuvo ir Litas su Gediminu, su kuriais turėjome susitikti. Vėliau

sužinojau, kad Gediminą sužeidė, ir jis, matydamas, kad nėra išsigelbėjimo, nusišovė. O Litui šūvis perėjo per plaučius. Bet jis vis tiek nubėgo iki kitos sodybos. O ten prie rugių lauko pastatytas kulkosvaidis. Tai jis staiga iš automato paleido ugnį. Trys kareiviai vietoj krito, išėjo iš rikiuotės kulkosvaidis. Litas nubėgo pas namo šeiminką ir šaukia: „Vincai, duok greičiau arklį!“ Šoko ant kumelės ir nudūmė į mišką. O rusai įkandin dar šaudė ir pataikė į koją. Litas nujoja į Paliuonio kaimą pas ryšininką ir nukrinta prie šulinio. Buvo jau ankstyvas rytas. Išbėga šeiminkas ir jų dukterys. Atpažįsta — Litas. Apipila jį vandeniu. Atsigauna. „Greitai mane vežkite į Darsūniškį! Reikia persikelti per Nemuną“,— prašo jis. Kelia Litą į vežimą, nuveža prie upės ir sodina į valtį. O kitoje Nemuno pusėje gyveno gerai pažįstama moteris, su kuria anksčiau draugavo. „Greitai važiuok į Kauną gydytojo!“ — prašo jos. O gydytojas buvo labai geras žmogus. Sutvarstė, surišo, davė vaistų. Paskui dar kelis kartus buvo atvažiavęs. Išgijo Litas ir vėl nuėjo į mišką. Kai aš jau saugume buvau, slapta man pranešė: „Juozai, aš vėl ant kojų. Kausiuos iki paskutiniųjų“. Gal ir būtų kovėsis ilgiau, bet vėl išdavystė. Žuvo 1949 metais Piliuonos kaime.

Nutilo mano pasakotojas Juozas Skaržinskas. Susimąstė. Gal jau ir pavargo, nes tie jo prisiminai tokie jaudinantys. Ramiai nepapasakosi.

— Supjudė vieną lietuvį su kitu,— kalba jis vėl,— priperėjo šnipų, išdavikų, niekšų. Štai kas yra bolševikai. Net lagery jie susirado sau šunų. Kai aš sėdėjau lagery, susikūrė slapta organizacija, kurios branduolį sudarė Michelevičius, kapitonas Levickis ir aš. Mūsų tikslas — padėti kaliniams, kad būtų peržiūrėtos bylos, apginti nuo viršininkų sauvaiavimo. Iššifravo mus per tą judą Adomą Gorodecką. Buvau po lagerio su juo susitikęs. Vos susilaikiau neužmušęs. Dabai tai vietoje nudėčiau. Juk per jį atsidūriau į uždarą kalėjimą, tiek prisikentėjau, kad vėliau turėjau bėgti. Sugavo. Pridėjo metų ir byloje užrašė raudonu rašalu: BEGLEC. Dvidešimt penkerius metus atsėdėjau ir tik 1974 metais atsiradau namuose. Suvargęs, pasenęs. Kada begyvensi?..

— O kaip su tais karo mokyklos kursantais? Ar teko bent su vienu iš jų susitikti? — paklausiau jo matydamas, kad mūsų kalba eina į pabaigą.

— Dar vis nerandu. Neatsišaukia. Kur jie? Be abejo, ne vienas atsidūrė kalėjime, ne vienas atsigulė po velėna... Pasižiūriu į nuotrauką, kurioje mes tokie jauni, gražūs. Kokios šviesios viltys švietė mūsų akyse! O dabar štai tiek metų praėjo... Kad nors vienas iš jų atsišauktų! Nueitume su juo prie Laisvės paminklo ir pastovėtume...

NUKANKINTAS ARTOJAS

**Nežinomo autoriaus daina,
kurią dainuodavo šiaurės
Lietuvos partizanai**

Jis gyveno trobelėj prie upės
Tarp žaliųjų, vešliųjų laukų.
Laimė, gėris ir džiaugsmas jį supo.
Buvo jam ten ramu ir jauku.

Skrido metai kaip paukščiai į tolį.
Ir jo mintys vis skrido kartu...
Vieną rytą nutrypė atolą
Neprašyti svečiai iš Rytų.

Niaukęs akys nuo Azijos tvano.
Gėlė širdį baisus sopulys, —
Miela žeme, jau tu nebe mano.
Tu, lietuvi, tylėt tegali.

Vieną rytą jie trobą užpuolė.
Klykė mažas sūnelis lopšy,
Ir išdraskė jo varganą guolį
Komunistai penki ar šeši.

Ir kaip šunys įsiutę, įpykę
Vis ieškojo kažko ir kažkam.
Žmona alpo tą parytį nykų.
Su sūnum vos išbėgus miškan.

O artoją į miestą išvarė
Ir uždarė už mūrų kietų,
Dievas žino, ką budeliai darė
Glūdumoj paslaptinių naktų.

Ir artojas už grotų kankinos.
Nežinodamas kam ir už ką,
O jo sargas mongolas ar kinas
Vis niūniavo „strana široka“.

Taip prislėgtas artojas dūmojo.
Kas jo tėviškės laukia rytoj...
Kas nukirs jo žalius vasarojus,
Išbujojusioj žemėj šiltoj.

Vieną rytą už miesto išvarė
Link žaliųjų miškų artimų.
Ir artojui taip persmelkė širdį, —
Lyg prieš audrą šioj žemėj ramu.

Prie duobės jie priėję sustojo...
Drąsiai žvelgė jis jiems į akis. —
Nebelauk, mano mielas artojau.
Jie tau nieko daugiau nesakys.

Šūviai... krinta artojas be žodžio.
Aušta rytas be jo toks graudus.
O tie budeliai gobšūs ir godūs
Keikia jį, kad jis toks išdidus.

Prisikelkit iš girių, iš pievų.
Nužudyti sūnai Lietuvos —
Juk išauš dar ir Lietuvai dienos
Po baisios paskutinės kovos.

EILINIS „ŽALGIRIO" RINKTINĖS KOVOTOJAS

— Aš noriu dirbti,— pasakiau grįžęs iš kalėjimo. Kad-
rų skyriaus viršininkas pažiūrėjo į mane, žvilgtelėjo į ma-
no koją:

— Dabar nieko negaliu pasakyti. Pats suprask.— Ir vėl
pažiūrėjo į koją.

— Kad ir patį paprasčiausią darbą duokite,— bandžiau
įkalbinti viršininką.— Aš iš kalėjimo grįžęs...

Jam tokio nelabai reikia. Nuėjau į „Mados" siuvyklą
Kaune ir sakau vedėjui:

— Tremtyje siuvau, visi buvo patenkinti. Priimkite, ne-
apsigausite.

Priėmė. Sąžiningai dirbau susitaupiau pinigų. Atsirado
ir laisvo laiko. Įsigijau sodą.

(Pasakoja Armonaičio sodo kaimynas:

— Pasistatė sodo namelį netoli Kauno marių, paskui
pardavė, nusipirko lengvąją mašiną. Ir vėl įsigijo sodą.
Šįkart netoli Žemės ūkio akademijos. Vėl pasistatė sode
namuką. Invalidas, be kairės kojos, su protezu... Žmogus
viską gali, jei turi energijos ir ryžto. Žmona irgi tokia pat
invalidė.

— Sumaniau įsigyti kooperatinį butą. O pinigų nėra.
Vėl pardaviau sodą,— pasakoja Armonaitis ir aprodinėja
man savo butą.— Pats susiremontavau, o tremtyje aš blo-
gai dirbau. Ko norėti iš žmogaus, jei jis ne sau dirba. Kai
sau prakaituoju, į šonus nesidairau.

Armonaitis šlubykšt šlubykšt nuėjo į virtuvę ir atnešė
sulčių atsigerti.

— Obuolių sultys iš mūsų sodo.

— Tai vėl sodą turite? — paklausiau Juozo.

— Žinoma. O kur dėsi laisvą laiką, kai ateina šilti orai.
O kad aš turėčiau abi sveikas kojas! — nutilo Juozas Ar-

monaitis. Tikėjau, kad jis daug ką man šiandien papasakos.

— Ne visiems aš pasakoju. Nežinau, ką žmogus slepia savyje. Bet jums tikiu. Išgirdęs, kaip Tremtinių choras bažnyčioje užgiedojo:

Už gimtą palaukė.
Pastogę tą jaukią
Dėkoju, Dieve, tau —

nutirpau visas. Ten, šv. Antano bažnyčioje, buvo mišios už tremtinius. Klausiausi, kaip plaukte plaukia tartum jūra giesmė, gaudau žodžius ir dėduosi į širdį:

Už Lietuvą, tėvynę motiną.
Skausmų ir ašarų prisotintą,
Dėkoju, Dieve, Tau,
Dėkoju, Dieve, Tau...

— Papasakosiu, viską papasakosiu. Keturiasdešimt metų šlubčioju su protezu. Ne daug kas žino, kaip atsitiko. Gal tik saugumas. Anksčiau niekam nepasakojau. Dabar galiu kalbėti. Nebebijau. Šitas visas mūsų atgimimas daugelį prakalbino. Nebesodina. O jeigu kitaip viskas virstų, tai ir be kojos pakariaučiau...

Atėjo ir Juozo žmona. Jis paprašė, kad jinai dabar mums netrukdytų. Pasiramsčiuodama lazda, nuėjo į virtuvę vėdarų kepti.

— Ji atsitiktinai koją prarado, ne taip, kaip aš... Viskas prasidėjo nuo tų karų. Prie vokiečių nesiveržiau į svetimą kariuomenę. Slapsčiausi, kai užeidavo gaudynės. Kam man vermachtas? Kai 1944 metais rusai vėl užėjo, gyvenau pas Sulžicką Stugučių kaime, Šakių apskrityje. Ne savo namuose, nes maniškiai skurdžiai gyveno, nemaža šeima. O čia Sulžickas gyveno savo brolio sodyboje, kuri liko tuščia, kai bolševikai jį ištrėmė į Sibirą. Sulžickas turėjo geras rankas, buvo žinomas visoje apylinkėje račius. Aš irgi panorau išmokti to amato. Rusai pradėjo rinkti vyrus į armiją. Niekas neina į ją, niekas nesiveržia. O jau pradėjo pasakoti, kad nuo rugsėjo pirmosios enkavedistai visus jaunos vyrus surinks. Slėpkimės! Visi kas kur ir kaip pabiro. Aš visur prisidariau slėptuvių, kad, kur bebūčiau

pavojui užėjus, galėčiau įlįsti. Pirmas į sovietų rankas pakliuvo mano šeimininkas račius Sulžickas. Suimant prikišo nagus toksai Glikas. Tas žydelis prie vokiečių slapstėsi mūsų apylinkėse, bet niekas liežuvio neįkišo. O dabar, rusams užėjus, pradėjo jis prieš mus veikti. Jam visi priešai. Paleido račių. Bylos nesudarė. O gal ir nenorėjo, tik pagąsdi-
no, kad užverbuotų jiems dirbti. „Manęs saugokitės“,— pasakė račius, grįžęs po suėmimo.

Kareiviai vis dažniau ėmė maišytis. Slapstausi visoki-
se skylėse. Turėjom didelį vilkinį šunį. Šuns būda tokio pat dydžio. Kartą staiga pamatau kareivius. Nėr kur dėtis. Tai aš ištraukiau šunį iš būdos ir įlindau. O jis vis kiša savo galvą. Tai aš per snukį, per snukį, šuva atšoko. O kai kareiviai pasirodė kieme, jis kaip pasiutęs metėsi ant jų... Taip aš iki 1945 metų pavasario prasislapsčiau. Račiaus žmonos brolis tarnavo sovietų armijoje. Jį buvo pačiupe. Jis bėgo iš kariuomenės ir atsidūrė miške. Praneša man per patikimus žmones: „Juozai, turiu ir tau vietą, dumk pas mus“. Netoli nuo Kudirkos Naumiesčio prie Braziūkų dideli miškai. Tai aš ir nukeliavau tenai. Čia vienam būriui vadovavo buvęs Lietuvos laikų viršila Tumas, slapyvardę Tigras, kitam — Jukšaitis, slapyvardę Beržas. Jis veikė apie Lekėčius. Dar netoli laikėsi Žindžiaus Felekso vyrai. Tada nei apygardų, nei rinktinių nebuvo. Kiekvienas būrys veikė kas sau: apsirūpindavome maistu, pagrasindavome, pamokydavome visokius niekšelius. Didelių kerštų tada nebuvo. Jautėmės labai drąsiai. Žygiuojam kartą penkiolika vyrų kaip tikra kariuomenė, traukiam į Pilviškius. Žmonės žiūri. Užėjome į vieną sodybą. „Oi vyručiai,— sako mums,— kada baigsite šitą vainą, kada patys ramybę turėsite ir kitiems duosite ramiai miegoti?“ „Kai gegutė užkukuos“,— atsakome. O gegutė jau greit kukuos, jau sniegas nuleistas. Mums rodėsi, kad greitai turi viskas išsispręsti. O gyvenimas eina. Reikia ir apsirengti, ir pavalgyti. Tai į pieninę užsukam, tai pas komunistėlius. Pa-
imam geruoju. Užėjom pas tokią moterį. Žinom, kad jos vyras Jankuose sribauja. Moteris dreba, bet mes nieko blogo nedarom, lašinių pasiprašom. „Bolševikai mus į mišką išvarė, o jūsų vyras jiems tarnauja. Lašinius tai atiduok! Jums bolševikai gražins,— kalbam ramiai tai moteriai. Dar

susirėmimų tada nebuvo. Bet jau pradėjo girdėtis — tai vienur užpuolė, tai kitur susikovė.

Netoli nuo mūsų prie Sutkų Panemunės stovykloje laikėsi partizanų būrys, vadovaujamas Lietuvos laikų kapitono Valčio. Atbėga kartą jo viršila pagalbos prašyti. „Kažkas užrodė enkavedistus, artinasi, ruošiasi mus pulti. „Duokite vyrų būrį!“ — prašo jisai. O jie turėjo nemaža kovotojų, apkasus buvo išsikasę. Bet iš kur mes duosime? Pas mus, kaip tyčia, mažai vyrų. Buvo išėję pas žmones ir dar nesugrįžo. Tai mūsų vadas Tumas nieko jiems negalėjo pažadėti. Vidurdienį išgirdome kulkosvaidžius tratant, granatas sproginėjant — užpuolė kapitono Valčio stovyklą. Nuo mūsų apie 10 kilometrų. Girdisi šaudymasis. Po geros paros atbėga toks vyrukas — Povilaitis Olesius. Nors šiaip buvo juokdarys, šposininkas, dabar išbalęs, persimainęs, vos prakalbėjo: „Kaip puolė bolševikai, baisus dalykas, iš visų pusių. Bet ne taip lengvai mus paimsi. Mes gerai įsitvirtinę, nepasiduodame, laikomės. Rusai negali nieko padaryti. Tada jie įlipo į medžius ir pradėjo pyškinti iš viršaus. Kilo panika. Vienas verkia užsikniaubęs: gaila mamos, kitas kūčioja, kad Onutės nebepamatys. Aš traukiu vieną, kitą: bėkim, kol kiti atsišauko“. Taip Olesius išliko gyvas.

Blogai, kad tada nebuvo bendros vadovybės. Kovojo visi kas sau palaidai. Kaip tik tada atėjo žinia, kad iš Kauno atvyko organizatorius. Metas jau susijungti. Reikia susitikti su tuo organizatoriumi. Mums buvo įsakyta nuvykti į Garankščių kaimą prie Šilupės tilto. Su tuo organizatoriumi susitiksime lygiai dvyliktą valandą. Kaip delegatai iš mūsų būrio turi eiti ne daugiau du trys vyrai. Šiandien jis susitiks su mumis, rytoj — su kitais. Mūsų vadas Tigras sako: „Eisim keturiose“. Einame, žiūrime — du vyrai laukia ant Šilupės tilto. Pasitinka mus ir sako: „Eikime prie Garankščių į pakalnę. Ten paliksiu jus ir atvesiu į tą vietą vadą.“ Tokioje nuokalnėje prie miško, brūzgynė mes keturiose laukiam. Visi gerai atrodome: saulėje įdegę, rudi nuo pušų oro. Ant kalniuko pasirodė mėlynu kostiumu apsirengęs vyras. Toks rimtas, oficialus. Marškiniai balti, apykaklė ant viršaus. Ryšininkas pasakė: „Prieikite!“ Jis piktai žiūri į mus. „Buvo įsakyta ateiti dviem. Kodėl jūsų čia daugiau?“ „Nepakenks“, — sako Tigras. „Aš nepageidauju.

kad kas pašalinis mane matytų. Būna išdavysčių. Aš civiliai veikiu. Todėl mano veikla gali greitai baigtis. Nepageidaučiau, kad taip įvyktų". Pažiūrėjo į visus žvarbiu žvilgsniu. „Atrodo, rimti vyrai",— pasakė ir išsiėmė knygutę, užrašė, kokioje vietoje mūsų stovykla, kiek žmonių, kokius ginklus turime. Surašė ir sako: „Kodėl aš šitą darau? Laikas jau atėjo". Ir pasisakė savo slapyvardę: Vygandas, buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas. „Būkit pasiruošę, tuoj reikės veikti. O tada nebus kada organizuotis. Štabe esame viską numatę. O ką jūs darytute, sakysim, jei prasidėtų žmonių vežimas į Sibirą?" „Užstotume kelius, blokuotume",— sakome savo nuomonę. „Taip, ir mūsų taip numatyta. Imtis diversijų, kad mūsų brolių neišvežtų. Aš dar turiu kitų reikalų. Sulauksiu vakaro, kad saugiau galėčiau grįžti",— pasakė ir nužingsniavo su ryšininkais. Grįždami į savo stovyklą, mes sumanėm užėti pas ūkininką pieno atsigerti. Aš pasilikau lauke saugoti, o tie užėjo į trobą. Žiūriu — atvažiuoja dviratininkas. Prisiartina — Vygandas. Atpažinau. Jis lyg susimėtė, nes turėjo būti jau išvažiavęs. „Dar turėjau savų reikalų",— suburbėjo. Po kelių dienų Vygandas apsilankė ir Lapės kuopoje. Ir mes kaip tik tenai papuolėm, nes ten vyko nemažas suėjimas: atžingsniavo vyrai iš anos Šešupės pusės, iš Pilviškių. Apie penkiasdešimt žmonių. Susėdę prie laužo, visi klausėsi Vygando išvedžiojimų: „Reikia laikytis tvirtai, neišduoti kovos draugų, jei kartais pasitaikytų atsidurti saugume". Grįžome naktį į savo stovyklą. Mūsų sargybiniai sutiko nepažįstamą žmogų. Tyčia jį užkalbino rusiškai. Jis mažai graibosi, ne viską supranta. Tada sargybiniai apsimetė, kad jie esą stribai iš Lekėčių. Apsidžiaugę nepažįstamasis ir sako: „Vyrai, NKVD kariuomenė ruošiasi pulti šį mišką. Tuoj jis bus švarus kaip stiklinė". Mūsiškiai bemat užlaužė jam rankas ir atvedė pas mus. Nenori kalbėti niekšelis, tik kramto lūpas ir paprašo užrūkyti. Paskui pasisakė, kad jį pasiuntęs kažkoks vyras, slapyvardę Karalius. Nutarėm, kad tą šnipelį nuvesim į štabą. O štabas yra prie Lapės kuopos. Tik nuvedėm, švintant grįžtame ir išgirstam šaudymą: užpulta Lapės kuopa. Sako, daug kariuomenės buvo iš Griškabūdžio, Jankų. Šnipas ir kalbėjo apie šį puolimą. Bet svarbiausia, kad kuopą rusams nurodė Vygandas, nes partiza-

nai matė jį besisukinėjantį tarp kareivių. Likvidavo mūsų vyrai šnipą ir su dideliais nuostoliais pasitraukė.

— Tai matote, kiek niekšų ir išdavikų pasitaiko ir tarp lietuvių,— pasakė Juozas Armonaitis, lyg norėdamas paklausti, kur slypi niekšybės paslaptis.

— Kokia valdžia bebūtų, o išdavikų visvien atsiranda. Dar papasakosiu apie vieną tokį, gal patį didžiausią niekšą.

1946 metais vyko labai svarbi partizanų konferencija. Susirinko miške tarp Pilviškių ir Jankų netoli Višakio keli kovotojų būriai. Atvyko „Tauro“ apygardos štabo viršininkas Jonas Mykolas, dalyvavo kiti vadai. Ten buvo paskelbtas įsakymas, kad reikia gyvą ar mirusį surasti Vygandą, kurio tikroji pavardė Pocevičius. O vardas — berods, Jonas. Paskui kalbėjo toks elegantiškas vyras, atvykęs iš Kaucho ar Vilniaus. Jis nusivilko kaimiškus kailinius, pasidėjo ant kelmo ir pradėjo skaityti paskaitą apie tarptautinę padėtį, apie partizanų reikalus. Įsiminė jo žodžiai: „Vyrų, laikykites! Iš Amerikos gavom žinių, kad ateinančią vasarą bus didelė perkūnija ir smarkiai spies bitės. Patys supraskite, apie ką kalbama...“ Po gražios paskaitos jis vėl apsiliko kailinius (sako, kad kiekvienas išdavikas savo aprangą turėjo išsiskirti iš kitų, kad susišaudymo metu negautų kulkos). Aš pasisiūliau jį palydėti. „Nereikia,— pasakė,— aš turiu dokumentus, prie manęs niekas neprisikabins. Pernakvosiu čia netoliese, o rytą į traukinį ir išvažiuoju“. Išėjo kailiniuotasis paskaitininkas. Tik vėliau paaiškėjo, kad tai buvo judų judas Markulis,— baigė savo ilgą pasakojimą Armonaitis. Pavargo besėdėdamas. Pajudino kojos protezą, atsistojo, ir šūktelėjo žmonai:

— Kaip tie vėdarai? Išalkom.

— Jau nešu,— atsiliepė iš virtuvės moteriškas balsas. Nuėjau į virtuvę padėti, nes lėkščių nešimas jiems, bekojams invalidams,— nelengvas darbas. Vėdarai jau garuoja ant stalo. Matau, kad šeimininkas nori kažką dar padėti ant stalo, bet nedrįsta.

— Kažin kad taip po taurelę? Po nedidelę? Tikų prie vėdarų?

Ir pastatė, ir pripylė, ir išgėrėm. Paskui Armonaičio kalba pasidarė laisvesnė, mintys iš praeities byrėjo gražiausiais žodžiais, kuriuos vos spėjau gaudyti:

Po Lapės kuopos likvidavimo labai padaugėjo pavojų. Nebegalima iš miško išlįsti. Kur tik išlendi į palaukę, visur girdi šunų skalijimą, žmonių klegesį — svetimi žmonės vaikšto po sodybas. O gandų gandelį visokiausių! Ten, sako, vokiečių būriai pasirodė ir nori su partizanais susijungti. O kiti kalba, kad tai žydai, apsirengę vokiškais rūbais, vaikšto po žmones, gargaliuoja savo kalba. Jie plėšikauja partizanų vardu, kad visus nuteiktų prieš miškinius. Mums tada buvo duotas įsakymas veikti smulkiais grupėmis. Taip lengviau ir prasimaitinti, ir slapstytis. Dieną grupelėmis laikomės kas alksnynuose, kas rugiuose. Naktį pasirašom valgyti ir į kišenę įsikišam.

Bet štai nuo Prūsijos užplūdo enkavedistų banga, vedama sribų, ir ėmė košti sodybas. Visur ieškojo vyrų. Vos spėjome mes trise įlįsti į rugių lauką. Brydę gerai užmaskavome, kad nebūtų įtarimo. Su šunimis ieško, šokdina žmones, virkdo. Bėgo į pamiškę Antanas Kasiulaitis, pamatęs rusus, nušovė jį. Kitą nupylė pasiviję galulaukėje. Ir už ką? Pasakyk tu, žmogau! Kas dedasi mūsų Lietuvėlėje! Ar tai Dievo ranka žmonėms už jų nuodėmes, ar šėtono kerštas!?

O provokatorių nemažėjo. Sako, prie Šešupės Gražiškių kaime pasirodė kažkoks žmogus. Vaizduoja klierikas esąs. Renka aukas, sako pamokslus per laidotuves. Paaiškėjo, kad tai provokatorius — sukišo daug žmonių ir dingo. Dabar jis Vilniuje, turi aukštą postą. Gaila, kad jo pavarde užmiršau.

Artėjant žiemai, mes su Sauliumi Domijonaičiu likom dviese. Mūsų trečiasis draugas kitur prisiglaudė. Abu įsirengėm gerą slėptuvę. Palaikėm ryšius su kitais vyrais, ir jie žinojo mūsų bunkerį. Ateina kartą į bunkerį keli vyrai ir sako: „Kelkitės, reikia Stadinską likviduoti!“ O Stadinsko sodyba buvo tikras sribynas. Jo du sūnūs sribai, iš Barzdų enkavedistai dažnai ten maišosi. Jie neduoda ramybės nei mums, nei žmonėms, jie ir enkavedistus vedžioja po sodybas ir žmones įskundinėja. O žiema artinasi, pavojai didėja. Reikia likviduoti, nes žodiniai įspėjimai nieko gero nedavė. Apsupom namus. Jie pradėjo iš vidaus atsišaudyti. Tada Žalvaris įsakė: „Atsitraukti!“

— Koks Žalvaris? — paklausiau.

— Dar jums nepasakojau,— aiškina jis man,— kad tuo laiku iš „Geležinio Vilko“ rinktinės buvo atėjęs labai šaunus vyras, slapyvarde Žalvaris, kad mus suorganizuotų. Davė mums visiems vardus, liepė laikytis drausmės. Ypač įspėjo, kad negirtuokliautume. Kai užėini kur nors pas ūkininką ir kai tas, iš baimės ar šiaip norėdamas pabendrauti, pastato pusbonkį, tai Žalvaris: „Šnapsu neatsipirksi, jei turi nuodėmių; nenugirdysi mūsų“. Nė lašo neišgeria ir mums neleidžia prie stiklinės prisiliesti...

Taigi vadas Žalvaris liepė atsitraukti. Atsitraukėm, išsidėstėm aplink namą. Įsakė: „Ugnis!“ Namas pavirto tikru rėčiu. Nuėjom sau. O pasirodo, kad pas Stadinską būta kito stribo, kuris ištiško nuo mūsų ugnies. O pats Stadinskas suspėjo įlįsti į slėptuvę, kurią turėjo po grindimis. Kitą dieną jis išbėgo į Barzdus ir daugiau čia nebesirodė.

Tose apylinkėse, kur mes laikėmės, pasirodė įtartina moteris. Ji ateina iš Barzdų, iš to stribino, vaikštinėja po žmones, elgetauja, šniukštinėja nuo vienos sodybos prie kitos. Ir mums dar štai taip išmetinėja: „Ko jūs čia vaikštotė, ką jūs gero duodate?“ „O stribai geresni?“ — klausiamo jos. Mūsų buvo tuokart trys grupės, vadovavo, kaip sakiau, Žalvaris. Numatėm savo planus: trauksim į Jankų pusę. Ir nepastebėjom, kad ta moteris dingo. Pasirodo, ji nubėgo pranešti stribams, kad banditai eis link Jankų. Mes nieko neįtariame. Vieni valo ginklus, kiti snaudžia, tretieina sargybą. Mat buvo užgavėnės. Todėl pavalgėme blynų, pasišnekučiavome, pasidalijome prisiminimais. Vienas mūsiškis, kuris ant stogo ėjo sargybą, per žiūroną pastebėjo, kad į mūsų pusę nuo Barzdų traukia stribų vora. Žalvaris mums įsakė pasiruošti ir kovinę parengty išeiti į lauką. Jis nubėgo, pranešė ir kitiems vyrams, kurie buvo apsistoję kitame ūkyje. Išiname visi vilnimi, užimame tinkamas pozicijas. Stribų vora artėja prie mūsų. Jų apie dvidešimt vyrų. Žalvario buvo įsakyta kaip galima arčiau juos prisileisti, neišsiduoti ir be komandos nešauti. Mūsų gretose buvo prityrusių kovotojų, kaip būrio vadas Meška, Vyturys, kiti dar savo gyvenime nebuvo iššovę, neuostę parako. O nervai įtempti, jaudulys velniškas. Aš jau antri metai nesiskiriu su ginklu, man ne taip baisu. Jau krikštytas. Ir tai vos išsilaikau. Jie priėjo visai arti. Mes užsimaskavę.

užlinde už medžių. Netoli manęs guli Žalvaris. Aš vis žvilgčioju į jį, laukdamas komandos. Vienas iš mūsų neišlaikė ir iššovė. O sribai vis dar nesusigauja. Jiems pasirodė, kad iš jų tarpo buvo iššauta. „Ką jūs darote, kam šaudote?“ — pasigirdo įspėjimas. Pažinome, kad tai Barzdų milicijos įgaliotinio Sladaičio balsas. Pasigirdo Žalvario komanda: „Ugnis!“ Kad pliūptelėjom, kad dejom sutartinai! Sugriuvo jie kaip grybai. Vieni dar juda, bet nesikelia. Šaudom į gulinčius. Pamatę, kad galim visus iškapoti, ėmė trauktis. Kai tik kuris pakyla, tą paklojam. Tada mėgino šliauždami trauktis. „Vyrų, supkim iš abiejų pusių!“ — pasigirdo būrio vado Meškos balsas. Jis atsistojo ir ranka rodo, iš kur reikia apsupti. Matau, kad sribas į jį nusitaikė. „Gulkis, vade!“ — sušukau ir tuo pat metu iššoviau į tą sribuką. Nukrito jis į balą, net vanduo ištįško aukšty. Kai tik jie pamatė, kad mes juos supam, pradėjo skubiai šliaužti. Į šliaužiančius labai sunku pataikyti. Tada mudu su Naru (slapyvardę jis tokią turėjo, o tikroji pavardė — Svo-telis) pakilom atakuoti. Pamatę mus puolančius, jie šoko bėgti. Pažinau Barzdų MGB viršininką Pirogovą, kuris pakilęs tuoj pat sukniubo. Skuodžia ir tas šlubis, Barzdų partijos sekretorius Geležiušas, — šlubykšt, šlubykšt. Aha, galvoju sau, štai jums žmonės vežt į Sibirą, štai sodinti nekaltus į kalėjimus! Kol jūsų nebuvo mūsų krašte, ramiausiai sau gyvenom, nereikėjo tokių šaudymų. Bet šlubis paspruko. Kiti, pamatę, kad nebėra išsigelbėjimo, numetė ginklus ir iškėlė rankas — pasiduoda gyvatės. Surankiojom šautuvus, sudėjom į alksnyną, varomės belaisvius į mišką.

Sribai buvo numatę suruošti didelį organizuotą puolimą. Sužinoję iš tos moters, kad mes eisim į Jankų pusę, jie tikėjosi, kad pakliūsime į jų spąstus. Susiskambino su aplinkiniais sribynais, išsikvietė enkavedistų garnizoną, kuris mus ir pasitiko besitraukiančius į Jankų pusę. Per žiūronus jau užmatėm: tik kepurės kepurės kareiviškos. Jie jau persigrupuoja, užima pozicijas. Paleidom keletą šūvių ir dar skubiau ėmėme trauktis į mišką, kuris juodavo už kokių šešių kilometrų. Turėjome du kulkosvaidžius. Vienas vokiškas priklausė Zeričiui, slapyvardę Žaibas, kitą nešė Jurgis iš Dzūkijos. Jie abu ėjo truputį kairiau nuo manęs, aš vidury, o Žalvaris dešiniame ruože. Pasidavėm į kairę.

kad tiesesniu keliu greičiau pasiektume mišką. Ir kad praplupo tada! Dieve mano, rodės, kad pragarų ugnis ant mūsų užgulė. Mat šaudė nuo stogo, kur enkavedistas buvo užsikėlęs kulkosvaidį. Sprogstamosios kulkos tik pokšt pokšt. Žiūriu — mūsų kulkosvaidininkas Jurgis raitosi. „Vyrai, broliai, pribaikite mane!“—vaitoja jis. Neturėjo jis kito ginklo, išskyrus kulkosvaidį. O su kulkosvaidžiu pats nenusišausi. „Pribaikite mane, broliai — abi kojas nukirto... nenoriu gyvas pakliūti į bolševikų nagus“,— prašo jis tokiu skausmingu balsu. Nebežinau ką daryti ir klausiu būrio vado Meškos: „Ką daryti? Pribaigti prašo Jurgis“. „Traukis greičiau, matai, koks kulku lietus,— uždusęs švokščia Meška,— greitai pats išsitiesi kaip jis...“ Ir iš kairės pradėjo risti rusai. Traukėmės, o Jurgis raitosi, palydi mus jo prašymas: „Broliai, broliai...“ Tas jo gailus balselis girdisi, tvinksi mano ausyse. Mane visą išpylė prakaitas, kaip vanduo bėga per veidą. Nusimečiau odinį palatą, kurį turėjau nuo vokiečių laikų ir paslėpiau po šakomis. Gal kada prisireiks... Mūsų atsitraukimas užtruko apie tris valandas. Sniego ant laukų jau nebebuvo. Vėlyvos užgavėnės. Tik kur ne kur dar gulėjo duobėse sniegelis. O taip dumblas, klampynė, tikra marmalynė. Visi purvini, murzini. Viena mintis galvoje, kad tik greičiau pasiektume mišką. Ten mūsų išsigelbėjimas. Bet staiga iš priešakio pasirodė kareiviai. Nejaugi nepaspruksime? Nejaugi taip ir žūsime nuo rusų rankos? Grįžtame atgal ir darome lanką. Žiūriu, vienas mūsų vyriokas išbalęs, vos bepaieina. Sukniumba, keliai ir vėl slenka. „Mesk kailinius,— sakau jam,— tau oro trūksta. Baimė ir nuovargis atėmė jėgas“. Paklausė manęs, nusimetė kailinius. Atsigavo ir vėl bėga neatsilikdamas. Išgirdau kito partizano. Vyturio, balsą: „Koją peršovė... Vyrai, arklio reikia, nebegaliu eiti“. Tolokai atsiliko. Užbėgom pas vieną ūkininką, nieko neradome. Išsislapstę visi. Užsukom pas kitą — šeimnininkas sėdi už stalo kaip baslį prarijęs, tyli, bijo pajudėti. Tai jo mergiškia išėjo ir išvedė arklių. Užkėlė Vyturį, ir jis nuėjo pirmas mūsų.

Pamatėm, kad dabar kareiviai kinkytais arkliais vežėčiose mėgina užbėgti mums už akių. Nuo jų mes už kokio kilometro, ir miškas jau čia pat. O šaudė, o pila iš vežėčių. Pasiekėm pamiškę, užlindom už medžių ir atidengėm

ugnį į jų vežėčias. Ir matom — tik verčiasi verčiasi, byra kaip žirniai ruseliai iš ratų. Liovėsi jie šaudę ir persekioję mus,— nutilo mano pasakotojas, pavargo.

— Išdžiūvo gerklė,— sako Armonaitis. Aš nekreipiu dėmesio. Mano mintys dar kautynių lauke.

— Už tas kautynes buvau pažymėtas,— toliau tęsė jis.— Bet apie tai dar pakalbėsime... Į mišką enkavedistai nedrįso eiti, pabijojo. O mes užėjom pas vieną ūkininką pavalgėme, atsikvėpėm ir suvirtome ant šieno...

Knieti dar papasakoti apie Žalvario žuvimą. Kaip jau sakiau, per užgavėnes buvo didelis susidūrimas su stribais ir enkavedistais. Ir vis per tą moterį, apsimetėlę ubagę. Prieš pat Velykas sužinojom, kad Katinų kaime vėl pasirodė ta moteris. Naktį nuėjom tenai, kur ji turėjo būti. Pamačiusi mus, ji labai išsigando, ėmė žegnotis, puolė mums kojas bučiuoti. Kiekvienas bijo mirti, o išdavikas ypač. Gal ir nereikėjo jos šaudyti. Bet kerštas už žuvusius draugus, kurių kūnai gulėjo numesti Barzduose, subjauroti, išniekinti, buvo dar neatslūgęs. O čia pat Velykos. Nesusi laikėm... Išvedę į pamiškę, likvidavome. Pasiuntėm žmogų į Jankus, kad praneštų MGB viršininkui. Įdavėm tokio turinio raštelį: „Pasiimkite Bakienę nuo vieškelio“. Žinom, kad stribai būtinai atvažiuos. Išsidėstėm ir laukiam priešo. Auštant vieškelyje pasirodė apie dešimt stribų. Bet jų daugiau būta, nes labai stipri ugnis pasipylė iš kulkosvaidžių ir automatų. Nereikėjo mums prasidėti su ta moteriške, o juo labiau nušovus ją nereikėjo laukti stribų. Kiek mes pridarėm klaidų klaidelių! Gal todėl, kad priešo užpulti kovėmės prieš tokią galybę viso pasaulio užmiršti, palikti likimo valiai. ...Kai jie atidengė tokią pragarišką ugnį, keli mūsų vyrai vietoj krito. Ir į Žalvarį pataikė. Sprogstamoji kulka jį suplėšė. Keli likę gyvi pabėgom. Ir rusai pasitraukė... O mūsų Žalvaris nebegyvas. Sukalėm karstą, pakinkėm arklių ir nuvežėm į mišką. Greit apie jo žuvimą sužinojo „Tauro“ apygardos štabas. Laidotuvėse dalyvavo apygardos kapelionas Lelešius. Palaidojom Žalvarį labai gražiai, su visomis apeigomis: ant karsto užklojom vėliavą, iššovėm į dangų, sugiedojom Amžinąjį atilsį. O kapelionas labai gražiai pakalbėjo: „Tu buvai karžygys, visiems mums ro-

dei pavyzdį. Tavo vardą mes įrašysime į savo kovos vėliavą ir kovosim, kol Lietuva bus laisva..." Suspaudė tuomet graudulys man širdį, net pravirkau. Nors jaunystėje retai kada ištrykšdavo ašara. Ne taip, kaip dabar...

Artėja žiema. Reikia apsirūpinti maisto produktais. Prie Pilviškių geležinkelio stoties yra maisto produktų parduotuvė. Geriau maistą imti iš valdžios negu iš žmonių. Einam aštuonetas vyrų. O čia pat ir miestelis, kur, be abejo, enkavedistų netrūksta. Reikia nutraukti telefono laidus, kad nebūtų ryšio su Pilviškiais. Taip ir padarome. Paskui aš atsistoju sargyboje, vyrai nueina į namą, kurio viename gale parduotuvė, o kitame — gyvena žmonės. Tik žiūriu — bėga baltais marškiniais. „Stok!“ — šaukiu. Jis nestoja, atsisuka į mane. Na, aš žinoma... — Armonaičiui sunku pasakyti, kad jis nušovė tą žmogų.

— Gal nereikėjo jo šauti? — sakau aš jam.

— Gal nereikėjo... Ir aš taip pagalvojau. O kodėl jis bėgo? O kodėl jis atsisuko į mane ir ištiesė pistoletą? Mane būtų paklojęs. Užvirto jis ant tvoros, iš rankų iškrito portfelis. Aš pasiėmiau jį — sunkus. Atsitraukiau toliau ir laukiu vyrų. Jie, išgirdę šūvį, užmiršo apie maistą. Atbėga išsigandę. „Kas eina?“ — klausiu. Pasako slaptažodį — savi. Aš jiems parodžiau grobį. Užiname pas ūkininką sužinoti, kas portfelyje yra. Gal pinigai? Atidarome — vokai, vokai ir visi užlakuoti. Atplėšiamo — kalinių apklausa, liudininkų parodymai. Žodžiu, kalinių bylos. Pasirodo, MGB patikėtinis iš Griškabūdžio vežė į Vilnių Šakių apskrities kalinių bylas (karo metu Šakių miestui sudegus, apskrities būstinė buvo Griškabūdyje). Dabar mums paaiškėja skundikų pavardės. Nutarėm, kad reikia perduoti Voverei, Palubių partizanų vadui, tuos dokumentus, kuriuose minimos jų krašto žmonių pavardės. Tegu išsiaiškina skundikus. O kitas bylas pasiliksim sau.

Taip ir padarėm. Voverė tuo laiku buvo apsistojęs pas ūkininką Kaminską. Matyt, buvo įskūsta, kad ten rinksis partizanai. Didžiausia sribų ir enkavedistų kirbinė apsupo sodybą. Kaminskas iškėlė rankas, davė suprasti, kad pasiduoda. Nušovė jį. Nupylė bebėgantį Vaičaitį, atsiėmė tas kalinių bylas...

— O jus kur sužeidė? — klausiu aš Armonaičio,— ar ne šios operacijos metu?

— Ne. Kitą kartą... Bet dabar dar noriu papasakoti apie vieną labai svarbų susirinkimą, kuris įvyko miškuose, kur laikėsi „Vyčio“ kuopa. Sukvietė partizanus ir iš kitų kuopų. Dalyvavo patsai „Tauro“ apygardos vadas Žvejys (Baltūsis jo tikroji pavardė), apygardos adjutantas Šarūnas ir kiti vadai. Mus išrikiavo miško aikštelėje. Su karine pagarba, pasitempę sutikome apygardos vadus. Kalbėjo Žvejys rimtu veidu, susirūpinęs dėl partizanų drausmės. Vienus pažemino pareigose, kitus apdovanojo. Ir aš savo vado Meškos buvau pristatytas apdovanojimui. Patsai Žvejys man įteikė apdovanojimo aktą, paspaudė ranką ir palinkėjo, kad ir toliau taip kovočiau, kol Lietuva bus laisva.

— O kada buvo tas susirinkimas, kur jus apdovanojo? — paklausiau.

— 1946 metų spalio mėnesį.

— Tas apdovanojimo raštas tikriausiai žuvo, dingso per visus tardymus, kratas? — sakau Armonaičiui.

— Ne. Turiu, stebuklingai išsaugojau.

Jis atsistojo, nuėjo prie spintos ir paėmė albumą.

— Ieškokite,— sako man. Perverčiau visas nuotraukas. Nieko nėra. Ir partizaniškų nuotraukų nematyti.

— Vis dar bijojau ir niekam nerodžiau. Tik žmona žinojo, kur jis įklijuotas. Dabar jums parodysiu.— Jis atvertė albumo storą viršelį, atplėšė viršutinį lapą atsargiai, kad nesuplėšytų svarbiausiojo dokumento. Ištraukė perpus sulenktą lapą. Išskleidė. Žiūriu į tą kovų relikviją ir negaliu patikėti, kad tai tas pats lapelis, kurį savo rankose laikė Žvejys ir Šarūnas, kurį apygardos štabo būstinėje užrašė:

LIETUVOS RESPUBLIKA „T A U R O“ APYGARDA

Laisvės Kovotojų Apdovanojimo

A K T A S Nr. 149

Lietuvos Respublikos Laisvės Kovotojų „Tauro“ Apygardos Žalgirio Rinktinės Vyčio Kuopos būrio kovotojas TRIUPAS... JUOZAS ARMONAITIS, s. Kazimiero, kovoje už Demokratinės Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą pa-

sižymėjo sumanumu ir drąsa kautynėse. Už nurodytus žygius ir nuopelnus „Tauro“ Apygardos Vadovybė apdovanoja juostele UŽ NARSUMĄ.

APYGARDOS VADAS

APYGARDOS ADJUTANTAS

Pavergtoji Lietuva

Vadų parašai, antspaudas. Ir trispalvė juostelė įstrižai per visą lapą.

— O kodėl pasirinkai Triupo slapyvardę? — klausiu Armonaičio.

— Visi vyrai sugalvoja sau slapyvardžius, reikia ir man sugalvoti, kadangi be slapyvardžio negalima. Saugumas negalėdavo išaiškinti tikrųjų partizanų pavardžių. Lošiant kartomis triupas svarbiausioji korta, lyg ir koziris, kuris kerta visas kitas kortas. Išgirdau šį žodį, kai vyrai lošė kortomis, ir pasirinkau Triupo slapyvardę,— paaiškino pasakotojas.

— Noriu pasakyti, kad po to apdovanojimo, aš tik mėnesį partizanavau,— kalbėjo jis toliau,— ir manęs neaplenkė nelaimė... Po vienos ofenzyvos traukėme nuo Pašėšupio. Ten buvo Viltrakių, Miknaičių kaimai. Pražygiavę porą kilometrų, priėjome naujai išpiltą kelio ruožą, kuris tęsėsi nuo Zūkų iki Sarapinų. Tuo kastinkeliu priėjome iki posūkio. O ten pasala mūsų laukė. Įskūsti buvome, užrodyti. Matom — tik kepurės kepurės kareivių. Jie slepiasi už medžių. Mes metėmės iš atviros vietos į kelio kraštus. Prasidėjo susišaudymas. Mūsų vežimas su maistu nuvirto į griovį. Juk dėl maisto buvo suruošta ši operacija. Pasišaudėm pasišaudėm, niekas iš mūsų nenukentėjo. Aprimom ir mes, ir jie. Atrodė, baigėsi susirėmimas. Reikia maistą pasiimti, be jo negyvensi. Mes jau buvome gerokai pasitraukę, pabirę į dvi puses. Penki vyrai buvo pasidavę į kairę pusę, kiti penki — į dešinę. Mes, kurie buvome dešinėje, susišaukėm: „Eikim, vyrai, maisto pasiimti!“ Reikėjo pereiti per atvirą lygumėlę. Liko tik kokie penkiasdešimt metrų. Ir pasipylė šūviai. Man pataikė į šlaunį, kur buvo planšetė su šoviniais ir tvarsčiais. Sprogstamoji kulka pataikė į kairės kojos sėdinę, sudraskė ją ir perkirto pakink-

lyje arteriją. Aš šito tuomet dar nesupratau. Traukėmės, pasiekėme mišką jau netoli Zūkų kaimo. Likom čia tik keturiose. Papartis (jo tikroji pavardė Janušaitis), šunsnu-kis, gyvas pasidavė, sulaužė partizanų priesaiką. Vadas Šturmas greit paguldė mane ant kailinių. Kiti draugai šū-viais pristabdė rusų puolimą. Man labai bėgo kraujas. Sku-biai aptvarstė, aprišo tą koją. O šūviai nesiliauja, tarška ir tarška automatai. Reikėjo trauktis, nebuvo kada apie koją čiupinėti. Eiti negaliu. Draugai paėmė mane už pa-žastų ir velka. Taip ir vilko per visą dieną už pažastų pa-kabintą, tarytum nukryžiuotą. Priėjom Baganskų kaimą. Vyrams reikia apsižvalgyti, sužinoti, kas kaime dedasi, ar nėra bolševikų. Mane paguldė į tokią įlomę. Aš išvargęs, nusilpęs. Tiek kraujo nubėgo. Atsirėmiau pušaitės ir nu-svirau. Tada Šturmas susuko iš popieriaus taurelę ir pasė-mė iš balos vandens — mauruoto, su vabaliukais. Įpylė į gerklę. Atsitokėjau, atmerčiau akis.

Likau vienas toje duobėje. Tiktai išgirdau — trakšt trakšt. Išsigandau, pakėliau galvą — ogi baltas zuikis juo-domis ausimis. Dar gyvenime nebuvau matęs balto kiškio. Net nusišypsojau, lyg geriau pasidarė, lyg skausmas su-mažėjo nuo prabėgusio zuikelio.

Vyrai sužinojo, kad kaime bolševikų nėra. Nors ir čia, sako, buvo girdėti šūviai. Nakčiai atėjo ir kiti mūsų vy-rai, kurie gyvi paspruko iš kautynių. Be to čia, Baganskų kaime, buvo numatyta kažkokia sueiga. Todėl pribuvo par-tizanų ir iš kitų vietovių. Labai susijaudino Pauža (jo sla-pyvardė Vilkas), kai sužinojo, kad tose kautynėse krito jo brolis. Šaulio brolių irgi palikome nukautą. (Jie abu kilę iš Žečkalnių kaimo.)

Dvi merginos tuoj pribėgo prie manęs. Viena atnešė šalto vandens atsigerti, kita sudrėkintu rankšluosčiu nu-šluostė veidą, kuris buvo ne tik purvinas, bet ir kruvinas. „Oi, vyrai vyrai,— sako viena,— retėja ir retėja jūsų eilės. Kaip ažuolėlius kerta..." Mane drebulys krečia. Blauzda iš-sipūtė, nebetelpa aule. Tada nesupratau, kad kraujas iš perkirstos arterijos veržiasi į raumenis, o ne į lauką, todėl blauzda vis storėja ir storėja. Perplovė peiliu aulą iki pė-dos, užkėlė mane ant pečiaus. „Apšili, kol arklių suieško-

sim. Paskui nugabensim į saugią vietą",— kalbėjo man vyrai.

Surado arklių, užkėlė mane, ir prasidėjo naktinis žygis. Reiks nueiti apie 20 kilometrų. Vienas prašo, kad savo parabelį atiduočiau, kitas dešimtšūvės geidžia, trečias granatą nori iš manęs paimti. „Kai grįši į rikiuotę, gražinsim",— sako man. „Ne, vyručiai,— šneku nuolankiai,— prisiečiau: kol gyvas ir kol Lietuvoj bolševikai, ginklo neišleisiu iš rankų. Kas žino,— gal jūs išsilakstysite ir mane vieną palikssite." Žygiuojame. Pirmą žirgo eina pora vyrų, iš paskos seka kiti. Išvargęs esu, prieš tai kelias naktis nemiegojau. Kai tik užkėlė ant arklio, nuleidau rankas, apsikabinau gyvulio kaklą, padėjau galvą ant karčių — siūbuoja siūbuoja... ir užmigau. Lyg ir skausmas sumažėjo. Pramerkiu akis — su manim likęs tik Naras. Jis žino, kur mane galės palikti. Kiti vyrai kažkur nuėjo. Vėl pradėjo koją spausti, tvinksėti pakinklyje: tvinks tvinks blauzda storėja, velnio niškai spaudžia, baisus skausmas. Išmušė karštis, sušlapau visas. O naktis šaltoka, ir sniegelis drėbti pradėjo. Akyse raibuliuoja. Balsu sudejavau. „Na, šitoks vyras, kaip ažuolas",— atsisuko į mane Naras ir mėgino nuraminti. „Gyvenime man dar taip neskaudėjo",— vaitoju. „Laikykis, bro-lau, laikykis." Atslūgo diegliai, tvinksėjimas lyg praėjo, skausmas atlėgo...

Nuvedė mane pas žmogų, kur buvo slėptuvė įtaisyta. Kelias dienas prabuvau. O koja vis blogėjo ir blogėjo, net pajudinti nebegalėjau. O kai reikia eiti „savo reikalu" — tikra tragedija.

Po kelių dienų perkėlė mane į saugesnę vietą. Čia buvo ir kitas sužeistas vyras — Genys iš Kapsų. Jam granata ranką sudraskė. Įsitaisė ant tvarto šiauduose. Tris savaites čia išgyvenau. Pakvietė medicinos seserį. Ji perrišinėjo man koją, masažavo, bet reikalai blogėja ir blogėja, kraujas pulsuoja į raumenis. Nebegaliu kojos pajudinti per kelį, net pirštų nepajėgiu pakrutinti. Kas bus?! Kaip gydytoją prisišaukti? Ir mūsų partizanai suveikė, nepamiršo manęs. Užlipo draugai ant aukšto ir sako: „Turim tau dokumentus: pasą ir karinį bilietą". Padavė. Skaitau: Albinas Misingevičius. Papasakojo, kaip tie dokumentai pakliuvo į jų rankas.

Kudirkos Naumiesty buvo zootechnikas, dirbęs saugumui, nes nešiojosi ginklą. Jis visokių šunybių pridarė, daug kas nuo jo nukentėjo. Partizanai seniai norėjo su juo atsiskaityti, ir tik ieškojo progos. Ir štai jie sužinojo, kad Misingevičius su mokytoju Žibu nuėjo pas panas. Partizanai ten juos ir užklupo. Misingevičius dar ginčijasi: „Ką jūs, vyrai, darote? Mes — savi žmonės“. „Koks tu savas, mums seniai aišku.“ Mokytoją Žibą paleido, o Misingevičių pasivedėjo į mišką, įdavė kastuvą ir įsakė: „Kaskis sau duobę, jude“. Atbėgo to namo šeimininkas, kur merginos gyveno, ir pradėjo prašyti, maldauti: „Užtraukite nelaimę ant mūsų namų. Mokytoją paleidote, jis papasakos, pas ką ir kur buvo jo draugas. Mums visiems baigta — Sibiras. Palikite, vyrai, dėl manęs“. Palikom gyvą, tik išrengę pusnuogį paleidome. Misingevičius nubėgo pagalbos ieškoti į Naumiesčio saugumą.

„Vešim tave, Juozai, į Kauną“, — pasakė ir nuėjo į apylinkės medpunktą, gavo gydytojo siuntimą į Kauno Raudonojo kryžiaus ligoninę.

— Bet dokumentuose kito žmogaus nuotrauka, — įsiterpiau aš į Armonaičio pasakojimą.

— Mano laimei, aš labai panašus į Misingevičių: abu tamsūs, juodais plaukais.

— Juk paliktas gyvas Misingevičius galėjo per visas įstaigas ieškoti savo dokumentų, — vėl įsiterpiau.

Armonaitis: „Taip ir buvo, visko atsitiko, į akistatą su juo stojau... Bet apie tai dar papasakosiu. Tada man buvo tas pat, kur mane bevežtų, su kieno dokumentais. Nepakeliamas skausmas, koja sukietėjusi. Kai tik nuvežė į ligoninę, seselė pirmiausia davė morfijaus. Aš pradėjau suvokti, kur esu. Trise palatoje. Sužinojau, kas jie: iš vienos pusės gulėjo partizanų sužeistas Babtų apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkas, iš kitos — iš Rusijos grįžęs žydas. Kai praeina morfijaus veikimas, vėl skausmai, aš vėl šaukiuosi sesutės. Prašviesėjus protui, mane ima klausinėti, kur aš koją taip susižalojau. Sukūriau versiją, kad Prūsijos pasienyje ant minos užėjau. Daktarai ruošėsi daryti man operaciją. Buvau prisigėręs tiek daug morfijaus, kad nebeveikė jokia narkozė. Pagaliau po didžiulės porcijos užmi-

gau. Operacijos metu sapnuoju sapną, kad iš aukštybių, iš debesų lopšyje mane leidžia žemyn skambant varpui: „din-din. Rodos, pažvelgiu pro lopšio kraštą žemyn – begalinė jūra banguoja, putoja tokia juoda. Didžiausios bangos. O varpas vis – din-din. O su paskutiniu dūžiu – dinnn! – nugarmėjau į vandenį. Plaukiu (aš buvau geras plaukikas), iriuosi ir vis negaliu išplaukti. Dar pasistengiau, dar smarkiau užkabinau, ir mane išmetė į paviršių, – nubudau operacijos vidury. Pamačiau perpjautą koją. Plyšys ligi kaulo. Jie sau rankioja gyslas, o skausmas baisus, nes visiškai atgavau sąmonę. Pradėjau ant daktarų šaukti, kad gaili narcozės. Gal ir daugiau kvailysčių prikalbėjau per tą skausmą. Vėl migdo mane. Skaičiuoju iki šimto, neužmiegu, iš naujo skaičiuoju – visvien akys stulpu stovi. Pagaliau užmigau. Operavo labai ilgai. Pradėjo 11 valandą ryto, baigė visai sutemus. Atsibudau jau palatoje. Apčiupinėju koją – į metalinį rėmą įdėta, subintuota.

Dažnai pas mane ateidavo gydytojai. Labai geras buvo chirurgas Chlebanovas, kariškių gydytojas, profesorius. Vieną kartą jis atsivedė į palatą studentus. Girdžiu, aiškina studentams: „Dar neteko gydyti tokio ligonio, kad būtų taip sugedusi, tiesiog supuvusi koja. Reikalingas ilgas gydymas“. „Ar pasveiksiu, daktare?“ – paklausiau. „Ilgai teks gulėti“, – atsakė.

Po trijų savaičių koja tarsi pagerėjo. Nuvežė peršviesti. Matau pjūvį. Pūliai išvalyti, jaučiu, kaip pulsuoja. Chlebanovas pasakė: „Pasveiks“. Ir vėl grąžino į palatą. Vis dar karščiuoju, apetitą visai praradau. Nuo ilgo gulėjimo nugarą prakiuro, nes nejudu. Mane lankydavo partizanų pasiųstas studentas, iš kitos palatos labai dažnai ateidavo seselė, kuri žinojo, kas esu.

Kartą mūsų palatai pranešė, kad ateis Įgulos bažnyčios klebonas Trakinskas ir kas norės, galės prieiti išpažinties. Pirmas pareiškė norą išpažinti savo nuodėmes Babtų apylinkės pirmininkas. Ir aš pasisakiau, kad eisiu išpažinties, kadangi jau keli metai nebuves, dabar pasitaikė gera proga. Šeimoje mes buvome religingai auklėjami. Per išpažintį aš klebonui daug ką pasakiau. Jis klausė klausė, o paskui sakė: „O kas tave atvežė į ligoninę?“ Keistas man pasirodė

jo klausimas. Atsakiau, kad kaimynas atvežė. Aš jam norėjau atiduoti pinigų, kurių nemažai turėjau. Jis neima, jam nereikia. Nebent mišioms. Ir įsidėjo į kišenę 50 rublių. „O kokiai intencijai mišias paaukoti?“ — paklausė. Tyliau. Tada jis pasakė: „Žinau žinau tavo intenciją“. Išėjo pasakęs, kad ryt prieš pusryčius atneš komunią. „Nevalgykite, pakentėkite.“

Taip ir buvo. Rytą atėjo baltu chalatu seselė: vienoje rankoje deganti žvakutė, kitoje — varpelis. Din din suskambejo ir pranešė varpelis, kad Viešpats atėjo į palatą. Net susigraudenu, ašara ištryško... Paskui nežinau, kurią dieną po komunijos man labai pakilo temperatūra. Tiesiog krėtė, purtė šaltis. Gydytojai klausinėjo, ar aš nesirgęs maliarija. Kai šitaip prastai jaučiausi, įvirto du nepažįstami žmonės baltais chalatais. Žiūri į mano lapelį ir klausia, kokia mano pavardė. Šalčio krečiamas, nenoriu kalbėti, tik pasakiau: „Lapelyje viskas surašyta“. O jie: „My znanijem, kto vy takoj — bandit!“ Šalia manęs gulintis partizanų sužeistas apylinkės pirmininkas net pašoko iš lovos, pakilo ir kitoje pusėje gulintis tas iš Rusijos grįžęs pilietis. Čia pat palatoje pradėjo mane kamandinėti, kas atvežė į ligoninę. Aš matau, kad iš po balto chalato kyšo mėlynais kraštais apvedžiota MGB uniforma. „Kas tave lankė?“ — klausia. „Niekas“, — atsakau. „Kaip nelankė, kaip nelankė? — įsikišo Lietuvon atvažiavęs pilietis, — seselė iš kitos palatos labai dažnai ateidavo ir vienas studentas beveik kasdien maišydavosi.“ Paskui emgebistas paklausė, ar aš turiu seserį. Nežinojau, ką jam atsakyti. Tylėjau. Tik pasakiau, kad man labai bloga, nes aukšta temperatūra, negaliu kalbėti. „Na, Misingevičiau, sekmadienį tavęs ateis aplankyti tavo tikroji sesuo Misingevičiūtė“, — pasakė ir išėjo įsitikinę, kad aš iš tikrųjų blogai atrodau.

Sekmadienį į palatą įėjo nepažįstama juodbruvė mergina. Žiūri žiūri į mane ir nieko nesako. Dieve tu mano, galvoju, dabar jau viskas. Išėjo Misingevičiūtė, prie durų stabtelėjo ir pasakė: „Sveik, tegu padeda jums Viešpats Dievas“. Įėjo saugumiečiai ir kad pradėjo klausinėti. Mane visą išpylė prakaitas, tiesiog vanduo bėga, pažliugęs visas. Pavakary atėjo labai išsigandusi iš kitos palatos seselė. Aš

dar bandžiau jos paprašyti, kad ji perspėtų mano pažįstamus mieste, jog manęs nebelankytų. „Ir aš niekur negaliu išeiti, sargyba budi dieną naktį prie durų, visus tikrina, registruoja.“

Po dienos kitos suėmė šitą seselę ir studentą, kuris mane lankydamas.

— Ar tikrai jūs manote, kad klebonas Trakinskas išdavė išpažinties paslaptį? — paklausiau Armonaičio.

— Taip. Ir ne mane vieną išdavė,— atsakė,— už tai partizanai atsilygino — jį nušovė.

— O iš kur jūs žinote? — vėl paklausiau Armonaičio.

— Po dviejų metų, kai aš buvau jau nuteistas, persiuntimo punkte susitikau su kaliniu, kuris man papasakojo, kaip jis pats atsiskaitė su išdaviku. Mes su juo susipažino: jo vardas Algis, pavardės neatsimenu. Jis, būdamas klieriku, įsitraukė į pagrindinę veiklą, sužinojo apie Trakinsko išdavystes. Prie Trakinsko niekas negalėjo prieiti, kadangi jis buvo saugumo gerai sergstimas. O jį, kaip klieriką, kartu su kitu partizanų prileido prie klebono. Šeiminkai liepė išeiti. Į jokių klausimus Trakinskas neatsakė, tik ištare: „Atleisk man, Dieve Visagali...“ Tada Algio bendrininkas kirto jam pistoleto rankena, o jis pats, Algis, nušovė kleboną...

Atsidusau aš, atsiduso ir Armonaitis. Patylėjęs tęsė:

— Bolševikai gali patį švenčiausią žmogų paversti velniu... O ką man reikėjo daryti, kai emgebistai sužinojo, kad ne sava pavarde guliu ligoninėje? Sugalvojau sau kitą pavardę. Aš — Albinas Palukaitis. Lengvai įsimenama pavardė, nesuklupsiu meluodamas. Iš mano giminių bei pažįstamų nėra tokia pavarde žmonių. Priedemoje kuriu savo biografijos smulkmenas. Atsimenu, buvo sausio 28-toji diena. Staiga užsidedė šviesa, ir pradeda į palatą virsti skrybėlė ir uniformuoti vyrai. Apstojo mano lovą. „Renkis, areštuojame!“ — įsakė lietuviškai. Kadangi gulėjau su ligoninės drabužiais, įsakė sanitarėi atnešti mano rūbus. Kai ji nubėgo į sandėlį, ir šie išėjo į koridorių kažko pasitarti. Man seselė buvo atnešusi nemažą dešros gabalą ir stalinį peilį, kad galėčiau atsipjauti dešros, kai užsinorėsiu valgyti. Reikia nusižudyti, kad nepakliūčiau gyvas į MGB rankas, kad

neišduočiau kitų,— dingtelėjo mintis. Siekiu peilio iš spintos. O mintys velnioniškai greitai rezgasi galvoje. Jeigu rankos veną perpjaučiau, tai greit pastebės šalia gulintieji, atbėgs gydytojai ir užvers, užspaus — liksiu gyvas. Geriausia pjauti per kaklą. Bet peilis neaštrus. Nutariau: peilį pastatysiu stacią ir užgulsiu ant jo. Jau pastačiau peilį, keliuosi. Bet negaliu aukščiau pasikelti. Įėjo sanitarė. Gal tokia Dievo valia buvo. Greitai peilį pakišau po paklode. Mauna man kelnes. Sveikąją koją lengvai įkišo. O sužeistoji stora, subintuota, nelenda. Liko nuoga. Švarką užvilko. Uždėjo man ant neštuvų. Tada pasimaišė gydytojas Reinys ir užprotestavo: „Ligonis prie mirties, o jūs tampote jį“. „Mes patys pagydydim banditą“,— atkirto jam. Nugabeno į sunkvežimį. Lauke šalta, sniegas krinta, drebia, o aš visas šlapias, temperatūra aukščiausia. Sužeista koja nuoga, ant jos snaigės krinta. Atplėšiau, apnuoginau ir krūtinę, kad greičiau sušalčiau, kad baigtųsi kančios. Veža mane gatvėmis, matau juodą apsiniaukusį dangų, sniegu apklotus medžius.

Nugabeno į Saugumo kiemą. Kareiviai, kurie turėjo nešti mane neštuvais, apžiūrėjo mane ir kad pradėjo kvatotis, jog ant nuogos krūtinės sniego priversta, o sužeista pusnuogė koja tabaluoja ir taip juokingai atrodo. Tik taip gali kvatotis velniai, sielą į pragarą nešdami. Užvilko į trečią aukštą ir pastatė su neštuvais vidury kambario. Ten pilna čekistų. „Tai kaip, Juozai,— kreipėsi į mane lietuviškai,— kalbėsime gerumu ar piktumu. Jau jūsų partizanus Mešką, Liūtą, Vilką turime ir tave, Triupą, sučiupom.“ Jis išvardijo visus tuos, kurių jau nebėra, visi žuvę. „Kokia tikroji pavardė?“— klausia įbedę į mane akis. Kadangi mane pavadino Juozu, tai greitai sumečiau, kad būsiu Juozas Palukaitis. „Kada į bandą įstojai?“ — nepaleidžia. „Niekada nebuvau“. „Jei būsi mūsų žmogus, išgydysime. O kitaip — bus blogai. Jau ir dabar dvokia, pūva tavo koja. Jei nepaklausysi mūsų, visas supūsi“.

Nieko neišgavę, išnešė mane į koridorių, išpjauštę visas sagas, atsilaužę gabalą dešros. Paskui įgrūdo į visai tuščią kamerą. Prasidėjo kalinio gyvenimas, kuris tęsėsi ilgus dešimtmečius. Kiti sakosi — lagery gyvenę, su tuo ir tuo bendravę, streikus organizavę. O man lagerio neteko. Pakliuvau

į griežto režimo kalėjimą. Jokio gyvo padaro, išskyrus tuos nebe žmones kalinius. Kai po daugelio metų šunelį pamačiau kalėjimo kieme, apsidžiaugiau, nusišypsojau — dar kažkur yra gyvenimas, dar kažkam reikalingas šuo, kažkas juo rūpinasi, myli. Dar verda gyvenimas už kalėjimo sienų...

Prasidėjo tardymas. Mane neštuvais nugabeno į tardytojo kabinetą. Jau žinau, ką per pirmąjį tardymą išlauš, tas ir bus išlaužta. Paskui kalinys užsigrūdina. Už stalo sėdėjo rūstus, pasipūtęs kapitonas. Pradėjo mane tardyti. Klausinėja, šūkauja, pašoka nuo kėdės, pribėga prie neštuvų ir pradeda spardyti iš apačios į sužeistą koją. O aš lengvutis lengvutis — kaip zuikis šokinėju į viršų. Paskui nusišvėria šautuvą ir jau šaus. Nebijau. Viešpatie, kad tik greičiau nušautų, kad baigtųsi šita kankynė. „Gera, — jeigu mirties nebijai, sugalvosim, kas tave tikrai išgąsdins, — kalba tardytojas, — ar girdėjai apie bolševikų kankinimus tardymo metu?“ „Girdėjau“.

Kapitonas: „Ar skaitei knygas, kuriose aprašyti kankinimai?“

Aš: „Skaičiau“.

Kapitonas: „Ar skaitei, kaip į verdantį vandenį ranką įkiša?“

Aš: „Skaičiau“.

Kapitonas: „Bet neskaitei, ką jausi, kai tavo pūvančią koją į verdantį vandenį pamerksim. Prakalbėsi, kaip vyturėlis sučiulbėsi. Tai ar sakysi tiesą?“

Aš: „Sakysiu“.

Kapitonas: „Aha, nusigandai. Tai kaip tavo tikroji pavardė?“

Aš: „Juozas Palukaitis“. ...ir nebeatsimenu, nespėjau suvokti, ar tai buvo smūgis, ar griausmas iš dangaus. Atgavau sąmonę jau koridoriuje apipiltas vandeniu. Taip ir panašiai tardė keturias dienas, penktos dienos rytą išnešė mane į kitą kambarą. Pirmą kartą pamačiau kalinius. Vienas šašuotas, kitas pamėlynavęs, trečias, matyt, labai alkanas, kad taip godžiai žiūri į mano duoną. Aš turėjau penkių dienų davinius, nes nieko nevalgiau. Nenorėjau, troškau tik mirties. Prie manęs prisistatė klierikas iš Dzūkijos: „Manęs tu nebijok. Aš po ledu pakišau du bolševikus. Ir ką —

duos 25 metus. O tu daugiau negausi kaip dešimt. Mirties bausmė panaikinta. Gyventi reikia. Jei negali valgyti, tai nors atsigerk". Atsigėriau šiltos arbatos. Geriau pasidarė. Išdalijau kitiems duoną.

Su mano koja blogai: pūva ir baisiai dvokia. Kaliniai pradėjo šaukti, atsisakė valgyti. Daužo į kameros duris ir šaukia: „Paimkite šitą pūvantį lavoną!" Aš jiems sakau, kad mane pastatytų į patį kampą. Gal mažiau jiems dvoksiu. Ten kampe ant sienos perskaičiau: „Neapleisk mūsų. Aukščiausiasis..." Paklausė kalinių protesto ir išnešė mane į koridorių. Sanitaras nuėmė rėmą nuo kojos. Dabar atvira, žaizdota koja dar labiau ėmė dvokti. Ateina koridorium Glikas. Kailiniuotas, raudonu veidu. Matyt, tik iš kelionės.

— Kas tas Glikas? — paklausiau Armonaičio.

— Šakių sribų vadas. Pakėlė purviną čebatuotą koją ir kad dėjo man į veidą. O aš ant neštuvų guliu, su manim viską galima daryti. Ir dar koja patrynė veidą. „Šovei į mane",— sako man, nors partizanaudamas aš jo visai nemačiau. Anksčiau aš jį pažinojau. Prie vokiečių jis slapstėsi tose apylinkėse. „Mes dar susitiksime, pasimatysime Griškabūdyje",— pasakė ir nuėjo. Pašaukė tokią išsidažiusią sanitarę. Ji perkirpo kojos bintą, išvalė pūlius, naujai aprišo ir vėl grąžino į kamerą. Antrą parą vėl dvokia. Tada nugabeno į Mickevičiaus kalėjimą. Pametė ant bruko prie durų. Pro šalį važiuoja sunkvežimiai, drabsto sniegą su purvais. Guliu pusnuogis. Jau ir šalta darosi. Paskui atėjo rusaitės kariškais rūbais ir kad pagriebė už skaudžios kojos, jog atrodė, kažkas plyšo. Ir iš tikrųjų, kai nunešė į kalėjimą ir paguldė į lovą, pajutau, kad kraujas bėga — atsivėrė arterija. „Ačiū, Dieve, Tau, išbėgs visas kraujas, ir tyliai numirsiu",— meldžiausi. Kraujas pradėjo tekėti ant grindų. Prišoko prie manęs vienas kalinys ir norėjo man tvoti, kad šlapinuosi ne vietoje. Bet pamatęs kraują, iškvietė sanitarą, kuris užveržė koją. Vėl nebėga kraujas. Rytojaus dieną, kai tik atsigėriau vandens, vėl kraujoplūdis. Atėjo kalėjimo daktarai, pririšo koją ir be narkozės ėmė ją pjaustyti čia pat kameroje. Ką aš tada jutau, kai mane gyvą pjaustė? Šaukiau, rėkiau kaip galviją. O kaliniai bjauriausiais žodžiais keikia gydytojus ir visą sovietinę valdžią. Po tos jų „operacijos"

man nė kiek ne geriau. Nieko nevalgau, liežuvis kietas kaip padas, burna sausut sausa. Kitą dieną atėjo uniformuota moteris ir pasakė: „Budiem riezat nogu“. Neštuvais išnešė į operacinę palatą. Paguldė ant stalo. „Neduosiu pjauti kojos, geriau mirsiu!“ — šaukiu. „Išsižiok“, — sako man. Aš neišsižiuju. Sukandęs dantis. Paėmė reples, pražiodino. Iš puoduko šliūkštelėjo spirito, užmigau. Paskui atsigavau. „Neduosiu kojos nupjauti!“ — šaukiu nuo spirito apsvaigęs ant visos palatos. Užmetė drėgną skudurą ant burnos — vėl užmigau. Kai atsibudau, čiupt už kojos — jos nėra. Kameroje kaliniai valgo, aš negaliu nė pažiūrėti. Kitą dieną atsigėriau arbatos, geriau pasidarė. Ir valgyti panorau. Juk toks puvinsy atitrūko nuo kūno.

Po dviejų savaičių mane išvežė į Griškabūdį. Važiuodamas prisiminiau Gliko žodžius: susitiksime Griškabūdyje. Susitikau ne tik su juo, bet ir su kitais. Nugabeno mane tenai kovo antrą dieną, o pirmąją protokolą surašė vienuoliktąją. Iki to laiko pliekė, mušė iš kabelio padarytais rimbais, pagaliais daužė. Arba ima spardyti į jautriausią vietą, kur kojos būta. Plyšo, išsiskyrė siūlė, išlindo kojos kaulas. Glikas dar užlipo ant manęs savo purvinais batais...

— Ar dar tebegyvena tasai Glikas? — paklausiau Juozo Armonaičio.

— O kaipgi! Ir dar kaip gyvena! Socialistinio darbo didvyris...

Panorau sužinoti, ar iš tikrųjų buvo ir tebeegzistuoja toks žmogus. Jeigu jis Socialistinio darbo didvyris, kaip sako Armonaitis, tai jo pavardę atrasiu Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje. Atverčiau ketvirtąjį tomo 128-tą puslapį ir skaitau: Glikas Kostas (g. 1926.VIII.25 Naumiestyje), tarybinis ž. ū. veikėjas, Soc. darbo didvyris (1958), LTSR nusipelnęs ž. ū. darbuotojas (1965), TSKP narys (1949), 1944–51 liaudies gynėjas, komjaunimo darbuotojas. Nuo 1951 Šakių raj. Lenino kolūkio (nuo 1961 parodomasis ūkis) pirmininkas. Jo vadovaujamas ūkis tapo vienu pirmujančių Lietuvoje. 1955–71 LTSR AT deputatas.

Dar pridursiu, kad Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje įdėta KOSTO GLIKO nuotrauka.

PARTIZANAS

Nebuvai dar niekad nugalėtas.
Tu, sūnau, šimtamečių miškų.
Bet esi ne iš plieno nulietas
Ir užaugęs ne girios vilku.

Kaip visi Tu turėjai vaikystę
Ir girdėjai lopšinę mamos.
Tau patikdavo naktį išklusti
Užpustytais takeliais žiemos.

Kai išmokai žodelį „Tėvynė“,
Daug galvojai kas ji, kas jinai.
Nusijuoksi tai šiandien atminęs, —
Kas Tėvynė, Tu puikiai žinai.

Tu matei, kaip šarvuočiai ir tankai
Slinko čia azijatų pilni.
Degė gyslos ir gniaužėsi rankos.
Slinko skausmas baisus krūtine.

Nebelaukei Tu laimės iš nieko.
Išvykai su žara rytine.
Pasakei: tegu vergas vergu pasilieka.
Aš kovosiu tvirtai krūtine.

Girios paukštį ir žvėrį pagausi,
Bet tavęs nepagaus niekados.
Nenutrauks išdavikas baisiausias
Automato taikliosios dainos.

Dar niekad nebuvai nugalėtas.
Akys žydros, kaip žydras dangus.
Ne akmuo, ne granitas Tu kietas.
Bet žmogus, žmogiškiausias žmogus.

NARSIOJI MOKYTOJA

— Prienų švietimo skyriaus vedėjas paskyrė mane dirbti į Mielaišupio pradinę mokyklą. Mokyklos pastatas buvo vieno ūkininko sodyboj, o aš gyvenau pas kitą ūkininką. Visai netoli ošė didžiulis šilas,— pasakojo Marija Gražulienė (mergautinė pavardė — Liorenkaitė).

— Buvo 1945 m. žiema. Tik praėjęs frontas. Nedrąsiai pravėriau klasės duris. Mane pasitiko vaikučių žvilgsniai. Supratę, kad būsiu jų mokytoja, atsistojo, pasitempė. Pasiveikino. Kai jie atsisėdo, pastebėjau, kad vienas berniukas kažką slepia po suolu. Priėjau prie jo — kryželį slepia. Berniukas nukaito, atsistojo ir nuleido galvą. „Nebijok,— sakau jam,— pakabinsim jį į vietą.“ Vaikai lengviau atsiduso. Mat vakar ant sienos dar kabėjo kryžius ir Vytis. Nei mano šeimininkas, nei vaikų tėvai nežinojo, kokią mokytoją turės, ir liepė nukabinti nuo sienų smetoninius papuošalus. O aš kryžių vėl užkabinau. Vyties vieta liko tuščia. Jeigu pastebėdavome ateinančius nepažįstamus žmones, tas berniukas tuoj paslėpdavo kryželį po suolu. Ir taip ilgokai jis keliavo nuo sienos į pasuolę ir atvirkščiai.

Kai pradėjau pas savo šeimininką gyventi, neturėjau nei lovos, nei staliuko, nei kėdės. Rytojaus dieną, gavusi arklį, nuvažiavau į Prienus parsivežti būtiniausių daiktų. Grįžtu su daiktais į Mielaišupį — kaimo nebeatpažįstu. Pilnas kelias raitų vyrų, žaliomis lietuviškomis kareivių uniformomis pasipuošusių. Žirgai papuošti trispalvėmis vėliavėlėmis. Net graudulus užėjo. Įsimašiau tarp jų. Jie sveikinas, juokauja. Atvažiuoju pas savo šeimininką — seklyčioj priklota šiaudų, ant grindų miega, knarkia kareiviai, jų ginklai sustatyti kampe. Kiti kareiviai laksto ant žirgų po kaimą, dar kiti eina sargybą.

— Dienos metu? — paklausiau Gražulienės.

— Taip, vidurdienį apie penkiasdešimt lietuvaičių... Man jaunai taip gražu. Tiesiog širdis alpsta. Atvažiavau iš Igliskėlių kaimo (netoli nuo Marijampolės). Ten buvo rusų kariuomenė, o čia — Lietuvos ažuolai.

Kai nuėjau į mokyklą, prie manęs prisiartino jų vadas.

Vėliau sužinojau jo slapyvardę — Dešinysis. Jo nuotrauką ir dabar tebeturiu. Žuvęs jau seniai. Pasivedė mane į šalį ir sako: „Kad mokytoja esat, žinome. Tik nežinome, kaip jūs žiūrite į visa tai,— ir jis parodė ranka į kareivius.— Ar galėsite padėti mums, jei paprašysime?“ Iš karto sutikau. „Prasidės sunki kova. Visi lietuviai, kas kaip gali, turi įsitraukti į ją. Jūs būsite mūsų ryšininke. Jeigu kas nors ko paklaus apie partizanus, atsakykite: nieko nemačiau, nieko nežinau.“ Paskui kareivėliai išsidalijo ginklus, išsirikiavo ir išžygiavo. Dabar, praslinkus tiek daug metų nuo tos žiemos popietės, kai prisimenu anuos Lietuvos kareivius, suspaudžia širdį. Nieko iš jų nebeliko: ką sušaudė, ką išdavė, kas bunkeryje susisprogdino. Kokia negailestinga ir nelygi kova buvo! Štai tokį pirmą ispūdį patyriau susitikus su partizanais. Vėliau prie jų pripratau, nes dažnai susitikdavome.

Dirbau pirmuosius metus mokykloje. Nelengva, reikėjo daug laiko pamokoms pasirengti. Vadovėlių nebuvo, jokių mokslo priemonių neturėjome. Dažnai teko važinėti į miestą įvairiais reikalais. Pirmomis darbo dienomis neturėjau jokių pažįstamų, išskyrus namų šeiminkus. Vėliau susipažinau su netoliese gyvenančia Bulotų šeima. Jie gyveno tame pačiame Mielaišupio kaime. Tai buvo labai dora, darbšti, katalikiška šeima. Pas juos nueidavau kaip į kokią šventovę. Kas galėjo žinoti, kad iš tokios gražios šeimos beveik nieko nebeliks. O buvo jų du tėvai, dvi dukterys ir keturi sūnūs. Vienas sūnus Vokietijoje žuvo, kitas, grįžęs iš Tarybinės armijos, nubildėjo į Sibirą. Du broliai, Petras ir Jonas, nuėjo partizanauti. Labai šaunus, labai puikus vyras buvo Jonas Bulota. Lietuvos aviacijos karininkas, baigęs aviacijos mokyklą. Kai tik rusai antrą kartą užėjo, jis užsivilkė lakūno uniformą, pasiėmė ginklą ir išėjo kovoti prieš okupantus. O koks jis narsus buvo — drąsa kitus užkrėsdavo. Šalia jo ramu, jis lyg sparnu nuo pavojų uždengdavo. Dabar jį prisiminus suspaudžia širdį, kad turėjo mirti pačioj jaunystėj — nepasidavė gyvas, susisprogdino bunkery. Jo slapyvardė buvo Anbo. Tai va, kai tik žuvo Anbo, pats jauniausias iš Bulotų, Petras, išėjo į mišką. Jo armija nelietė, per jaunas. „Ar nebijai? — klausė seserys, kai jis atsisveikino su namiškiais. „Ko man bijoti? Brolis žuvo — negaliu sėdėti namuose“,— pasakė, užsikabino šautuvą ir

išėjo, pasivadinęs Beržo vardu. Tik kelis mėnesius partizano Berželis...

Jų tėvas, galima sakyti, irgi buvo partizanas, nes slėpė sūnus ir dukteris, kurios irgi susidėjo su partizanais — buvo ryšininkės. Todėl jis gyveno nelegaliai su svetimais dokumentais. Tik vieną kartą atėjo į savo gimtą palaukę pažiūrėti, kaip sužaliavo rugiai. O enkavedistai, matyt, tykojo prie namų ir pamatė jį. Senasis Bulota norėjo pabėgti, bet parugėje pasivijo kulka ir perskrodė vidurius. Rusai jį nutempė į namus, kad namiškiai atpažintų. Jau besivaduodamas mirtimi, gynėsi: „Ne mano namai, nieko nepažįstu...“ Nenorėjo, kad dėl jo nukentėtų šeima. Kai žmona raišiojo jam vidurius, jis paėmė ją už rankos ir pažiūrėjo į akis. Ta vargšė viską suprato ir nujautė, kad jo valandos jau suskaitytos. Įmetė jį enkavedistai į vežėčias, kur buvo priguldyta daugiau lavonų, ir išvežė į Prienus. Mirė pakeliui senasis Bulota. O kadangi jis buvo senyvo amžiaus, jau galudienis, tai kam jį vežti į Prienus. Pamatėjo pakrūmėje... Po to greit motiną išvežė į Sibirą. Dukters pabėgo nuo vėžimo.

Aš dirbau mokykloje ir palaikiau ryšius su partizanais, kurie dažnai užeidavo į mokyklą. Jų pavedimu turėdavau perduoti įvairias žinias kitiems daliniams. Susipažinau su kita ryšininke Izabele Karaliūte, gyvenusia netoli Šilavoto. Be ryšininkių partizanams būtų buvę labai sunku. Manęs, kaip mokytojos, iš pradžių niekas neįtarė. Mokyklos reikalais galėdavau visur keliauti nekliudoma. Bet vėliau įtariamas krito ir ant manęs. Pradėjo sekti, net kelis kartus buvo uždarę Šilavote. Palaiko, paklausinėja ir vėl paleidžia.

1946 m. vasario 9–10 dienomis vyko rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą. Rinkiminė būstinė buvo ir mūsų mokykloje. Mane paskyrė rinkiminės komisijos sekretore. O pirmininku buvo kažkoks sribų viršininkas iš Marijampolės. Manimi nepasitikėjo. Todėl saugoti buvo paskirtas sribas, kuris paskui mane sekiodavo, kur tik eidavau. Kaip tik tuo metu gavau žinią, kad tuoj po rinkimų mane suims, turiu pasisaugoti. Ir iš tikrųjų, balsavimų išvakarėse mane uždarė kambarėlyje ir nebepaleidžia. Nutariau bėgti. Kitos išeities nėra. Apskritai mano visas gyvenimas pilnas įvairiausių bėgimų. Nuo ko tik aš nebėgau! Taigi ir dabar

bėgsiu. Nematant sargui, įėjau į kamaraite, o iš jos buvo išėjimas į lauką. Ir pasileidau į čia pat ošiantį mišką.

Baigėsi mano mokytojavimas, prasidėjo nelengvas gyvenimas. Visur slapsčiausi. Iš pradžių apsistojau pas gimines Mieškapievyje. Ten susipažinau su „Dzūkijos“ rinktinės Vaidoto būrio kovotojais. Jų vadas buvo Jonas Kučinskas, Spyruoklių pasivadinęs. Ten ateidavo ir narsus kovotojas, slapyvarde Pjūklas. Kadangi aš buvau ieškoma, nebegalėjau būti ryšininke. Atlikdavau kitus darbus. Rašydavau mašinėle įvairiausius partizaniškus raštus. O kai pranešdavo apie pavojų, dumdavau į mišką. Su manim kartu partizanavo Antanina Urbonavičiūtė, partizano Žaibo sesuo. Vienąkart mes abi net kulkosvaidį iš Prienų pamiškės atitempėme. Mat ten buvo didelis mūšis, kur partizanai buvo apsupti ir turėjo trauktis. Bebėgdami jie paliko kulkosvaidį. Kelius į Prienus saugojo sribai, todėl partizanai negalėjo parsinešti palikto kulkosvaidžio. Mes abi su Antanina surizikavome. Dienos metu išsiruošėm į tą pamiškę, suradome vietą, kur turėjo gulėti kulkosvaidis. Sulaukusios nakties, partempėm jį miškiniams.

Labai nerami buvo 1946 metų vasara. Enkavedistai ir sribai neduodavo ramybės. Tai šen, tai ten jų ištisi garnizonai nusiaubdavo sodybas, šukuodavo miškus. Partizanai slėpdavosi gerai užmaskuotuose bunkeriuose. Ir tik retkarčiais išeidavo iš jų. Atsimenu, rugpjūčio mėnesį sužinojome, kad rusų kariuomenė iš Prienų traukia į mūsų pusę. Reikia perspėti partizanus, kad jie nesirodytų kaime. Abi su Antanina išėjome į mišką. Žinom du bunkerius: vienas didelis, kuriame slėpėsi 12 vyrų, o kitas mažesnis. Ten buvo du partizanai. Šitame bunkeryje aš dažnai būdavau, nes ten laikėme rašomąją mašinėlę, ją rašydavau. Aš ir nuėjau į šį bunkerį, o Antanina — į didesnįjį. Radau Plauką ir Valdemarą. O enkavedistai iš tikrųjų jau pradėjo supti mišką. Partizanai mūsų jau nebeišleidžia iš bunkerių — pavojinga. Rusai sučiups, turėsime išduoti bunkerius. Rytą išgirdome šunų lojimą, rusišką kalbą. Žingsniai visai priartėjo. Pradėjo stuksenti šautuvų buožėmis. Žemė pabiro ant mūsų galvų. Aš, sudėjusi rankas lyg maldai, žiūriu į viršų. Tarp žolių buvo gerai užmaskuota skylė orui įeiti. Ir staiga pro tą skylę įlindo durtuvas... Neatsimenu, kiek laiko praėjo,

bet viskas vyko žaibiškai. Net nesuvokiau, kuris iš vyrų sušnibždėjo: „Gyvi nepasiduosim!“ Žinojau, kad mūsų bunkeris užminuotas. Pavojaus atveju reikėjo tik patraukti virvutę, ir išlėksim visi į orą. „Gyvi nepasiduosim!“ Persižegnojo Plaukas, persižegnojo Valdemaras. Aš puoliau ant kelių — ir baisus trenksmas, ugnis pasipylė. Tą akinančią liepsną tebematau lig šiolei... Viskas aptemo, viskas prapuolė. Atgavau sąmonę gal už kokių 300 metrų nuo mūsų bunkerio. Aplink sribai ir rusai. Šalia manęs guli sudraskyti Plauko ir Valdemaro kūnai. Enkavedistai, pamatę, kad aš atsigavau, subėgo prie manęs. Iš mano rankos ir krūtinės veržiasi kraujas, o koja aprišta. Bėgaliniai skausmai. Bandau atsikelti — negaliu, nes, kaip vėliau paaiškėjo, šešios skeveldros kojį įstrigo. „Kur kitas bunkeris?“ — klausia manęs. Matyt, kažkas jiems išdavė bunkerio vietas. Mūsiškį atrado, didžiojo neranda. „Kur kitas bunkeris?“ — vėl klausia. „Nežinau.“ „Einam, parodysi“, — pakelia mane ir tempia. Aš netekau sąmonės ir sukniubau. Jie palaukė, kol atsigavau ir vėl velka. „Kur bunkeris, mergaitė?“ Atgavusi sąmonę, nebesusigaudau, kur esanti, kas atsitiko su manim. Galva smarkiai sutrenkta to sprogo. „Kur bunkeris?!“ — suriko žvėrišku balsu. Aš nieko nekalbu. Ir kaip tik mane atvilko į tą vietą, kur didysis bunkeris. Atpažįstu tą vietą. Šunys laksto aplink uostinėdami, bet buvo užbarstyta vaisių, kad neužuostų. Mane veda prie bunkerio artyn, praeinu pro stogą, pro užmaskuotą dangtį. „Parodysi ar ne?“ — prisikišo prie manęs azijietiškas veidas. „Nežinau...“ Ir trenkė man jų vyresnysis. Vėl netekau sąmonės... Kas iš manęs buvo belikę. Tiek kraujo nutekėjo...

Kas tam bunkeryje darėsi, man neseniai papasakojo Antanina, kuri tenai buvo kartu su partizanais. Ji gyvena Kaune. Neseniai susitikom ir ji viską išpasakojo: „Girdim šunų lojimą, žingsnius ir tavo aimanavimą. Net smūgius į tavo kūną girdim. Suvokiam, kada tu parkrenti be sąmonės. Išgirstam vėl: „Kur bunkeris, b...?“ Vėl žinom, kad tu atsigavusi. Žemės pradėjo byrėti ant mūsų galvų. Partizanas Tyla jau paėmė virvės galą, jau temps — sprogsim. Aš sučiupau už Tylos rankos: „Palauk, dar suspėsime mirti!“ Ir suspaudžiau jo ranką, nagais įsikibau į ją, — taip pasakojo Antanina.

Tuo laiku, kai bunkeryje reikėjo tik truktelėti virvę, enkavedistas man kirto automato buože, ir aš ilgam praradau sąmonę. Jie, matyt, įsitikino, kad nieko iš manęs neišgaus, nes aš vis dažniau ir dažniau alpstu. Kvailystė — kam daužyti su buože. Užtektų ir rankos smūgio sąmonei prarasti. Mano burna lyg surakinta. Sako, jau maža būdama turėjau tokį bruožą: kai užsispiriu, nors kuolą tašyk ant galvos — neišgausi nė žodžio... Visai nepasikeliu. Paslika guliu. Tik akis vartau. Įmetė mane į vežėčias ir nuvežė į Prienus.

O partizanai, pasakojo Antanina, dar dvi dienas nedrįso išlįsti iš bunkerio. Jiems vis rodėsi, kad netoliese rusai sėlina. Nevalgę, nemiegoję lyg pakvaitę jie trečią rytą išlindo iš bunkerio. Žvalgosi vieni į kitus, žiūri į raudoną saulę. Nežinojo, į kurią pusę eiti. Ir pasuko ten, kur pačios kojos nešė. Tik vėliau paaiškėjo, kad jie eina į Balbieriškio pusę. Nutarė apsisototi pas partizanų vadą Patrimpą (Juozą Petrašką).

Mano koja visa sutino, pamėlynavo. O gydyti niekas nesiruošia. „Jei neparodysi bunkerio, visa supūsi, sukirmysi“, — kalbėjo man tardytojas; įkalbinėjo geruoju ir piktuoju. Kojos nebegaliu priminti, su lazdomis vesdavo į tardymus. Nieko neišgauna iš manęs. Nuo mušimų, nuo kankinimų visai nusibaigiau. Bėgsiu. Vis tiek gyvenimo nėra. Pasisakiau sribams, kad sutinku parodyti bunkerį. Tegu veda į mišką. O ten gal ant miškinų užeisim. Apsidžiaugę sribų viršininkas. Davė man du ramentus, išodino į vežimą ir, kelių kareivių lydimą, išvažiavau į mišką. Privažiavom Naravų kaimą, kuris buvo prisišliejęs prie pat Prienu šilo. Tie kareivėliai labai alkani. Klausia manęs, kur galėtų užvalgyti. O Naravų kaime gyveno mano pažįstamas ūkininkas Gataveckas. Užsukom pas jį. Gaspadinė pastatė dar karštų kopūstų bliūdą ir mėsgalį atnešė. Kad įniko kareiviai srėbti. Net mane užmiršo. Bėgsiu, tikrai bėgsiu. Kaip Dievą myliu, bėgsiu. Persižegnojau. Lazdomis pasiramsčiuodama nuėjau į virtuvę, — pro duris, lazdas į šonus, ir pasileidau bėgti. Miškas čia pat. Bet, sakykite, kodėl skausmo nebejutau? Juk negalėdavau kojos priminti. O dabar neriu, kaip sveikut sveikutėlė. Miške buvo didelis griovys, žemiau — upokšnis. Aš į tą griovį ir kaip ritinys nusikočiojau žemyn. Šūvius išgirdau. Pyškina, plieka be perstojo, net

riešutų kekės krinta nuo lazdynų. Bet kareiviai nežino į kurią pusę aš pasidaviau. Išsikapsčiau į kitą griovio pusę. Bėgti jau nebegaliu, vos šlubčioju. Skausmai vėl iš naujo. Nežinau, kur eiti. Tik suvokiu, kad reikia nutolti nuo tos vietos, iš kur šūviai girdėti. Išlindau iš miško — prieš akis pieva, o toliau Nemunas. Jau toks mėlynas, toks mėlynas. Bejėgė sukniubau. Ašaros ištryško iš akių. Nežinau, ar tas mėlynumas pribloškė, ar iš silpnumo verkiu. Dieve tu mano, kaip noriu gyventi, bet žinau, kad rusai tuoj ateis čia. Mano koja į koją nepanaši. Kraujas naujai prasiveržė. Raudoni lašai iki pat Nemuno atvedė. Nusiplėšiau palaidinukės gabalą ir apsivyniojau koją. Kraujas lyg liovėsi bėges. Bet negaliu pasikelti. Skausmas ir petyje. Beviltiškai sėdžiu ir laikiu, kas bus. Šūviai tebepyška. Nebesuvokiu, ar jie artėja, ar tolsta. Užėjo tokia apatija, kad dabar vis tiek. Tegu ir sugauna. Kitoje Nemuno pusėje pamačiau žmogų. Lyg iš pasakos išlindo ir eina prie valties, sėdasi, ima irklus ir iriasi į šitą pusę. Į mano krantą plaukia. „Ir atplaukė juods laivelis... sėsk, mergele, į laivelį..." suskambėjo ausyse vaikystėje dainuota daina. „Aš perkelsiu per jūreles!.. Sėsk, mergele, į laivelį... sėsk, mergele, į laivelį..." Valtelė vis artyn ir artyn. Vyras išlipo iš valties, ir matau, kaip jis artinasi prie manęs. „Sėsk, mergele, į laivelį, aš perkelsiu per jūreles..." Priėjo prie manęs ir, nieko nesakęs, pakėlė už pažastų ir tempia į valtį. Žmogus mato, kaip aš atrodau, bet nieko nekalba. Jam sunku, jis persisukęs velka mane. „Palikit mane",— prašau. „Ne, nepaliksiu." Nutempė į laivelį, pasodino, plaukiam per Nemuną. Kai aname krante pasirodė rusai, mes jau buvom kitoje upės pusėje pas ūkininką Laukaitį. Vėliau sužinojau, kad tas žmogus, perkėlęs mane valtele, buvo partizanų siųstas. Daugiau aš jo niekur nesutikau. Kaip atėjo iš pasakos, taip ir dingo. O labai norėčiau jį sutikti, jei jis dar gyvas.

Pas Laukaitį mane greitai perrengė. Labai daug utėlių turėjau. Kai tik pajudino drabužius, jos tiesiog birte pabiro. Visus mano rūbus sumetė į ugnį. Apiprausė, aprišo kiek galėjo, pakinkė arklį ir išvežė į Alytaus pusę pas savo pažįstamus, kad ten mane nors truputį pagydytų. O naujoje vietoje mano būklė dar labiau pablogėjo. Koją sutinusi, baisus skausmas. Prašiausi žmonių, kad išimtų skeveldras

iš kojos. Kas gi imsis tokio darbo? O gydytojo jokio nesulauksi. Visi įbauginti. Šeimininkė žiūri į mano koją, iš kurios veržiasi kraujas su pūliais, ir sako man: „Vaikeli, niekuo tau negaliu padėti. Nemoku, bijau“. Ji dar garsiau vaitoja negu aš. „Atneškit man skustuvą“,— paprašiau. Ji surado savo vyro skustuvą, atlenkė ir, žiūrėdama į ašmenis ir į mane, padavė man. Pradėjau pati operuotis. Plačiai perpjoviau tas vietas, kur buvo pūliuojančios skylės, ir iš visų jėgų spaudžiu. Ir taip su juodais pūliais ištryško visos penkios skeveldros. Paskui toks silpnumas užėjo. Atsipalaidavau. Iškrito iš rankų skustuvai. Petyje buvo dar viena skeveldra. Jos neėmiau. Su ja tebevaikštau iki šiol — ji partizanavimo atmintis.

Ilgai gydžiausi, plaudama žaizdas, tepdama vaistais, kuriuos man atnešdavo partizanai. Ir vis bijojau, kad gali mane užtikti koks sribukas. Neišsiginsi, kad miške nebuvisi. Todėl „organizavo“ man pasą kita pavarde. Navickaite taipau. Tąja pavarde mane ir teisė. Visus metus šlubčiojau, bet ryšininkės pareigas ėjau neblogai. Labai norėjau susitikti su Spyruoklio būrio vyrais, su tais, kurie aną lemtinę dieną buvo bunkery. Tai įvyko maždaug po metų, kai mano koja jau užgijo.

Bijojau to susitikimo, nes maniau, kad mane kaltina, jog užvedžiau enkavedistus. Nuvežė mane į Prienų šilą. Partizanų būrys žinojo, kad aš atvažiuosiu. Laukė. Kai jų žvalgas pranešė, kad ateinu, išsirikiavo, atidavė man pagarbą: stovi visi pasitempę, tvarkingai apsirengę. Matau Spyruoklį, jo brolių Tylą, Kelmą, Kirvį, Žaibą. Kalbėjo patysai partizanų vadas Spyruoklis: „Partizanai, pažiūrėkite į šią narsiąją merginą! Vyrai neišlaiko kankinimų, išduoda savo draugus ir net brolius. O ji nieko nepabūgo. Rinktinės vardu mes tave apdovanojame..." Ir padavė man Apdovanojimo aktą, trispalvė vėliavėlė įstrižai papuoštą. Jame didelėmis raidėmis įrašyta: NARSUOLĖ. Vyrai svaidė mane, į dangų mėtė. Kai pastatė ant kojų, iš susijaudinimo negalėjau ištarti nė žodžio. Springau ašaromis, nes pasijutau esanti laimingiausia Suvalkijos mergina. Nesvarbu, kad paskui mane suėmė, kankino, kad sužinojau, jog ir šioje žemėj gali būti pragaras.

PARTIZANO SESUO

...Ir ko gi Tu sustojai, ko susidūmojai
Aukštuos klevo gonkuos, mylima sesule?
Vakaro jau skaros pievas apvyniojo.
Ir ant upių miglos sruogomis nugulę.

Ko gi Tu sustojai, ko Tau ašarėlė.
Iš akių sužibus pamažu nurieda?.. —
Ar nuo žvarbių vėtrų nebeprisikėlė
Po langais palūžęs bijūnėlio žiedas?

Lai nakties vėsumas pumpurus užgožęs
Kviečia padainuoti jaunatve pas klėtį...
Tavyje pabunda tolimieji žodžiai.
Ką kada sakyti, ką kada kalbėti.

Ar meni Tu brolių — pūtė šiaurūs vėjai —
Jautėt, — sunkūs debesys kaip plaukė.
Nieko nesisakęs viena kart išėjo,
Plieno žagrė liko vagoje ant lauko.

Tau jis pažadėjo vėl atgal sugrįžti.
Kada žiedu juoksis žaliasai gegužis.
Kada subaltuoja tėvo sode vyšnios
Ir džiaugsmu apsvaigę upeliukai užia.

Gal čia verkė gėlės, medžiai gal raudėjo.
Kai po kojom mynėt grubaus kelio molį...
Tujen išlydėjai ir ilgai žegnojai
Tamsų miško kelią, mylimąjį brolių.

Ir paskui regėjai — dienos čia praeina
Tarsi debesėliai ant dangaus mėlynės,
O aplink skambėjo svetimųjų dainos.
Svetimųjų kojos takelius išmynę.

Trečią kartą tirpo ant upelių ledas.
Jautė visa žemė atbudimą didį.
Pro seklyčios langą, kai staklėlės klega.
Tu dažnai žiūrėjai — vyšnios ar nežydi.

Sidabriniai lietūs ilgesiu nulijo...
Ar matei, kaip žaros vakarinės dega?
Viduryje lauko žagrė surūdijo —
Kas pabaigs pradėtą, neužbaigtą vagą?

Balo plonos drobės pievoje išklotos
Ir kaip drobės balo lieknos vyšnios soduos.
Skarele Tu šluostei langą aprasotą —
Buvo dienos niūrios, buvo naktys juodos.

Krito žiedlapėliai, šaką vėjai lankstė,
Nežinia laukimo — linko, ošė girios.
Vai ir iškukavo rytmetėlį ankstų
Tau raiba gegelė, kad brolelis mirė.

Kas akis užspaudė, kaktą pabučiavo.
Kas nušluostė kraują nuo jo mielo veido?
Sutemos giedojo, sutemos lingavo.
Žvaigždės prie jo kūno melstis nusileido.

Ir mąstei, sesute, kam Tu audi drobes.
Kam rietimai klėtėj dūli suvynioti.
Jei net skepetaitė, nuo galvos nugobus.
Brolio basų kojų negali užkloti... - - -

LEMTINGOJI KULKA

AUKOJIMUI

(Partizanų mišių malda)

Nužeminta dvasia ir sugraudinta širdimi prašau Tave, gerasis Tėve, priimk šią duonos ir vyno auką. Ji netrukus taps Tavo sūnaus Jėzaus Kristaus auka.

Priimk ją prisiminti mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus kančias, prisikėlimui ir į dangų įžengimui. Priimk pagarbinti garbingajai Mergelei Marijai, šv. Jonui Krikštytojui, šventiems apaštalams Petrui ir Povilui ir visiems šventiesiems. Priimk už nesuskaitomas mano nuodėmes ir įžeidimus, apsilėidimus ir papiktinimus. Priimk ne tik už mane, bet ir už visus mano kovos brolius ir seseris — partizanus, kurie yra tarp gyvųjų ir tarp mirusiųjų. Už artimuosius, tėvus, partizanui tėvais, broliais, seserimis likusius lietuvius. Priimk už tuos, kurie svečiose šalyse kovoja už Lietuvos laisvę, kurie ištėrimų ar kalėjimų kankiniai yra, kurie kankiniais paliko gyvųjų eiles. Duok, Viešpatie, kad ši auka būtų mano ir jų išganymui. Amen.

Anicetas Simanonis pasakojo:

— Aš visą amžių buvau tikintis. Augau religingoje šeimoje. Mūsų buvo keturi broliai ir trys seserys. Ir visi dori katalikai. Man jau septyniasdešimt metų. Sako, kad tokiam amžiuje galima dar gyventi. Galima, bet nežinomi Viešpaties keliai. Gyvenimo siūlas gali staiga nutrūkti. Aš tris kartus buvau sužeistas, du kartus pasmerktas sušaudyti. Taigi penkis kartus prie manęs buvo prisėlinusi mirtis, bet va išlikau gyvas.

Savo pasakojimą pradėsiu nuo 1939 metų. Mano motina buvo kilusi iš Užulėnio kaimo. O mes gyvenome Mackeliškiuose. Tai irgi ta pati Ukmergės apskritis. O Užulėnyje buvo prezidento Smetonos dvaras. Tai aš retkarčiais ten pasimaišydavau. O kai besimokant paskutinėje gimnazijos klasėje labai pasunkėjo mano materialinė padėtis, pasiprašiau jo audiencijos. Buvau maloniai priimtas ir sušelptas. Neramus slinko 1939 metų ruduo. Raudonieji agentai su-

degino Smetonos kluoną Užulėnyje. Aš tuo laiku gyvenau pas savo seserį Siesikuose. Ten veikė agronomas, Šaulių vadas Grigaliūnas. Tai jis ir mes keli jaunuoliai nuvažiuojome į Užulėnį, kai sužinojom, kad prezidentas atvyko į kaimą pailsėti. Jis mus priėmė, pavaišino alumi. „Reikia išsaugoti tautinę sąmonę ir religiją, nes prasidės sunkių išbandymų metai“,— kalbėjo jis mums, jauniems vyrams. O jau karas buvo prasidėjęs, visokie gandai sklido. Jis, be abejo, kur kas daugiau žinojo. Šis apsilankymas pas Smetoną vėliau man nemažai kainavo. 1945 metais prisikabino Panevėžio stribai ir apkaltino, kad esu fašistų agentas, nes su Smetona bendravau. Gerai, kad tada pasibaigė karas su Japonija ir paskelbta amnestija mane išgelbėjo.

O išbandymų metai greitai prasidėjo. Mačiau, kaip 1941 m. birželį žmonės vežė. Iki šiol negaliu pamiršti tokio vaizdo: ėjau iš Laibiškio į Leonpolio ūkį, kur dirbau. Ant tilto mane pasivijo sunkvežimis, pritupdytas žmonių. Verksmas, klyksmas. Moteris atkišo vystykluose suvyniotą kūdikį. „Jaunuoli, pasigailėk, paimk jį. Mus veža sušaudyti!“ — maldavo jį. Aš jau buvau begriebi, bet raudona žvaigždė čekistas krito jaunai motinai per rankas, ir kūdikėlis iškrito iš rankų. To užteko, kad visam gyvenimui likčiau jų priešas.

Taip jau susiklostė mano gyvenimas, kad visiems okupantams užkliuvau. 1941 m. birželio 23 d. pirmieji vokiečiai pasiekė mūsų kaimą. Rusai išblaškyti. Kažkas įskundė mane ir kitus tarybinio ūkio darbuotojus vokiečiams, kad mes esą bolševikai. Vokiečiai patikėjo ir surinko mus dvylika vyrų. Dabar sušaudys. Suguldė garaže ir laukia įsakymo ar dar ko nors. Vieną valandą gulim, antrą. Meldžiamės, mintyse šaukiame Dievo pagalbos. Staiga atbėgo vienas vokietis ir pranešė, kad prie Šventosios pasirodė rusai. Paliko jie mus ir nubėgo kautis su rusais. Taip išvengėme tada mirties.

O 1944 m. rudenį, tik sugrįžus bolševikams į Lietuvą, mane įskundė rusams. Mat vokiečių metais dirbau netoli nuo Anykščių Viselavos dvare ūkvedžiu. Taigi išnaudojau liaudį. Atvirkščiai, šelpdavau rusų pabėgėlius, duodavau maistą raudoniesiems partizanams, kai šie pasimaišydavo. Bet niekas manęs neklausė. Fašistas, reikia sušaudyti. At-

važiavo su gurguolėmis į Valstybinį ūkį enkavedistai, pasirinko gražiausią eržilą, pasikinkė. Paskui nušovė kiaulę, prisikrovė visokių daiktų, jų vyresnysis parodė į mane ir įsakė kareiviui: „Sušaudyti!“ Už ką, galvoju. Ką padariau? Už ką jaunam mirti? Aš kareiveliui sakau: „Patikrinkite, paklauskite žmonių ir įsitikinsite, kad aš ne toks esu“. Bet ką jis tau tikrins, jei taip įsakyta. O vyresnysis jau nudardėjo su visokiomis gėrybėmis. Nejaugi taip ir sušaudys?! Pamatė jis mano auksinio laikrodžio grandinėlę. Net akys nušvito, net apsilaižė. „Atiduok, tai nešaudysiu“,— paprašė. Man keista pasidarė. Kam prašyti? Nušausi mane ir pasiimk, ką tik norėsi. Atidaviau laikrodį, jis du kartus išpyškino į lubas, įsidėjo laikrodį į kišenę ir išvažiavo sau laimingas. Likau ir aš laimingas. Bet supratau, kad reikia slapstytis. Išėjau į mišką. O prie Mackeliškių—Dabužių, Troškūnų miškai, netoli Šimonių giria. Tuo laiku pradėjo vyrus į armiją rankioti. Bėgo į mišką, kas tik galėjo, kas suspėjo. Ginklų dar neturėjome. Rusai dar ne per daugiasia siautėjo, todėl valgyti pareidavome į namus.

Neisim į armiją, priešinsimės okupantams ir visai jiems kenksime. Kur gauti ginklų? Kiekvienam reikia rūpintis atskirai. Mano brolis Antanas turėjo bajaną, išmainė jį į rusišką automatą. Dabar reikia kitokios muzikos. O aš susikombinavau automatinį šautuvą. Taigi jau 1944 m. susirinko į mišką beveik visi mano pusbroliai Simanoniai. Sudarėme devynių vyrų Simanonių būrį. Prie mūsų vėliau prisijungė ir kiti. Žiemai artinantis visur įruošėme bunkerius: ir šieno stirtose, ir malkinėse, ir kamarose.

Prasidėjo pirmieji susišaudymai. Atsimenu, kaip žuvo pirmasis Simanonis, mano pusbrolis Donatas. Tai buvo ženklas, įspėjimas, kad kova bus nelengva, kad reikės daug kraujo... Praleidus pirmąją žiemą, atėjus pavasariui, lengviau atsikvėpėme: daugiau erdvės miške, laisviau. Pradėjome bendrauti su kitais būriais. Susipažinau tada su Semėnu-Tigriuku iš Dabužių, su Vienuoliu-Jonu Baltušniku, su Žaibu, su Kostu Rugeliu. Jie laikėsi daugiau Raguvos miškuose.

Vienuolis buvo būrio vadas. Kartą man pavedė užmegzti ryšį su Panevėžio miesto pagrindininkais. Nurodė adresą, kur aš turiu nuvažiuoti. Važiavau rizikuodamas, neturėda-

mas jokių dokumentų. Padėjo kaimo seniūnas Bartusevičius. Tada buvo paskelbta amnestija. Jei mane sulaikys kelionėje, seniūnas paliudys, kad aš važiuoju amnestijos reikalais — pasiduodu į valdžios rankas.

Panevėžyje susitikęs su ryšininkais, užsimaniau pasivaikščioti po turgų. Čia ir įkliuvau. Mane atpažino tas ti pelis, kuris matė mane Smetonos dvare aną rudenį. Sučiuopo, įskundė, kad aš prezidento agentas, fašistas. Nežinau, kaip būtų viskas pasibaigę, jei ne amnestija, paskelbta karo su Japonija baigties proga. Pakankino, pakankino, išdavė dokumentus ir paleido.

Dabar aš, turėdamas pasą, galėsiu legaliai gyventi ir dirbti. Bet ryšių su partizanais nenutrauksiu. Man surado tokį darbą, kad aš galėčiau daugiau su žmonėmis bendrauti. Tapau kuliamosios mašinos mašinistu. Toks darbas man ne naujiena. Nusimaniau apie kuliąmąją neblogai, mokėjau tvarkytis. Ir pradėjau eiti per žmones, kuldamas javus. O žinote, kur kūlimas, ten žmonių susibūrimas, ten talkos. Talkininkų tarpe maišydavosi ir ryšininkai. Aš gaunu žinias, jiems perduodu sąvąsias. Anksčiau turėjau Briedžio slapyvardę, o dabar, kai tapau ryšininku, pakeičiau vardą — dabar Aurelijus. Taip sėkmingai kūliu ir bendradarbiauju su partizanais 1946–47 metais.

Nepatariu lengvai patikėti žmonėmis, nes gali labai nukentėti. Taip atsitiko ir man. Išsikalbėjau kartą su vienu vyruku — Galvanausku. Pasirodė patikimas, bet neiškentėjo ir išpasakojo apie partizanus savo pažįstamam. Siūlo galą pasiekę saugumas. Neišlaikė kankinimų Galvanauskas. Gavau žinią, kad Raguvoje manimi susidomėjo MGB. 1947 m. rudenį aš su kuliąmąja persimečiau visai į kitą kraštą. Tik pradėjau statyti mašiną — sribų būrys artinasi prie sodybos. Aš už dviračio ir pasileidau. Ginklo neturiu, jie šaudo kaip pasiutę. Kulkos tik zvimbia. Pasiekiau Nevėžį, ir jie iš paskos. Matau, kad nepavyks pabėgti. Numečiau dviratį, o kulka zvankt man į dešinę ranką. Pirmoji kulka, pirmoji žaizda. Pasipylė kraujas. Pagavo baimę, bet ir atsirado naujų jėgų. Šoktelėjau į priekį. Pamačiau pažįstamą ūkininką Kielą, beariantį lauką. „Duok greičiau arklį, mane nušaus!“ — šaukiu jam uždusęs. Dar nenorėjo duoti. Tai aš

prieš jo valią ant arklio ir pasprukau. O pamiškėje jau laukė vyrai, pasiruošę sutikti bolševikus.

Žaizda nedidelė. Kulka kliudė tik rankos raumenį. Išsigydziau, pasilikau Vienuolio būry. Prasidėjo partizaninis gyvenimas. Pasivadinau Sigito slapyvardžiu. Su juo išbuvau iki partizanavimo pabaigos, su juo į katorgą keliavau.

Vienuolio būrys tada buvo apie 15 vyrų. Visi turėjome darbų: spausdindavome proklamacijas, agitavome nestoti į kolchozus, vengti prievolių, taip pat sekėme, kad sovietų valdžia neskriaustų žmonių.

Mūsų būrys turėjo susitikti su Žaibo vyrais. Apsistojo-me pas ūkininką netoli Šilų. Išlaukėm visą vakarą, visą naktį — jų nėra. Jau aušta, jau laikas eiti, o taip reikalingas ryšys su Žaibu. Vienuolis man sako: „Tu, Sigitai, jaunas, tvirtas, drąsus — palauk, kol jie ateis. Niekas kitas geriau už tave neatliks šito darbo“. Sutikau pasilikti. Turėjau tik lengvą ginklą — pistoletą.

Išėjus Vienuoliui su vyrais, po kokios valandos sodybą pradėjo supti rusai,— išdavystė. Šokau pro langą ir atsišaudydamas bėgau į artimiausius krūmus. Ir čia mane ant-rą kartą sužeidė. Šikart pataikė į dešinę šlaunį. Bet vis tiek pabėgau ir pasivijau Vienuolio vyrus jau prie pat Raguvo miškų.

1948 m. pavasarėjant, man besigydant koją, iš Mackeliškių kaimo atėjo pažįstamas partizanų vadas Ažuolas-Stasys Jagėla ir pakvietė mane į savo būrį: „Tau bus geriau — namai arčiau“. Sutikau ir nuėjau į Butageidžio kuopą. Kuopos štabe buvau atsakingas už ideologinį darbą. Rašiau mašinėle ir ranka atsišaukimus, įspėjimus. Turėjom ir savo antspaudą. Darbo buvo nemažai, nes tada pradėjo žmonės varyti į kolchozus. Mes visaip trukdėm — ir geruoju, ir grasinimais. Jėgos nelygios. Jie galėjo ir į kalėjimus sodinti, ir į Sibirą vežti. Po paskutinio trėmimo labai padaugėjo miškuose besislapstančių. O mes nebenorėjom priimti naujų partizanų, nes vis sunkiau ir sunkiau darėsi slapstyti. Gavome iš „Šarūno“ rinktinės vadovybės nurodymus, kad reikia sustiprinti partizanų gretas. Kas tik svyruoja, abejoja, kam per sunku, tegu pasinaudoja amnestija ir išeina iš miško. Nutarėm, kad reikia pakartoti priesaiką.

Miško aikštelėje susirinko visas Ažuolo būrys. Sukaltas iš lentų stalas, ant jo padėta maldaknygė, rožančius ir kryželis. Šalia stovi rūstus susimąstęs Ažuolas. Kiekvienas iš eilės priėjom, priklaupėm, pabučiavom kryželį ir maldaknygę ir ištarėm: „Gyvas nepasiduosiu į priešo rankas, kovosiu iki pergalės arba žūsiu...“ Visi mūsų vyrai prisiekė, svyruojančių neatsirado, niekas nenuėjo registruotis, nors pavojų nemažėjo, gyvenimas nelengvėjo.

Tų pačių metų pavasarį į mūsų stovyklą iš Troškūnų miško atėjo Klajūnas-Kviklys, kilimo kažkur nuo Skiemonių. Jis turėjo mūsų būry draugą — Tigrą (Aleksą Velanį). Žinote, mes dažnai susieidavome vieni su kitais, pasikeisdavome informacija, pasidalindavome savo bėdomis. Po kiekvieno susitikimo lyg prašviesėdavo. Žinodavome, kad ne mes vieni vargstame, kad visa Lietuva parklupdyta... Ir netikėtai mūsų stovyklą užpuolė rusai. Organizuotai nebegalėjome gintis, reikėjo trauktis grupėmis po du, po tris. Šalia manęs ėjo Klajūnas. Kulkos zvimbia be perstojo. Stai ga girdžiu Klajūną sakant: „Mane peršovė... į kojos raumenį kulka pataikė...“ Jis suspaudė peršautą vietą. Pro drabužius veržėsi kraujas. O laukti negalima, nè minutės gaišti nevalia. Klajūnas vos bepaėina. Lietus lyja, vandens nuplautas rausvas ruožas lieka ant žolės. Gerai, kad jau temo. Nuvilkau jį į raistą, nes jis visai nebegalėjo eiti, per daug nukraujavo. Palauksime nakties, kol visai sutems. Paskui nuėjau pas artimiausią ūkininką ir pasiprašiau, kad priimtų. Geri mūsų žmonės kaimiečiai. Kiek jie pribauginti, kiek prigrasinti, kiek iš kaimo išvežta į Sibirą! Priglaudė ir šį kartą, pavalgydino ir slaugė, kol Klajūnas pagijo. Kai jau pasveiko, užėjo į mūsų būrį ir pasakė: „Pasveikau. Matyt, ta kulka ne man buvo skirta“. Kaip vėliau sužinojau. Klajūnas ne miške žuvo, o Vilniuje buvo nuteistas sušaudyti.

O kiek kulką pro mane prazvimbė! Nežinojau, kuri bus paskutinioji, lemtingoji. Tik bijojau atsibusti enkavedistų rankose. Ko bijojau, tas ir nutiko. Lemtingoji kulka mane pasigavo 1949 m. rugpjūčio 17 dieną.

Gyvenome tada Troškūnų miške. Ažuolo būrys per ryšininką gavo žinią, kad mūsų stovyklą pastebėjo enkavedistai. Kažkas užrodė. Reikia eiti į kitą mišką. Likvidavome

savo stovyklą ir nutarėm persikelti į Raguvos mišką. Nuo pat ankstyvo ryto pradėjome slinkti krūmais, grioviais, miškeliais. Pavakary pasiekėme Mackeliškių kaimą. Netoliese buvo kitas kaimas — Rezgys. Ten ir apsistojome, kadangi čia beveik visi žmonės pažįstami, savi. Užėjome pas gerai pažįstamą ūkininką Dejų. Jie gyveno trise: vyras su žmona ir jauna dukra Emilija Dejytė. Paklausėm, ar pas juos saugu. Mūsų buvo penkiolika vyrų. „Pas mus nesilanko stribai — saugu. Galite apsistoti“, — pasakė. Mes vienus stribų nebijodavome. O kareiviai eidavo į mišką, tik gavę specialų įsakymą. Netoli Kavarskas. Dejytė sako: „Aš nuvažiuoju į Kavarską ir sužinosiu, ar ten yra kareivių“. Ji sėdo ant dviračio ir nuvažiavo, pažadėjusi dar mums parvežti popirusų, degtukų. Grįžo su gera žinia — Kavarske kareivių negirdėti.

Įsirengėme stovyklą, pavalgydino mus, davė apsikloti, sugulėme. Sargybą eis Karklas — Jonas Butkus. Sako, netikėk, žmogau, sapnais! Kaip galima netikėti, jei mano tada išsipildė. Tą pačią naktį, prieš nelaimę. Balsas mane perspėjo. Jeigu vyrai iš karto būtų manęs paklausę, būtume išvengę to pragaištingo susidūrimo su rusais.

— O ką sapnavote? — susidomėjęs paklausiau Simanonio.

— Ne vieną kartą žadino mane balsas iš miego: Sigitai, Sigitai! Bet papasakosiu viską iš eilės. Tik sugulėm, ir jau sapnuoju. Ar žinote, kokie neramūs partizano sapnai? Ko tik neprisapnuoji: ir šaudo, ir gauda, ir miršti, ir vestuves keli... Tik sugulėm, tik pirmas lengvas snaudulys, ir girdžiu balsą: „Sigitai, Sigitai, greitai kelkis ir eik iš čia!“ Prabudau, atsisėdau, dairausi. Visi miega, knarkia. Neramu. Kieno balsas galėjo žadinti? Šalia gulėjo Tigras. Aš jam kumštį į šoną: „Tigrai, ar ne tu mane žadinai?“ Tas praplėšė akis: „Atsipeikėk, matai, kad miegojai“. Pažiūrėjau į prietemoje dūluojantį sargybinį — budį Karklas, nemiega, sąžiningai eina pareigas. „Karklai, ar nežadinai manęs?“ „Pasivaideno tau. Miegok ramiai. Žinai, kad Kavarske nėra kareivių“.

Užmigau. Ir vėl balsas. Tik šį kartą grėsmingesnis: „Sigitai, kelkis ir vesk vyrus iš čia!“ Pašokau lyg įgeltas, pažadinau Tigrą ir kitus, nuėjau prie sargybinio. „Ar niekas

prie manęs nebuvo priėjęs? Vėl balsas mane perspėjo,— kalbėjau neramus,— gal geriau eikime iš čia." Tigras įkalbėjo gultis, nusiraminti ir išmiegoti iki ryto. O paskui pažiūrėsime.

Tik sumigome, pribėgo išsigandęs Karklas: „Kelkitės, pavojus! Aplink mus kažkas vaikšto". Pašokome, vos pagriebiau kulkosvaidį, ir pasipylė į mus ugnis. Atsišaudome. Tamsu, nežinau, kur kulkos lekia. Nė vieno nesužeidė. Laimingai pasitraukėm iš stovyklos, pasiekėme mišką. O ten saugiau, šaudymas nebe toks pavojingas. Artėjome prie kelio, kuris jungė Troškūnus su Mackeliškių kaimu. Jo neperkirtęs, nepereisi į kitus didesnius miškus. Išsidėstėm. Mūsų ne tiek mažai — penkiolika vyrų. Jau aušo. Iki kelio liko apie dešimt metrų. Išgirdau spraktelėjimą — kažkas šautuvo spyną užvedė. Aš su kulkosvaidžiu pasilenkiau. Pasipylė šūviai. Matyt, kol stačias stovėjau, priešas buvo nusitaikęs į širdį. Kai pasilenkiau, kulka sudaužė raktikaulį, perėjo per plaučius, atsimušė į mentį. Sukniubau. Šalia manęs parkrito Karklas. Ir jį sužeidė.

Kai atsibudau, buvo jau prašvitę. Guliu vežėčiose. Pamatė, kad pramerčiau akis, sribai pradėjo nežmoniškai keiktis, o vienas tvojo šautuvo buože. Užteko vieno smūgio, ir netekau sąmonės. Atsibudau, kai kėlė į sunkvežimį. Vos tik pajudina mane, kraujas pradeda smarkiau bėgti iš plaučių, užkemša gerkle, nualpstu. Jiems visai nerūpi mano gyvastis. Leisgyvį vežiojo visą dieną. Kur, kodėl ir kam vežiojo? Matyt, priekyje buvo duobė, kad sargybinis pabarbeno į vairuotojo kabiną ir pasakė: „Atsargiau, banditas neištemps iki Anykščių". Iš tolo pamačiau bažnyčios bokštus. Atpažinau miestą. Ten man suteikė pirmąją pagalbą.

Vardo jos nežinau. Tik žinau, kad tai buvo angelas, ne seselė. Iš dangaus nusileidęs Angelas sargas. Jos ir Dievo valia aš ir šiandien tebevaikštinėju žeme. „Nebijok, gyvensi, pasveiksi",— kalbėjo ji perrišinėdama dvokiančias žaizdas, paglostydama mano apšepusį veidą. Šalia gulėjo pusgyvis Karklas, pakliuvęs į tą pačią kamerą. „Ir tu pasveiksi... duos Dievas. Tavęs laukia žmona ir vaikas",— ramino pasilenkusi prie Karklo. Gal ir jis būtų ištveręs, nemiręs, jei ne tie nežmoniški kankinimai ir tardymai: „Kur bun-

keriai, kas jūsų ryšininkas, kur ginklų atsargos? Tylite? Še tau, svoločiau, prakeiktas bandite!.." O mes nieko nesa-
kom. Po antrosios, pakartotos priesaikos mūsų burnos su-
rakintos. Abu pasidrašinome, susikabinę už rankų. Kol dar
jis galėjo... Paskui, jčiau,— jo ranka glėžnėjo, minkštėjo,
stingo... Kam jį daužyti, jeigu jis jau mirtimi vaduojasi?

Aš labai bijojau, kad likęs vienas, nebeištversiu, išduo-
siu, nesąmoningai paminėsiu pavardes. Greičiau reikia baigti
gyvenimėlį. Penkias dienas nieko nevalgiau, penkias dienas
nieko burnoj neturėjau.

Mano Angelas sargas pasakė vieną vakarą, kad mane
ruošiasi išvaduoti partizanai, mano draugai. Naktį jie ap-
sups stribyną, iššaudys visus sargybinius ir išneš mane.
„Kaip tu jauties, ar ištversi, kol tave išneš?" — norėjo jį
sužinoti mano būklę. Aš visai silpnas. Kas iš manęs beliko.
„Nereikia, sesut, nereikia",— vos varčiau liežuvį. Matyt, se-
selė nupasakojo mano būklę partizanams ir įtikino, kad ne
mano jėgomis jų sumanymas. Tardytojai irgi paliko mane
ramybėje įsitikinę, kad nieko neišpeš. O kalėjimo viršinin-
kas, rusas, visai žmoniškai įkalbinėjo: „Simanoni, reikia
gyventi. Viską ištversi. Žmogus už šunį atsparesnis. Nebe-
tardysim tavęs".

Seselė vis įkalbinėjo, kad pradėčiau valgyti. Vienąkart
atnešė į popierių įvyniotą maistą ir sako: „Tavo mama
perdavė". Išlanksčiau baltą popierių. Duonos riekė, storai
užtepta sviestu. Riekė dar šilta, nes sviestas aptirpęs. Duo-
na tik iškepta. Suskambėjo Anykščių bažnyčios varpai.
Kam skambina?" — paklausiau seselės. „Ne už dūšių... va-
kariniai varpai... mama labai prašė, kad valgytum..." Din-
din vakariniai varpai... Noriu gyventi, aš — Briedis, Aure-
lijus, Sigitas, Anicetas Simanonis... noriu gyventi.

PARTIZANŲ BŪRYS

Nežinomo autoriaus daina,
kurią dainuodavo Tauragės
apskrities partizanai

Partizanų būrys
Paklebeno duris.
Paklebeno sodiečio pirkele.
Atidarė jiems jas: —
Džiaukitės milines.
Mūs broliukai nuvargę, sušalę.

Naktis buvo šviesi...
Jie sumigo visi...
Jaunas mėnuo pro debesis brenda...
Priešų šnipai-sekliai.
Mūs Tėvynės rykliai
Jiems jau kruviną pokylį rengia.

Sudrebėjo namai.
Subyrėjo langai,
Tik granatos praskynė jiems kelią...
Oi, suklyks ne viena
Mergužėlė jauna
Sužinojusi mylimo dalį.

PARTIZANŲ VADAS

Apie Praną Runą pokario metu Šakių apskrities spaudoje buvo rašoma, kad šis gaujos vadas yra aršiausias Tarybų valdžios priešas, kad jis visokiais būdais trukdo statyti socializmą Lietuvoje. Net 1967 m. Vytautas Dėnas, aprašydamas knygoje „Ir mirdami kovojo“ klasių kovą Šakių rajone, negali nepaminti banditų vado Runo. Jis daugelyje vietų mini plačiapetį, smetoninės armijos karininko uniformą apsirendžiusi gaujos vadą. Štai viena charakteristika: „Kiek sykių drebėta dėl Vyto (Vytautas — Plokščių valsčiaus komsorgas — aut.), kai su liaudies gynėjais naktį naktis negriždavo iš begalinių žygių Runo gaujos pėdomis. O tu grasinimo laiškų! „Mesk savo darbą, nustok verbavęs komjaunuolius. Mirsi!“ Arba: „Daugiau Runo gauja užpulti ginkluoto valstiečio taip ir neišdrįso. Pasimokė puldami Ambrosos sodybą. Ambrasa ne tik atsišaudė ir atsigynė, kol atbėgo liaudies gynėjų parama, bet ir nuskynė banditų būrio vadą buožvaikį Aleksą“. (Runas vadovavo kuopai, kuri susidėjo iš 4–5 būrių. Vienam būriui vadovavo Aleksa — aut.).

Paprasti žmonės apie jį pasakojo visokius būtus ir nebūtus dalykus, esą jo kulkos neima, esą jis stribus ir saugumiečius už nosies vedžioja, esą to partizano ant širmos kumelės visur pilna. Jis iš pradžių turėjo Šarūno slapyvardę, paskui Gintaro. Bet jos neprisigijo, — jį visi vadino Runu.

Šeimoje augo du broliai ir dvi seserys. Jis — vyriausias iš visų. Gimė ir augo Šakių apskrityje, Plokščių valsčiuje, Bundzų kaime. Nepriklausomybės metais Pranas tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir turėjo artilerijos puskarininkio laipsnį. 1940 m. Raudonajai armijai okupavus Lietuvą, nenorėjo tarnauti okupantų kariuomenėje ir pabėgo iš jos. Dirbo Šeduvoje agronomu. Kai 1941 m. vokiečiai užpuolė Tarybų Sąjungą, Pranas griebėsi ginklo ir šūviais išlydėjo rusus iš Lietuvos.

Dvi Runo seserys dabar gyvena Kaune. Jaunesnioji Irena Runaitė-Belickienė pirmoji sutiko papasakoti apie du savo brolius partizanus.

— Labai geras vaikinai buvo jaunesnysis brolis Vytautas. Jis 1926-tųjų metų gimimo, dešimčia metų jaunesnis už Praną. Tėvynės meilės išmoko iš brolio, kuris dažnai pasakodavo apie Lietuvos kariuomenę, apie jos kovingumą. Svajoto būti inžinieriumi, tiesti tiltus per Lietuvos upes. Bet kai generolas Plechavičius pašaukė jaunimą stoti į Lietuvos rinktinę, paliko gimnazijos suolą ir išvažiavo į Marijampolės karininkų mokyklą. Kaip žinote, vokiečiai išvaikė tą rinktinę ir karininkų mokyklą, o Vytukas laimingai paspruko iš Marijampolės.

Antrą kartą užėjus bolševikams, Vytautas, pasimokęs matininkų kursuose, matavo žemę prie Ežerėlio, o Pranas stengėsi nelįsti valdžiai į akis, dirbo agronomu Plokščiuose. Dažnai parjodavo namo į Bundzus su gražia širma kumele. Aš gėrėdavausi juo. Bet tada dar nežinojau, kad jis nuo pat pirmųjų dienų, tik užėjus bolševikams, pradėjo organizuoti pasipriešinimą okupantams. Jis, kaip puskarininkis, turėjo autoritetą tarp kaimo vyrų, buvo jiems pavyzdys. Aš tik dabar sužinojau, kad jis tada būrė jaunimą į trejetukus, kad jie turėjo prisiekti, jog kovos už Lietuvos laisvę, net gyvybės negailės,— Irena nutilo, lyg norėdama ką prisiminti. Aš jos paklausiau:

— Apie Praną Runą esu girdėjęs ir iš kitų žmonių. Norėčiau, kad jūs papasakotumėt, kaip jis atrodė, kokia jo išvaizda.

— Yra aprašyta.

— Kur?

Jinai atsivertė Vyt. Rimkevičiaus knygą „Ilgujų šešėlių ramybė“, surado apsakymą „Po žeme“ ir padavė man. Skaitau skaitau apsakymą, bet Runo pavardės nerandu.

— Čia Runo nėra,— sakau jai.

— Štai,— parodė jinai,— pavardė Gunas. Vietoje raišės G įdėkite R, ir bus mūsų Pranas Runas. Rašytojas V. Rimkevičius kilęs iš mūsų krašto, iš Ramoniškių kaimo. Visas pokario kovas jis gerai žinojo. Gal todėl ir paėmė mūsų Praną apsakymo herojaus prototipu. Tik, žinoma, juodų dažų nepagailėjo.

Aš perskaičiau knygos ištraukėlę, kaip patarė Runo sesuo, sukeisdamas tik raides, ir išėjo tokia partizano charakteristika: „Kaip jisai nepažins šito vyro! — atlašus, krūtinė plati, ant jos nors pėdus patiesęs spragilu kulk, visos parapijos gražuolis. Runukas jisai, Runo sūnus, kurio sodyba kyla prie Plokščių vieškelio. Pro šią sodybą važiuojant, norisi kepurę nusiimti — kaip prieš kryžių su gražiu aptvėrimu. Tokie trobesiai tenai, toksai sodas, ir traktoriukas mėlynas stovėdavo kieme. Runukas. Bet tylėk, prikašk liežuvį ir pakulomis užsikimšk ausis. Vėliau jie atėjo ne kartą pas jį. Ne taip jau drebėjo rankos, ir kumpių jisai davė jiems, o Runukas žadėjo: seniūnu tave paskirsime! Jeigu tarnausi — gal ir viršaičiu!“ (121 psl.)

Tuoį įsiterpė Irena:

— Tai mūsų sodybą prie Plokščių kelio aprašo jis, tai mūsų Pranas buvo toks gražus, aukštas, plačiapetis. Tik dar reikėjo pridėti, kad jis buvo nepaprastai geras, kilnus... O kad V. Rimkevičius būtų taip mylėjęs Lietuvą, kaip mūsų Pranas mylėjo! Gal būtų supratęs, už ką jis savo gyvybę paaukoko?.. Gražiai mes gyvenome iki tų visų nelaimių. Relingingi buvome, mylėjome artimą, nei alkanas, nei vargšas nepraeidavo pro mūsų sodybą nepavalgydintas, nepasotintas... Kai reikdavo, visi kaip vienas šokdavome prie darbo, o padirbėję ir švenčių dienomis labai mėgdavome padainuoti. Net Plokščių vieškeliu praeidami žmonės stabtelėdavo ir įsiklausydavo į mūsų dainas.

„Jeigu bolševikai ilgiau išsilaikys, aš negyvensiu,— pasakė kartą Pranas,— man ir jiems toje pačioje žemėje nėra vietos.“

Atsimenu, kaip Pranas išėjo į mišką. Buvo 1945 metai. Pavasarėjo. Troboje buvau aš, tėvelis ir mamytė. Man ėjo trylikti metai. Viską gerai supratau. Apskritai mūsų šeima gyveno be paslapčių. Ką žinai, dėk ant stalo. Atsimenu, Pranas prisėdo prie tėvelio. Apie ką jie kalbėjo, iš pradžių nesupratau. Tik kai pamačiau, kad mamytė verkia, suklusau. „Daugiau negėliau,— kalbėjo Pranas,— tokio pažeminimo, tokio paniekinimo neištversiu. Man legaliai gyventi negalima. Mane suims. O kas tada organizuos vyrus kovai? Ir Vytukui, kaip buvusiam plechavičiukui, pavojinga. Kad mirti, tai mirti Lietuvoje...“ Mane pasiuntė, kad nu-

eičiau į Kriūkų ir pakviesčiau jaunesnįjį brolių. Jis ten matavo žemę.

Bėgau vieškeliu ir galvojau apie savo brolius. Kas dabar bus? Nejaugi sugrius mūsų gyvenimas, kuris buvo idiliškai gražus? Atradau Vytuką. Jis maloniai sutiko žinią, gal ir laukė jos, gal žinojo Prano ketinimus. Parvedžiau aš jį, didelėi nelaimei parvedžiau. Išėjo abu iš mūsų atsisveikinę, atsibučiavę, mamos peržegnoti ir palaiminti.

Šakių apskrityje daug miškų: Tarpgeris, Žalgirio miškas, Sutkų giria. Mano brolius jie ir priglaudė. Bet vakarais broliškai dažnai pareidavo į namus pavalgyti. Ir ne jie vieni, o atsivesdavo visą pulką: vyras į vyrą, kaip ažuolai. Nedegdavome žiburio, laukdavome jų pasirodant. Ir štai jie suvirsta į trobą. Stato šautuvus, automatus į kampą. Mes su Birute tuoj šokdavome į virtuvę ir skubiai nukraudavome stalą valgiais, nes žinojome, kad vyrai išalkę. Mama pilsto šviežią pieną ir vaišina visus iš eilės. O jie skubėdami, nesidairydami valgydavo ir negaišuodami eidavo iš namų, kad neužtrauktų mums nelaimės.

Aš žinojau, kuriam miške jie laikosi. Kartą, atsimenu, Juozas Kajackas prikrovė mano mokyklinį portfeli pilną granatų, ir aš iš Plokščių jas nunešiau Pranui. O kad broliškai slapstosi, netrukus sužinojo milicija. Suėmė kartą tėvelį, nuvežė į miestelį. Palaikė, paklausinėjo, patardė ir paleido. Labai apsidžiaugėme, kad tėvelis grįžo. Net nepagalvojame, kodėl jį paleido. Mat jų jau buvo numatyta mūsų šeimą išvežti į Sibirą. Pranas, vieną naktį atėjęs, perspėjo: „Tėte, reikia pasitraukti iš namų, bolševikai nepaliks ramybės“. Bet kur jis eis iš namų, jeigu jam tada buvo 69 metai, mamai — 59-eri. Aš nepilnametė. Birutė tuo laiku mokėsi Kaune. Ir štai atėjo lemtingoji rugpjūčio 25-toji diena. Sunkvežimis, pilnas enkavedistų, įvažiavo į mūsų gražią sodybą ir sustojo prie namų. „Greičiau ruoškitės! Skubiai į mašiną! Aha, verki, matuška! Reikėjo verkti, kai sūnūs į banditus išėjo. Gal tada būtų pasigailėję tavęs senos...“ Tėvelis lyg apdujęs nežinojo, už ko griebtis, ką imti. O aš, kaip dabar atsimenu, suklupau prie Marijos paveikslo, kuris geram kambariui kabojo, ir meldžiuosi. Ašaros byra, lūpos virpa, iš atskirų žodžių dedu malda, miniu broliu vardus, kad Marija praneštų jiems, jog mus tremia. Tegu jie pastoja kelią,

kai mus veš per mišką. „Praneli, tu toks stiprus, tu toks galingas, išvaduok mus, kartais iškapok priešus...” Bet išvežė tėvą, motiną ir mane į Sibirą,— baigė pasakoti Irena.

Lietuvoje liko vyresnioji brolių Runų sesuo Birutė. Ji sutiko irgi ši bei tą papasakoti.

— Pranas pats surinko vyrus ir suorganizavo iš jų partizanų būrį. Vėliau prie jų prisijungė kiti partizanų būriai. Iš jų Pranas sudarė kuopą. Norėjo sukurti V. Kudirkos rinktinę. Bet aš dar lig šiol neišsiaiškinau, ar Lietuvos partizanų vadovybė ją buvo įforminusi. Žinau, kad jie vėliau prisijungė prie „Žalgirio“ rinktinės. Tie keturi ar penki Prano kuopos būriai veikė Šakių apskrities pietinėje dalyje, žodžiu, panemunėje.

Nelaimingi mūsų šeimai buvo 1945-tieji metai. Rugsėjo 25 dieną išvežė tėvus ir seserį į Sibirą, o nepraėjus mėnesiui, žuvo jaunesnysis brolis Vytautas. Pranas, kuris partizanavo iki 1951-ųjų metų, daug pavojų matė, ne vieneriose kautynėse grūmėsi, bet pirmasis mūšis buvo skaudžiausias, nes žuvo brolis. Dėl jo Pranas labai krintosi, gal jautė kaltę, kad jį į mišką išvedė.

Pranas man pasakojo apie tas kautynes. Tą rugsėjo 12 dieną jam pranešė, kad juos puls kareiviai. Bet jis nepatikėjo, galvojo, kad tai provokacija. Tada dar nebuvo girdėta, kad kariuomenė pultų miškinius. Vyrų tuo metu irgi buvo tik aštuoni. Kiti išėję kas sau. Kareiviai apsupo Plokščių mišką ir pradėjo „šukuoti“, spausti partizanus į Vaiguviškių pusę. Atsitraukdami jie turėjo pereiti iš Tarpgirio miško į Žalgirio girią. Bet pereinant reikėjo perkirsti vieškelį. Jie padarė lanką ir slinko slėpdamiesi pro ūkininkų sodybas. Bet netikėtai pasitiko stipri ugnis. Peršovė vieną partizaną. O Vytukas būry ėjo sanitaro pareigas. Norėjo sužeistajam suteikti pagalbą. Čia jį ir nušovė. Prano akivaizdoje sukniubo brolis. Kai Pranas įsitikino, kad Vytukas nebegyvas, paliko jį, nes pats vos ne vos išbėgo iš apsupties. Be mūsų Vytauto, ten žuvo šie vyrai: Pranas Atkočius, Juozas Jakas, Juozas Mozūraitis, Jonas Užupis, Pranas Venys. Pasakoja, kad dar vienas gyvas išbėgo į pamiškę. O ten buvo ūkininko sodyba. Jis prašė, kad jį paslėptų. Atsiklaupęs žegnojosi ir meldė: „Gerieji žmonės, gelbėkite, rusai vejasi“. Pabijojo, nepriėmė, mirčiai išvarė. O Pranas išbė-

go gyvas. Gal nuo tada ir ėmė sklisti legenda, kad jo kulkos neima.

Išbėges iš apsupties, Pranas atsidūrė pas nepažįstamus žmones. Dvi jaunos to ūkininko mergaitės jį slaugė, gydė. Nors jis ir nebuvo sužeistas, bet turėjo aukštą temperatūrą. Jį ištiko šokas ir dėl brolio jaunėlio mirties, ir dėl draugų, kurie liko kautynių vietoje. Dvi savaites jį rūpestingai slaugė, prižiūrėjo tos mergaitės. Po kiek laiko susitikau su Pranu. Jis man parodė kailinius. Paėmiau, išskleidžiau juos — visi skylėti, net rankovės nuo kulų kaip rėtis švietė. O jį Dievas išsaugojo, nuo kulų apgynė. Kitaip nepavadinsi. Ir vėliau iki pat 1951 metų jo neliesdavo kulkos,— baigė savo pasakojimą vyresnioji sesuo Birutė. Paklausiau, kaip ji pati pakliuvo į saugumo rankas.

— Įskundė. Mane kaltino, kad esu Runo sesuo, kad papildau miškinį gretas, kviesdama vyrus į partizanus. Lyg nujausdama, prieš pat suėmimą aplankiau Praną. Juk iš mūsų gausios šeimos tik mudu likome Lietuvoje. Buvo apie ką pakalbėti, galėjau pasiguosti, kai mamos ir tėčio nėra arti. Po trijų dienų mane suėmė,— susimąsčiusi, prisimindama sunkius laikus, kalbėjo Runo sesuo Birutė Runaitė-Šidlauskienė.

Apie Praną Runą suteikė žinių ir seserys Bunikytės, kurios gyveno netoli nuo Runų sodybos. Roma pasakojo:

— Atsimenu, jų sodyboje susirinkdavo daug miškinų, pilni namai vyrų žaliukų. Vyksta šokiai. Mes seserys, dar jaunos, piemenės, stovime kampe ir žiūrime, kaip vyresnysis Runas veda merginas vieną po kitos šokti. Mums pavydas, kodėl ne mus. O jis toks šaunus vyras, gražiausias iš visų. Mes žinojome, kuriame miške jie slapstėsi, padėdavome maistu. Tėvai net karvę nuvedė jiems į mišką ir atidavė, tegu pasimelžia, pasišeria. Žolės miške užtektinai.

Į pokalbį įsijungia Dana Bunikytė:

— Aš buvau penkiolikmetė mergaitė. Ir mūsų tėvelis tada slapstėsi miške. Mamą ir seserį išvežė į Sibirą. Neturėjau kur dėtis. Tėvelis pasakė: „Eikš, Danute, ir tu pas mus į mišką. Būsi ryšininke, valgyti atneši ir padėsi vyrams“. Aš ir nuėjau. Tėvas priklausė Čechero būriui, šis būrys įėjo į Runo kuopą. Čechero sūnus jau buvo žuvęs, jo duklė kartu su tėvu slapstėsi miške. Tai aš su taja mergeite ir

susidraugavau. Mes kartu lakstėme po mišką, kai reikėdavo, slėpdavomės, kai pasiūsdavo vandens, bėgdavome prie šaltinio.

Negaliu pamiršti vienos 1946 metų dienos, kuri giliai įstrigo į atmintį. Pavasarisėjo į pabaigą. Sekminės. Mūsų tėvelio vadas Čėčeras pasakė: „Mergaitės, apsitvarkykite, ateis daug kavalierių“. Kas tie kavalieriai, iš kur jie ateis, nežinojome. Mums atrodė, kad savų vyrų užtektinai daug. Pilnas miškas. O dabar sako: ateis daug kavalierių.

Vidury miško buvo ugnia vietė, o aplink pristatyta palapinių, kur mes miegodavome. Prisklojom paparčių, žolių ir miegam. Moterys vienoje palapinėje, vyrai – kitoje. „Apsivalykite, apsišluokite – bus didelių svečių“, – dar pakartojo. Mes gi pritingim, nenorim kibti į darbą. Vyrai kerta beržus, guldo juos, daro iš jų suolus aplink ugnia vietę. O visur tik laksto, tik zuja, matyt, irgi vyresnis partizanas, slaptyvardė Demonas, – toks mažiukas, susiraukęs, piktai įsakinėja: „Čia netvarka, čia nešvaru“, – barasi ant mūsų.

Po kiek laiko tik sučežėjo miškas, sutraškėjo šakos, prisirinko vyrų iš kaimyninių miškų – Girdžių, Sutkų. Apie 150 partizanų suskaičiavom. Visi ginkluoti, žaliomis uniformomis. Man parodė ir visų jų vadą Runą. Niekas nesakė, kad čia turėjo būti partizanų suvažiavimas ar šiaip koks svarbus susibūrimas. Paskui žiūrime – ateina Sutkų kunigas. Jis klausė išpažinčių, laikė mišias. Partizanai giedojo giesmes gražiais, vyriškais balsais. Kabojo trispalvė vėliava, papuošta berželių šakomis, kaip ir pridera per Sekmines. Kaip viskas gražu, nors verk iš gaudumo. Dar nepasakiau, kad buvo ir gegužinės pamaldos.

Paskui Runas išėjo į priekį ir tarė: „Matau, kad čia yra daug naujų vyrų, moterų ir merginų. Reikia priimti priesaiką, kad neišduotumėte partizaniškų paslapčių, kad dirbsite Tėvynei Lietuvai“. Sustojome ratu aplink ugnia vietę, Runas skaitė, o mes kartojome: „Prisiekiu Visagalio Dievo akivaizdoje, kad ištikimai ir sąžiningai vykdysiu Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio nario pareigas...“ Po to Runas paėmė rožančiaus kryželį,ėjo ratu, mes bučiavome, mintyse ir širdy prisiekėme tarnauti Lietuvai. Dar ilgai sėdėjome ratu ir vis kalbėjome. Vakarop, kai jau vėsoka pasidarė, mes, jaunesnės merginos, sulindome į palapines. O vyrai dar liko,

dar kalbėjo, paskui iki paryčių dainavo. Auštant išsiskirstė. Ūkininkas, gyvenęs pamiškėje, užvarė savo karves ant žolės, ant tos brydės, likusios praėjus vyrų šimtainei, ir partizanų pėdsakų nebeliko...

Vieną kartą būrio vadas Čėčeras pasakė, kad tikriausiai teks kautis. Liepė moterims pasitraukti, mane tėvelis pasiuntė pas pažįstamus, kad pabūčiau, kol praeis neramumai. Ir iš tikrųjų užvirė žiaurios kautynės. Daug vyrų žuvo. Tėvelis tuokart išliko gyvas. Mirtis jį pasigavo vėliau. O šiose kautynėse labai narsiai kovėsi jų būrio vadas Čėčeras. Jis atsišaudė ir bėgo nuo enkavedistų. Nebebuvo kur slėptis, nes rusai apsupo iš visų pusių. Tada jis įlindo į vandenį— Jotulė buvo plačiai išsiliesusi,— tris dienas išsilaikė vandeny. Paskui jį pagavo, kankino. Kriūkuose, kur jį laikė sugavę, jis turėjo pažįstamą stribą. Įkalbėjo Čėčeras tą stribą, gal prieš savo valią pakliuvusį į enkavedistų pinkles, kad jį paleistų. „Aš bėgsiu, o tu šauk į viršų.“ Taip tuokart tėvelio būrio vadas išnešė sveiką kailį,— susimąščiusi nutilo Dana Bunikytė.

Knietėjo daugiau sužinoti apie partizanų vadą Runą. Ieškojau jo pažįstamų, įvykių liudininkų. Nelengva sužinoti. Vieni dar bijo, todėl tyli, kiti laikosi pokario laikų nusistatymo — laikyk liežuvį už dantų! Susitikau dar sykį su abiem Runo seserimis.

— Jūs abi gyvenote toli nuo Lietuvos — viena tremtyje, kita lageryje. Kol dar Pranas gyvas buvo, ar girdėjote ką nors apie jį?

— 1949 metais jis man rašė į lagerį,— papasakojo Birutė Šidlauskienė,— rašė per kitus žmones: turiu gan aukštą tarnybą. Anksčiau jis turėjo leitenanto laipsnį. O dabar, matyt, partizanų vadovybės buvo pakeltas į aukštesnes pareigas. Į kokias, nežinau. Gal istorija ateityje duos atsakymus į daugelį klausimų.

— Mes laiškus į Sibirą gaudavome per Runo mylimąją Albiną. Siuntinius per ją gaudavome, žinojome, kad dar gyvas, kad kaunasi Lietuvos miškuose,— pasakojo Irena.— O kai grįžome iš Sibiro, su mamyte nuvažiavome į savo tėviškę, į Bundzus. Norėjome dar kai ką sužinoti apie artimuosius. Dar nemaža žmonių buvo gyvų, kurie daug ką matė, daug žinojo ir mums papasakojo. Vėl tarsi gyvi stijos prieš

mus Vytautas ir Pranas. Ypač daug sužinojom pernai vasarą, nes žmonės kur kas atviresni. Pasirodo, mūsų jaunėlis, žuvęs tą rugsėjo 12 dieną, iš pradžių kartu su kitais nušautaisiais gulėjo Plokščiuose prie valsčiaus pastato, po to juos nuvežė į Gelgaudiškį, kur vyko šv. Kryžiaus atlaidai. Stribai norėjo, kad daugiau žmonių pamatytų, kad daugiau šurpo įvartų. Tik po kiek laiko, kai lavonai pradėjo pūti ir kirmyti, juos užkasė miškelio pakrašty.

Apie Praną irgi norėjome kuo plačiau sužinoti. Abi su sesute buvome Šakių saugume, susiradome gyvus buvusius stribus. Jie visi dabar kur kas atviresni. „Kur Pranelio kaulai?“ — klausinėjome visų. Pas buvusį stribą Gliką buvom nuvažiavusios, nes žmonės pasakojo, kad jis suradęs visus Prano dokumentus, kuriuos brolis buvo sudėjęs į bidoną ir žemėje užkasęs. Ten turėjo būti jo dienoraštis ir kiti popieriai. Glikas maloniai kalbėjo ir pasakė, kad Prano dokumentai greičiausiai saugume atsidūrė. Apie Praną gana palankiai atsiliepė, nes aš jo aiškiai paklausiau: „Atvirai pasakykite, ar iš tikrųjų jis buvo toks baisus banditas, kaip apie jį kalbėjo ir rašė valdžios žmonės?“ Jis tiesiogiai neatsakė, tik paporino kelis Runo nuotykius, apie kuriuos ir kiti žmonės mums šnekėjo. Pernai, kai nuvažiavome į Kriūkų perlaidoti partizanų, mane apspito artimieji kaimynai bei pažįstami: Runaitė, Runaitė, Prano sesuo! Daug ką papasakojo, — kalbėjo jaunesnioji Prano sesuo.

— Daugelis pasakoja apie tokį Prano nuotykį, kurį minėjo ir Glikas. Pranas turėjo eiklą širmą žirgą. Partizanaudamas dažnai juo jodinėdavo. Kartą joja Tarpgirio mišku ir netikėtai sutinka Šakių apskrities saugumo viršininką. Jis važiavo Runo ieškoti. Broliui nebebuvo kur dingti. Jis gražiai nusilenkė, nuklė kepurę ir pasakė: „Zdravstvujte!“ Tas atsakė: „Zdravstvujte!“ Pranas nujojo tolyn, užsuko pas kaimyną Butkų, o saugumietis nuvažiavo į Plokščius. Pranas sako Butkui: „Renkis, kaimyne, ir važiuok į Plokščius. Ten turėtų būti apskrities saugumo viršininkas. Pasakyk, kad pas tave buvo Runas. Įskųsk mane“. „Ką tu, Pranai, kalbi, kaip aš tave galiu išduoti?“ „Nupasakok viršininkui, ant kokio aš žirgo jojau, kaip apsirengęs.“

Butkus taip ir padarė: „Pas mane Runas buvo“.

„Kada?“

„Visai neseniai“, — kalbėjo Butkus.

„O kaip jis atrodė?“ — paklausė saugumo viršininkas.

„Ant širmo žirgo, gražiai apsirengęs“, — ir nupiešė jam Runo paveikslą. Nusispyrovė garsiai saugumietis, nusikeikė šlykščiai: „Taigi aš jį sutikau Tarpgiryje. Toks gražus vyras, lyg iš pasakos jaunikaitis! O aš jį vaizdavausi barzdotą, į plėšiką panašų...“

Po to atsitikimo, kai tas saugumietis surengdavo „ablas“, kad sugautų Runą, sakydavo: „Važiuoju savo draugo ieškoti“. O Runas vis nepakliūdavo į jų rankas, nors už jo galvą buvo paskirta 10 tūkstančių rublių premija. Runas Plokščiuose turėjo užverbavęs sribą, kuris jam viską pranešinėdavo. Jis žinodavo, kur sribai važiuoja, kurį mišką „šukuos“. Kartą tas Prano agentas pasakė sribams, kad Runas su savo gauja bus ten ir ten. Nurodė kryptį, kur turėtų važiuoti Runas. Bemaž visi Plokščių sribai išdūmė Runo gaudyti, o Plokščiai Ūko be apsaugos. Tada Pranas su savo vyrais užėmė Plokščius ir iš saugumo būstinės pradėjo skambinti į visus kraštus: „Prašau pranešti viršininkui, kad aš esu jo kabinete, už jo stalo sėdžiu. Tegu nevargsta be reikalo, netrypia žolytės. Aš Plokščiuose“. O Glikas pasakojo, kad Runas mokėjo prie telefono laidų prisijungti telefono aparatą ir kalbėti iš įvairių vietų. Nežinojo, kur jis yra, nes jo „kaip velnio visur pilna...“ Vėliau už Runą padidino premiją iki 20 tūkstančių. Gal ne vienas susigundė tais pinigais, ir mūsų Pranas įkliuvo. Žuvo išsislapstęs iki 1951 metų. Jam tada ėjo 35-eri. Kai pernai Kauno dramos teatre pamačiau A. Landsbergio pjesę „Penki stulpai turgaus aikštėje“, net nustėrau iš susijaudinimo. Dieve mano, kaip tas partizanas Antanas panašus į mūsų Praną. Viskas sutampa: ir metų tiek pat, ir mylimosios vardas tas pats — Albina, ir toks kilnumas, ir tokia dvasia... — nutilo susijaudinusi Irena, prisiminusi savo brolių, kuris, matyt, kaip gyvas atėjo iš anapusio į atgimstančią Lietuvą, atėjo ant širmo žirgo... Laukiau, kada Runo seserys man papasakos apie brolio mirtį.

— Išdavystė, — pasakė Irena.

— Tik išdavystė, — patvirtino Birutė.

— Paskutines kelias dienas prieš žuvimą jis nakvojo pas Albinos tėvus Ilguvoje. Netikėtai sribai apsupo jų tro-

bą. Pranas šoko pro langą ir pasileido bėgti. Tada stribas Zokaitis sušuko: „Runas, Runas!“ — ir peršovė jam kojas. Pranas sukniubo. Paskui, sako, atsitiesė, persižegnojo, prisidėjo parabelį prie smilkinio ir nusišovė. Panašiai pasakoją ir Šakių prokuratūros darbuotojai, kurie tuo laiku dirbo vidaus reikalų organuose. Tik sakosi, kad jie nedalyvavę toje operacijoje, bet matė, kad brolis turėjęs du ginklus. Vienas iškritęs iš rankų, o antruoju nusišovęs.

— O kas jį įskundė? — paklausiau Runo seserų.

— Žmonės visaip kalbėjo ir dabar įvairiai kalba,— aiškino man Irena.— Vieni kaltina Benį, Albinos tėvą, kad jis gavęs tuos už Prano įskundimą pinigus ir kad pats Dievas jam atlyginęs už išdavystę, nes po kelių dienų perkūnas nutrenkė jo sūnų Antaną. O jis po kiek laiko nusipirko namą Panemunėje ir išsikėlė gyventi. Kas žino, kaip ten buvo. Kam norėjo, tam ir galėjo saugumas mesti išdavystės šešėlį. Bet viena sau galvoju, Benys vien dėl savo dukters, kuri mylėjo Praną, negalėjo išduoti... O kaip buvo iš tikrųjų, vienas Dievas nežino. Atleisk, Viešpatie, visiems nusikaltusiems, visiems šėtono sugundytiems,— baigė Irena pasakoti apie savo brolį.

Jau norėjau baigti šią apybraižą apie vieną iš Suvalkijos partizanų vadų, bet kitą dieną paskambino Irena ir pasakė, kad surado Albiną, Prano mylimąją, kuri dabar gyvena Kaune... Vėl atsiverčiau neužbaigtą Runo gyvenimo knygą, kad dar šį bei tą į ją įrašyčiau.

Nuėjome abu su Irena pas Albiną. Ant stalo nuotraukos, Runo laišakai, kuriuos ji rūpestingai išsaugojo. Vartau laiškus:

1950 m. rugsėjo 17
(12 val.)

„Mano mieliausia!

Kokie keisti likimo keliai! Štai visai netikėtai šiandien, savo gimimo ir vardo dieną, net tą pačią valandą (pagal mano nelaimingos mamytės pasakojimą, aš 12 val. išvydau šią ašarų pakalnę) sėdžiu Tos, kuri man šiandien mieliausia pasauly, kambarėlyje, kur ir ji galbūt gimė, ir noriu pasidalinti mintimis, tokiomis skaudžiomis, kad bent iš dalies nuraminčiau savo vargšę širdį, kuri plaka tik Tau...”

PARTIZANŲ PERLAIDOJIMAS VEIVERIUOSE

32 KARSTAI SU PARTIZANŲ PALAIKAIS NEŠAMI Į VILKIJOŠ KAPINES. „MAN DABAR BUVO PASAKYTA, KAD IŠ 32 ASMENŲ, KURIŲ KAULAI ČIA ILSĖSIS, TIK KELI ŽUVO NUO KULKOS. O VISI KITI BUVO NUKANKINTI: SULAUŽYTI ŠONKAULIAI, SU-TRUPINTOS KAUKUOLĖS, IŠNARSTYTI KAULAI...” R. MIKUTA-VIČIUS.

1989 M. LAPKRIČIO 4 D. PIRMĄ KARTĄ BUVO PAMINĖTA
LIETUVOS REZISTENCIJOS DIENA

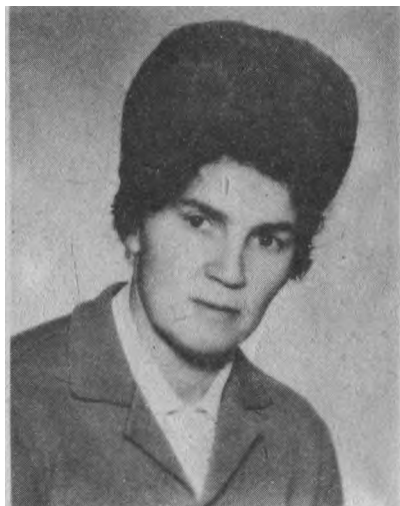
KAUNO TREMTINIŲ CHORAS DAINAVO PARTIZANIŠKAS DAINAS, AKTORIAI V. KOCH-
ANSKYTĖ IR P. VENCLOVAS SKAITĖ NEŽINOMŲ AUTORIŲ DAINAS, JAUNIEJI SKAUTAI
PRISIEKĖ EITI PARTIZANŲ PRAMINTAIS KELIAIS.

BUVĖS PARTIZANAS G. KATINAS LAIKO „ŽALGIRIO" RINKTINĖS
VĒLIAVĄ PRIE KURIOS SAIKDINDAVO KOVOTOJUS IR KURIA
PRIDENGDAVO KOVOJE KRITUSIUS

ŠIĄ VĒLIAVĀ 1938 M. PASISIŪDINO STRIKAITIS. 1944 M., PASITRAUKDAMAS Į VAKARUS. JĀ PALIKO Č. STAŠAIČIUI, KURIS PARTIZANAUDAMAS NUSINĖSĖ Į ČEKIŠKĖS VALSČIAUS MIŠKUS. IKI ŠIOL JĀ SLĖPĖ IR SAUGOJO RYGOJE GYVENANTIS Č. STAŠAITIS. DABAR JIS ŠIĄ VĒLIAVĀ ATSIVEŽĖ IŠ LATVIJOS IR SU JA ATSISTOJO PRIEŠ KOVOS DRAUGUS

JUODSNUKYTĖ — NARBUTIENĖ (KETVIRTA IŠ EILĖS) KRASNOJARSKO KRAŠTO RESŠOTŲ LAGERYJE KARTU SU LIKIMO DRAUGĖMIS IŠ LIETUVOS 1954 M.

„AŠ GYVENT PARĖJAU IŠ MIRTIES" 1955 METAIS

"STIKLO" BŪRYS. ANTROJE EILĖJE PENKTA IŠ EILĖS STOVI RUGIAGĖLE — MACKELAITYTĖ APOLONIJA.

PARTIZANAI IŠMĖGINA RUGIAGĖLĖS ATVEŽTUS IŠ KAUNO GINKLUS

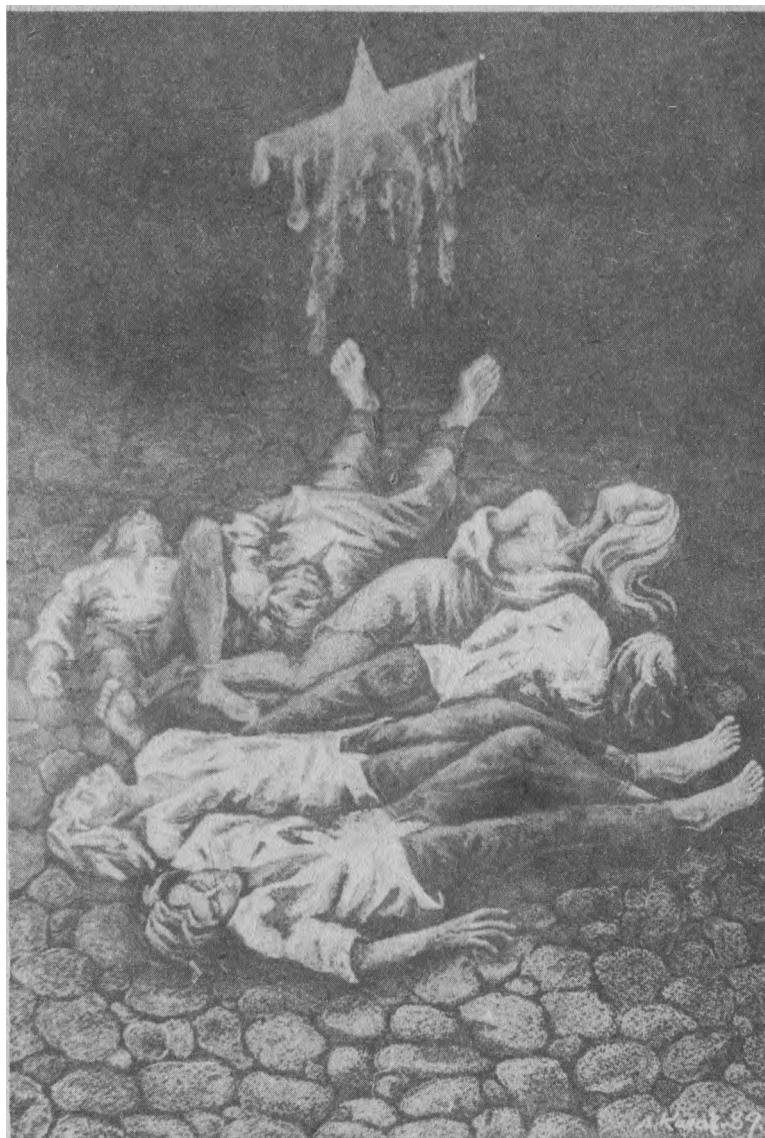

STIKLO IR ŠARŪNO BŪRIŲ PARTIZANAI

„BIRUTĖS" RINKTINĖS VYRAI: GIRĖNAS
AŽUOLAS

„BIRUTĖS" RINKTINĖS PARTIZANAI

A. KARALIŪTĖ. „TURGAUS GRINDINIO KALBA“. 1989 METAI

„1945 M. GYVENAU PAS BROLIUS PRANCIŠKONUS PRIE VYTAU-
TO BĄŽNYČIOS' (J. ČEPONIS PIRMAS IŠ EILĖS)

„1958 M. IŠ LAGERIO NUVAŽIAVAU Į BURIATŲ MONGOLIJĄ.
PRASIDĖJO MANO TREMTINIO GYVENIMAS. DIDELIS LIETUVIŲ
TREMTINIŲ BŪRYS MANE ŠILTAI SUTIKO" (J. ČEPONIS SĖDI
PIRMOJE EILĖJE)

BUVĘ REZISTENCIJOS DALYVIAI NORILSKO LAGERYJE. IŠ KAIRĖS Į DEŠINĘ: VYTAS MAKUTĖNAS, VYTAS BALSYS, PRANAS BUČYS, PETRAS KLANGAUSKAS, JONAS ČEPONIS.

„1959 M. GRĮŽAU Į LIETUVĄ. SUSITIKAU SU KOVOS DRAUGU, BUVUSIU KLIERIKU PETRU NAŠLĖNU, KURIS IRGI BUVO TIK GRĮŽĘS IŠ KATORGOS. TIKĖJOMĖS RASTI KUNIGĄ ALFONŠĄ SVARINSKĄ. BET JIS ANTRĄKART BUVO IŠKELIAVĘS Į LAGERĮ. TIK IŠ NUOTRAUKOS JIS ŽVELGĖ Į MUS”

„MAŅO SESERYS JANINA IR EMILIJA, BROLIS PETRAS IRGI SU-
GRĮŽO Į LIETUVĄ. SUSIMĄSTĖME PRIE TĖVŲ KAPO“.

„ŠVENČIANT VEDYBINIO GYVENIMO 25-TĮ MANE SU ŽMONA
PRANUTE PANEVĖŽIO KATEDROJE PALAIMINO KUNIGAS JUO-
ZAS ANTANAVIČIUS“

SĒDI VIDURY KARIŪNAS — BENIUS LABENSKAS

LAISVĖS VARPAS

1949. VIII. 17. Nr. 6/30

L LKS Dainavos Apygardos Organas

Bolševikų provokatoriai

Kaudamasis okupas, norėdamas suduoti tautai bei sąjūdžiui kuo didesni triuškinanti smūgi, dėjo didžiausias pastangas į partizanų eiles įterpti savo agentus - provokatorius. Būdinga, kad savo agentais okupas parenka iš pačių lietuvių tokius asmenis, kurie išlavikiską, provokacinę veiklą labai rįpostingai meskuoja tariamu patriotiškumu, tautiniu sąmoningumu ir neapykanta tarybinei valdžiai. Visuomenai bei sąjūdžiui tokius provokatorius susekti yra gana sunku, nes jie jokiais vaikaišiais, galinčiais juos išryškinti, nepasirodo.

Mažiosios būties išgimomis buvo Kostas Kubilinskas - Kubilius ir Algirdas Skinkys (abu gimę Vilkaviškio apskr., MŠR valsč., Rėdos km.), kurie nepriklausomybės metais priklausė atsitiktinai organizacijai, pirmojo bolševikmečio laikotarpyje leidė provokatorių dauginamus antitarybinius laikraščius "Žaibas", "Kauja", "Jaibai", "Vassario 16-toji" ir t.t.), vokiečių okupacijos metu rašė antitarybines straipsnius (plačiausiai žinoma K. Kubilinsko - Rapso "LKS" - Elteserė), patirtiniai motyvais eilėraščius ir t.t.

Pirmiaisiais antrosios bolševikinės okupacijos metais jie priklausė taip pat valinčiai jaunųjų karytų sąjungai, bet LVD susekus jį, pirmąją veiklą, buvo iš jos su triukšmu išmesti. Kaulonosios jaunųjų karytų sąjungos susirinkimams ir tarptinajo spaudloje jie buvo išskirti, kaip demokratizmo šalininkai, tarptinajo valdžios šaukštiniai, nacionalistai. Jie išsitarvus į sąjungą ir šia atlikus išlavikiską - pavoltacinį darbą, palikę jį, kad vietotai būtų pasistatę savo sukilimo bas naujovės, kurių lietuviošioje visuomenėje turėjo būti sukeltas išpuolis, jog šie abu parsišlavikiai tikrai yra "lojais". Nepriklausomos Lietuvos su siekimais ir idealais, o šiuo metu, - pavergtosios Lietuvos ve darna vienąsias pasistiežinimai. Tokiu būdu Kubilinskui ir Skinkui tu rėjo būti paremta lerva "sibrauti į sąjungą".

Jo šio paruosiamojo darbo, norėdami "išvengti" tariamą "persekio jimą", Kubilinskas ir Skinkys su specialiu LVD uždaviniu atsiduria Rudi nos valsč., Varnės apskr., kur abu pradeda nolytojauti. Savalms su prantama, jog jie pasirodo gyventojų ir nolytojų tarpe, kaip dar "di - deoni tarynos mylėtojai". Išdiję vietos gyventojų ir laisvos kovotojų partizanų pasistiežimą, jie palengva takti patį pasistiežimą įgyja ir Dainavos Apygardos valdyboje. Tai ir buvo pagrindinis tikslas, kurio jie LVD pavestai, išstius metus atitailiai siekė.

Patekę į vieną Dainavos Apygardos vadovėlių, 1949 m. kovo mėn. 7 d. jie klaidingai nužudė laikinai čius Dainavos Apygardos Vado. pareigas Kariną, sprukusį į Alytų ir iš to atvykus LVD-istams (apie su 40 sunkvežimiu), buvo vienu metu pultas apygardos ir vienos rinktinės vadovietės. Revoliuškame apsupime didvyriškai kaudamasis, išsprogines vadovietės, nalytoje kovoje krito rinktinės Vadas Žaibas su trimis par tizamais, riefius au tai užskėjo keliasdešinties LVD-istų gyvybėmis.

Mažantis patirtumais šimionis, abu bolševikų provokatoriai šiuo metu ramiu Vilniuje ir reikardiais K. me, tačiau kruopščiai slepami savo nuolatamam darbe pėisakus ir norėdami išvengti baumės, atrodo, jog nuolatines gyvenamos vietas neturi.

Dainavos Apygardos Stabas išpeja visus gyventojus šių partizanų krauju susit. usiū išdavikų saugotis, nes jie lietuvioškosios visuome - nės tarpe (ypatingai Vilniuje ir Kaune) gali bandyti tapti savo išsė - vilikšają - provokacinę - ardovąją veiklą.

Provokatoriai žmogūdiškai Kubilinskas ir Skinkys tikėjosi iš - progauti Dainavos Apygardą iš vidaus ir palikti be vadovybės decen - tralizuotus dalinius su kuriais LVD-istų gaujoms būtų lengviau kovoti,

bet su vienos valdybos organizuota, valdoma apygarda.

Deja, šie niekingieji pardavikai turėjo apsirinkti. Miesą, Kariną, Žaibą ir su juo buvusį vyrą netatines jų sūnus, nes jie tuvo vieni iš geriausių kovotojų, tačiau ap. vėk negyvenami jau ne viena melai - mą, pakėlę rytingai ir šia paskutinioje, Žaizda buvo sunki, bet nemir - tina. G. Kubilinskui ir Skinkui išėjo keliai labai trumpi bopalikio. Siandien žiems, gal bet, dar tarys LVD-istų apsaugoje išsilausotyti, bet mrofos, kurie nea mirė bolševizmui, stnė karvės ir visiems jo pa - laikams, jų tarpe Kubilinskui ir Skinkui. Iai tma jie tuo tikri.

LIETUVOS
KLIUČINSKAS

KARIUOMENĖS

PUSKARININKIS

KOSTAS

BUVĘ PARTIZANAI LAGERYJE: K. KUBILIUS IR K.
KLIUČINSKAS

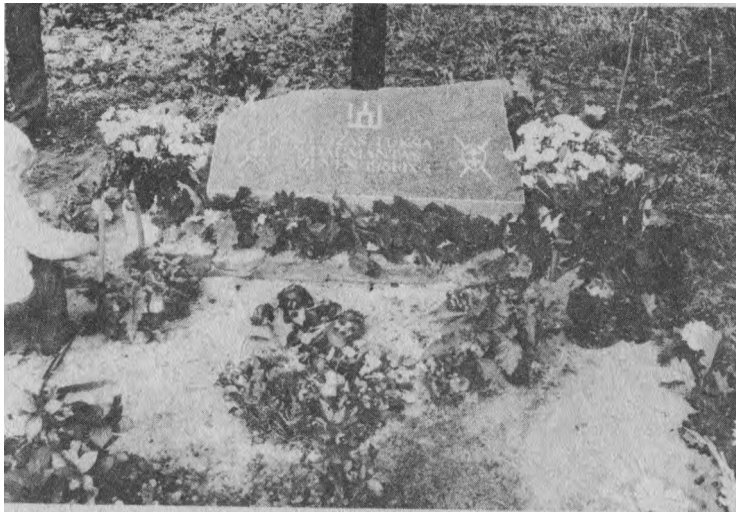
JUOZAS LUKŠA SKIRMANTAS, DAUMANTAS

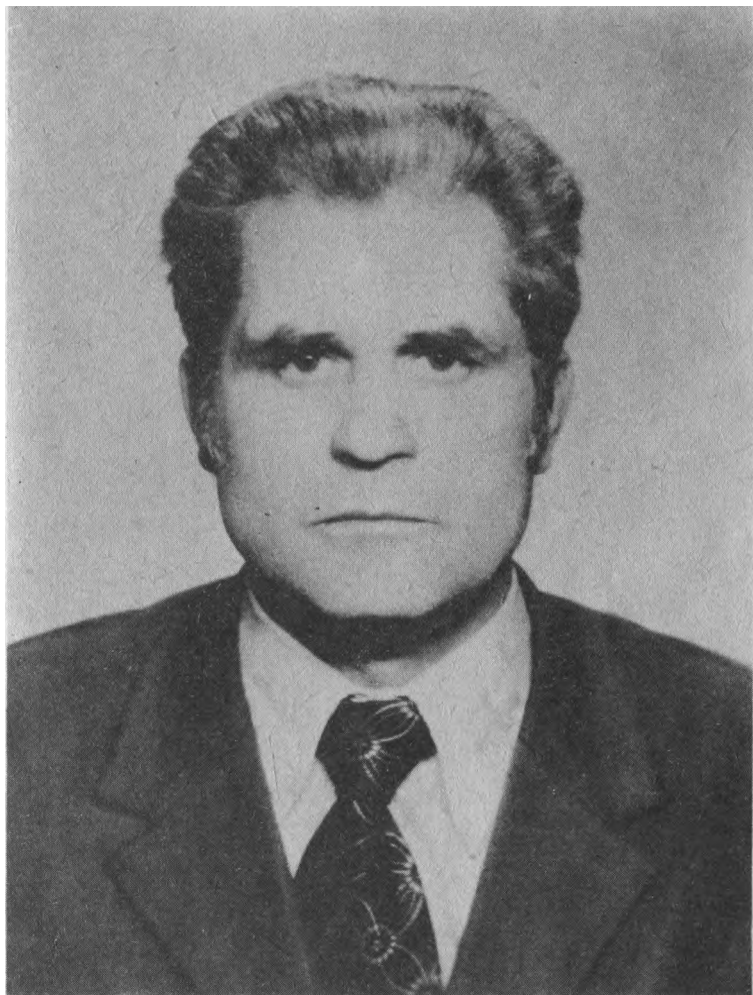
PENKIŲ SŪNŲ PARTIZANŲ MOTINA O. LUKŠIENĖ

IŠ KAIRĖS Į DEŠINĘ. 1. DAUNORAS-KELMAS. 2. S. STANIŠKIS — LITAS. 3. GAR
MUS — PAVASARIS. 4. J. LUKŠA — SKIRMANTAS

„LUKŠA SKĖSTELĖJO RANKOMIS IR SUKNIUBO VEIDU Į ŠALTAS, DRĖGNAS SAMANAS“. PASTATYTAS KOPLYTSTULPIS IR PADĖTAS PAMINKLINIS AKMUO J. LUKŠOS ŽUVIMO VIETOJE

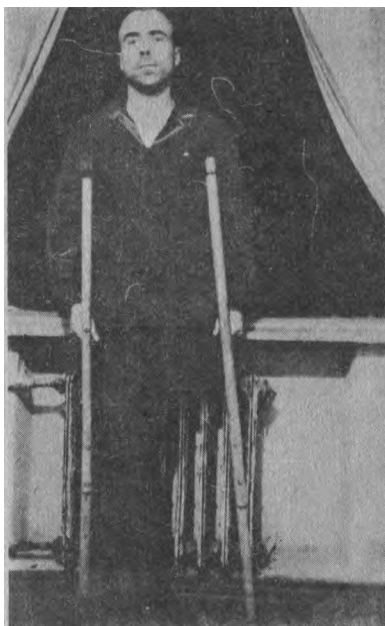
JAU KELIOS DEŠIMTYS METŲ PRAEJO NUO TŲ SUN-
KIŲ KOVOS DIENŲ
BUVĖS PARTIZANAS ANTANAS LUKŠA

KARO MOKYKLOS KURSANTAI KAZLŲ RŪDOS MIŠKUOSE. IŠ KAIRĖS Į DEŠINĘ PIRMOJE EILĖJE TREČIAS SĖDI J. SKARŽINSKAS.

J. ARMONAITIS PRIEŠ IŠEIDAMAS Į PARTIZANUS

PO PARTIZANAVIMO

VLADIMIRO KALĒJIME JI NUPIEŠĒ KARTU KALĒĒŠ DAILININ-
KAS IŠ UKRAINOS ORLOVAS

LIETUVOS RESPUBLIKA "TAURO" APYGARDA.

Laisvės Kovotojų Apdovanojimo

A T A S Nr. 149

Lietuvos Respublikos Laisvės Kovotojų "Tauro" Apy-
gardo Žalgirio ... rinktinės Vytauto Kuono...
... 3-čio Kovotojas Triupis.....
Juozas Armonaitis... s. Kazimieras.
Kovoje už Ispaniją Lietuvos Nepriklausomybę at-
stytas pažįstamejo sumanumo ir.....
drąsą kautynėse.....

Už nurodytus žygius ir nuopelnus "Tauro" apygardos
Vadovybė apdovanojo juostele Už Narsumą.

Švejtys
APYGARDOS VADAS

1946 m. spalis ... m. ... d. APYGARDOS ADJUTANTAS Švejtys

Paverętoji Lietuva.

JUOZAS ARMONAITIS BUVO APDOVANOTAS UŽ SUMA-
NUMĄ IR DRĄSĄ KAUTYNĖSE

„AŠ JAU MOKYTOJA",— RASĖ LAIŠKE 1945 M. M. LIOREN-
KAITĖ

„DIRBU GELEŽINKELIO TIESIMO DARBUOSE VORKUTOJE
PRIKLAUSAU UKRAINIEČIŲ BRIGADAI " 1952 M.

„GRĮŽAU Į LIETUVĄ 1957 m.“

DU BROLIAI PARTIZANAI: ANTANAS SIMANONIS IR
ANICETAS SIMANONIS. 1946 M.

BUVĘ PARTIZANAI JUOZAS KARAŠAUSKAS IR ANICETAS
SIMANONIS LAGERYJE 1954 M.

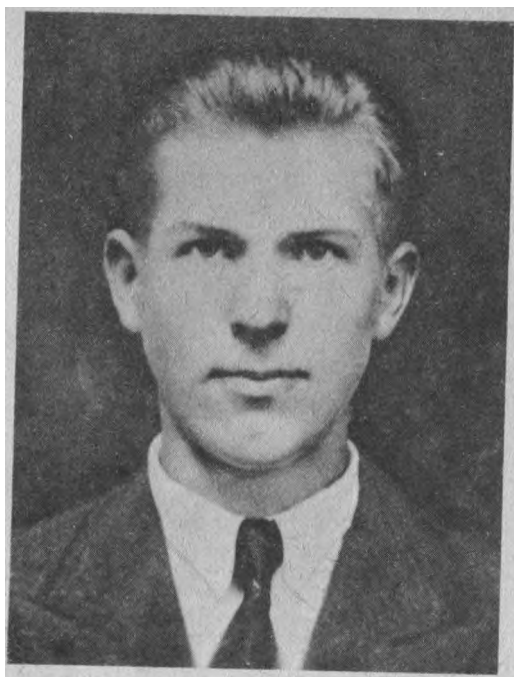

BŪRIO VADAS KLAJŪNAS —T. KVIKLYS PARTIZANŲ ŽIEMOS UNIFORMA. JO BŪRYS VEIKĖ DEBEIKIŲ, VYŽONŲ, SKIEMONIŲ IR SVĖDASŲ APYLINKĖSE. T. KVIKLYS NUTEISTAS SUŠAUDYTI 1952 M. RUGPJŪČIO MĖN.

LIETUVOS KARIUOMENĖS PUSKARININKIS PRANAS
RUNAS. 1939 METAI

ARAS-VALENTINAS ALEKSA, „ŽALGIRIO“ RINKTINĖS BŪRIO,
VĒLIAU KUOPOS VADAS, IR PRANAS RUNAS

VYTAUTAS RUNAS, BŪRIO VADO PAVADUOTOJAS

„Mano Svajone,

Šiandien nuvažiavau pas Tavo Tėvelius. Labai gaila, kad Tave nebuvu..."

„Brangiausioji,

Labai aš Jūsų visų pasiilgau, bet ir labiausiai norėdamas negaliu aplankyti, turiu nusilenkti likimui. Dievo valiai, nors mano mintys dažnai ten su Jumis... Nežinau, kada pasimatysime, nes ten pas Jus, kaip ir visur, neramu... Be to, mano likimas dabar sunkus, skaudžios nelaimės bei pergyvenimai slegia mane, bet turiu vilties, nes Dievas manęs dar neapleidžia..."

— Kur jūs buvote tada, kai jis laiškus jums rašydavo?— paklausiau Albinos.

— Aš mokiausi Kauno medicinos institute.

— O kaip susipažinote su Pranu?

Albina papasakojo:

— 1947 metų rudenį iš Kauno parvažiavau namo ir radau daug partizanų. Atsimenu, mama prikepė jiems duonos ne tik pavalgyti, bet ir įsidėti. Pavalgęs jų vadas Runas pasakė: „Pasimelskime!“ Visi tuoj paklausė ir sukalbėjo poteries. Paskui jie dainavo liaudies dainas. Pritarė mano tėvelis, kuris mėgo dainas, ir brolis Antanas įsijungė. Paryčiui visi išėjo į Zigmantiškių miško pusę. Šitaip ir susipažinom. Jis žinodavo, kada būsiu kaime, tada ir ateidavo pas tėvelius. O jei ne, rašydavo man laiškus ir perduodavo į Kauną per pažįstamus.

Irena paprašė Albiną papasakoti apie tuos sunkius Prano išgyvenimus, kuriuos jis mini laiškuose.

— Labai jis krintosi dėl jūsų, kad jus išvežė į Sibirą, dėl Birutės, pakliuvusios į saugumo rankas. Nors jūsų tėviškėje niekas negyveno — namai tušti stovėjo,— labai jis norėjo ten nueiti. „Mane traukia vaikystės takeliai",— sakydavo. Nuo Ilguvos iki Bundzų kaimo — apie 30 kilometrų. Ir ryžosi jis kartą su keliais vyrais aplankyti gimtinę, nors jam pasakojo, kad ten dažnai tykodavo stribai. Atėjo jie iki tų jūsų prūdų. Jau namuose. Žiūri — nuo miško pusės supa namus.

— Ne miškas ten buvo, o toks alksnynas,— paaiškino Irena.

— Pamatė, kad juoduoja kareiviai su sribais. „Sukritom į nendryną, į balą tokią. Girdim jų kalbą, girdim, kaip žolė čeža — visai arti“,— pasakojo man Pranas. Paskui dar pridėjo: „Antrą kartą mirtis mane aplenkė. Turėčiau ilgai gyventi“.

Irena paklausė Albinos:

— Pranas viename laiške Birutei rašė, kad jis turi gana aukštą tarnybą. Ką jis turėjo galvoje?

— 1949 metais jis buvo paskirtas „Žalgirio“ rinktinės vadu. Pati rinktinė jau gerokai praretėjo: daugelį išgaudė, iššaudė, išdavė.

— O kuo tikėjo tada Pranas? — klausiu aš.— Juk padėtis be išeities. Jokios paramos iš užsienio. Didėjo valdžios smurtas, dažnėjo išdavystės.

— Ir aš ne kartą galvojau: iš kur jo ta nepalaužiama dvasia, tas tikėjimas? Žiūrėk, ateina šlapias, sulytas, ištūnojęs kur nors patvory, bet tiki.

— Kuo tiki? — vėl klausiu Albinos.

— Dievas duos, susidarys tokia situacija,— sakydavo jis.— Kokia, aš pati nesupratau. Jis dažnai kalbėdavo: „Bolsėvizmas be ateities, nes jis ne žmogaus sugalvotas, o velnio padarinys, pragare sutvertas, kad žmogų išbandytų...“ Keli jo pažįstami pasitraukė į užsienį. Juk čia pat siena. Bet jis sakydavo: „Kas laukia manęs tenai? Ką aš nuveiksiu svetimame krašte? O Lietuvoje aš labai reikalingas“. 1951 metais, kai iš jo būrio ir iš visos rinktinės beveik nieko nebeliko, ir jis pradėjo apie tai galvoti.

Įsiterpė Irena:

— Sako, tą dieną, kai jis buvo susiruošęs bėgti į užsienį, jį užklupo mirtis.

— Galbūt. Tai įvyko birželio 16 dieną, šeštadienį,— ji nutilo. Nebeklausinėjome jos. Tegu susikaupia, atranda dar trupučiuką jėgų. Juk nelengva viską prikelti iš mirusių, o juo labiau išsakyti kitiems.

— Pranas savaitės vidury atėjo pas mus. Jis norėjo kelias dienas pabūti, nes tikėjosi, kad šeštadienį parvažiuosiu į Ilguvą. O aš negalėjau grįžti ir perdaviau laiškėlį į namus, kad nei aš, nei Antanas neparvažiuos. (Brolis mo-

kėsi Veterinarijos akademijoje.) Mama sako, kad jie su tėvu išsimaudė.

— Upėje ar pirty išsimaudė? — paklausiau dėl visa ko.

— Suvalkijoje pirčių nėra. Prikaitino didelį kubilą vandens ir išsiprausė. Prano buvo labai nešvarūs marškiniai. Tai mama surado Antano marškinius ir padavė. Paskui skutosi barzdą. O stalas jau nukrautas — pietūs laukia. Pranas nusiskuto pusę barzdos ir išgirdo mamos balsą: „Kareiviai!“ „Aš bėgsiu, mama!“ — sušuko ir šoko pro langą. Mama kuo skubiausiai nurankiojo indus nuo stalo ir išnešė į virtuvę. Pasigirdo šūviai. „Man nutirpo rankos, išsigandau,— pasakojo vėliau mama.— Bet raminausi, nes Praną visuomet lydėdavo laimė — gal neaplenks ir ši kartą. Tikėjau, kad jis paspruks nuo mirties. O prie klojimo tada krapštėsi tėvas. Kai pamatė stribus su kareiviais, pasileido bėgti į kaimynų Jurkšaičio ir Andriukaičio pusę...“ Pasak mamos pasakojimo, Praną pašovė ant plyno lauko. Ten tais metais buvo pasėtas vasarojus. Niekur nepasislėpsi. Nenorėdamas gyvas pasiduoti, nusišovė. Paskui stribų lieptas atvažiavo kaimynas, į vežėčias paguldė Praną. Suvirto į mūsų trobą stribai su kareiviais ir pradėjo visus šokdinti. Net močiutę, tą bebaigiančią savo dienas seną moterį, ištempė iš lovos, pasodino į vežimą ir išvežė į Kriūkus. Ir mamą išvežė. Vežime, kuriame buvo paguldytas Prano lavonas, važiavo kaimynas ir dar vienas stribas. Tas stribas kalbėjo: „Pavyko pasala. Mes žinojom, kad Runą užklupsim netikėtai“.

Mamą ir močiutę nuvežė į miestelį. Senąją greitai paleido, o mamą nežmoniškai prikankino. Tomis dienomis mūsų namus užplūdo visos nelaimės. Tik grįžta mama į namus, gauna žinią, kad Antanas žuvo — jį perkūnas nutrenkė. Tauragėje kartu su kitais studentais jis atliko gamybinę praktiką, kai atsitiko ta baisi nelaimė. Tėvelis nors ir slapstėsi po Runo žuvimo, bet turėjo važiuoti parsivežti Antano. Nusišamdę sunkvežimį ir abu su motina išvažiavo į Tauragę. Ten įvyniojo mirusįjį į drobulę ir taip be karsto vežėsi namo. Važiuojant pro Šakius, juos sustabdo. „Išlipk, eisim pasikalbėti“,— sako jam stribas. O tėvelis su mama buvo viršuj prie Antano. „Niekur neisiu, duokit vaiką palaidoti“,— atsakė. Jis buvo labai stiprus, stambus, galingas. Di-

dėlėmis rankomis tėvas apkabino lavoną, prisispaudė ir pasakė: „Jeigu ateisiu pas jus, tai kartu su sūnumi“.

Tuokart jį paliko ramybėje. Per šermenis vėl norėjo suimti, bet atstojo ir visam laikui paliko jį ramybėje. Tik kartą, pasakoja mama, buvo atvažiavę ir klausinėjo: „Kaip gyveni, tėvai? Ar nesiruoši iš čia išvažiuoti?“ „Dukra seniai kalbina, kad išsikeltume kitur gyventi“,— atsakė tėvas. „Mums geriau būtų, jeigu išvažiuotumėte“,— prasitarė stribas mįslingai.

Albina irgi susimąstė. Tylėjo ir Irena. Tik po ilgesnės pauzės prabilo:

— O Praną, sako, nuvežė į Šakius. Tada nušautų partizanų jau nebeguldydavo aikštėse. Todėl nutarė pasityčioti iš Runo — pasodino jį ant suolo. Taip ir sėdėjo mūsų Pranas pusiau nuskustu veidu, kol saugumiečiai ir stribai iki valios iš jo prisityčiojo. Paskui liepė jį užkasti. Sako, įvertė į vandentiekio griovį tiesiog ant vamzdžių ir užbėrė žemėmis.

— O mama man pasakojo,— įsiterpė Albina,— kad jį Kriukuose užkasė netoli nuo Jotulės. Ten prilaidota ir daugiau partizanų. Mama žinojusi net tikslesnę vietą, nes ten, kur jis po žemėmis gulėjo, žolė kelis metus augo tamsesnė, juodesnė. Žmonės kalbėjo: Runas šaukiasi iš žemės...

Žiūriu į Runo nuotrauką. Jis išdidus sėdi ant žirgo. Rodos, paragins jį, spustelės pentiniais, ir žirgas pradės šuoliuoti. Lėks Tarpgiriu, raitelis sutiks saugumietį, nukels jam kepurę. Paskui nulėks į Žalgirio mišką, į Sutką girią...

DRAUGYSTĒS MARŠAS

1. Tu, mie-las drau-ge, ne-liū-dē-ki, kad rei-kia
do-no ma-ro iai-kas-ry-toj mūs

žēgt sun-kiu ke-liu, šī-tuos žo-džius šir-din i-lau-kia
Vor-ku-ta. Šian-dien ry-tu plē-ši-kai

dē-ki, nors at-si-skir-ti ir sun-ku. Šian-dien rau-siau-čia, a-teis ir mū-sy va-lan-

2. da. Drau-gu-ži, ti-kēk, greit

ne-be-reiks ken-tē-ti, tik vil-ti tu-r

rēk, dar lais-ve teks re-gē-ti. Ir

vēl su-si-tik-sim po Vy-čio vē-lia-

va, vē-lia-va, ka-da mūs ša-le-lēj

lais-vēs švies auš-ra. Ir -ra.

DRAUGYSTĖS MARŠAS

Nežinomo autoriaus daina,
kurią dainuodavo lageriuose
buvę partizanai

Tu, mielas drauge, neliūdėki.
Kad reikia žengt sunkiu keliu.
Šituos žodžius širdin įdeki.
Nors atsiskirti ir sunku.

Šiandien raudono maro laikas —
Rytoj mūs laukia Vorkuta.
Šiandien rytų plėšikai siaučia,
Ateis ir mūsų valanda.

Priedainis: Drauguži, tikėk, greit nebereiks kentėti,
Tik viltį turėk, dar laisvę teks regėti.
Ir vėl susitiksim po Vyčio vėliava.
Kada mūs šalelėj laisvės švies aušra.

Varge pažinom vienas kitą.
Tapai geriausiu mano draugu.
Ne vienas priešas nuo mūs krito.
Kai žemę laistėm jų krauju.

Kada tik taurę mes išgersim.
Pripiltą skausmo ir kančių,
Grotas krūtinėmis išversim,
Į laisvę žengsime kartu.

Priedainis: Subrendom miške, todėl ir širdys kietos.
Kautynių lauke nebuvo priešui vietos.
Jaunystę praleidom pavojų ir ugnį,
Neliūski, drauguži, — laisvė jau arti.

Vėl susitiksim, drauguži, —
Trispalvė skaisčiai plevėsuos.
Ir visi tie, kas balsą turi.
Draugystės maršą uždainuos.

Priedainis: Draugystė tvirta, draugystė kieto plieno.
Sujungė kova ir šaltos mūro sienos.
Kas žuvo — nulenksime galvas ties kapu
Ir žengsim likimo mums skirtu keliu.

BALTASIS RAITELIS

Apsakymas

Iš miestelio išbėgo paupiu. Paliūnėse nusiavė išeiginius batelius, kad neperšlaptų nuo rasos. Teresė žinojo, kur bėgs. Į kaimą prie ežero, kur gyvena Genė Uogenytė. Genė praleido pas Pakalnius kelias žiemas, kai mokėsi siuvėjos amato. Todėl ji ten ir prisiglaus. Juk reikia kur nors dėtis, kai nėra namų, kai namiškius išvežė į Sibirą, o ji pabėgo. Nėra ko skųstis. Kitų šeimos daugiau nukentėjo.

Uogenių šeimoje Teresei buvo gera ir jauku — priėmė kaip tikrą dukrą. Čia ir saugu, nes Uogenis turėjo kelias dukras, ir nelabai susigaudysi, kuri iš jų svetima. Be to, ir sodyba toliau nuo kelio, arčiau miško.

Jau ir vasara praėjo. Teresės mokslo draugės su atestatais rankose svajojo apie aukštąsias mokyklas. O ji nespėjo išlaikyti egzaminų, — viską nutraukė Sibiras. Kas toliau bus, nežinojo ir galvoti bijojo. Apie išvežtuosius jokios žinios.

Rudeniop ir pas Uogenius ne taip saugu gyventi pasidaryt, kaip atrodė pirmomis dienomis. Vis dažniau ėmė maišytis kareiviai su stribais, o naktimis ginkluoti vyrai nedavė ramybės. Ji dar nebuvo mačiusi miškinį, bet girdėjusi apie juos ir gera, ir bloga. Vieną vakarą, vos tik išėjus stribams, prajojo raitelis ant balto žirgo ir dingo. Genė jai pasakė tyliai, kad tėvas neišgirstų:

— Vadas jų.

Bet tėvas nugirdo, turėjo geras ausis:

— Aš tau parodysiu vadą... Dar mažai mes kamanti-nėti?..

Kitą kartą, kai raitelis prašuliavo, buvo pats sekma-dienio vidurdienis. Tik nuskambino tolimos bažnyčios varpai — pakylėjimas. Raitelis ant balto žirgo, apsirengęs Lietuvos laikų karininko uniforma, blizgančiais batais, stabtelėjo ant kalniuko, prisidėjo žiūroną prie akių ir apžvelgė apylinkę. Koks drąsumas! Net šiurpas Teresei per kūną perėjo. Sunerimo ir Uogenis, pamatęs jį. Gerai nesibaigs,

Taip nelengva verstis. Pyliavos didėja ir didėja. Suvarys į kolchozus. Jau biedniokai kai kurie įstojo. Norėjo sužinoti, kas pasaulyje dedasi, ką kiti ūkininkai galvoja daryti. Todėl vieną dieną abu su žmona išvažiavo į miestelį: kai ką parduos turguj, kai ką nusipirks, šnektels su žmonėmis. Pakelėje susitiko kaimyną, nepertoliausiai gyvenantį nuo jų sodybos.

— Kaip gyveni, Laučka, kas gero? — užkalbino jį, pristabdęs arklių.

— Kaip matai — krutu, verčiuosi.

— Tai jau parašei prašymą į kolchozą?

— Laukiu, ką pats darysi.

— Aš, tai aš. Tu kas kita. Tau valdžia žemės davė. Apie tokius kaip tu laikraščiai rašo...

— O ką man reikėjo daryti, kai vaikų tokia krūva ir burnų tiek daug? — pertraukė jį Laučka.— Ir pats ne kitaip būtų pasiėgęs manim dėtas.

— Taip, tai taip.

— Parašiau pareiškimą,— prisipažino Laučka.— Sakau sau: blogiau gal nebus. Juk žada...

Uogenis paragino arklių ir nudardėjo. Jį pasivijo Laučkos žodžiai:

— Nesakyk dar niekam. Labai bijau,— ir parodė į mišką.— Žmona dar labiau bijo ir durnina mane. Nebežinau žmogus, kaip begyventi.

Išsikalbėjo Uogenis su žmona, kaip seniai buvo bekalbėjęs. Vis nėr kada. O dabar, važiuojant į miestelį, užėjo toksai noras. Jie kol kas, dėkui Dievui, gyvena pusėtinai. Nėra ko skųstis. Kitų šeimos daugiau nukentėjo.

— Kitą kartą aš ir galvoju: gal ir gerai, kad tu man vien tik dukteris gimdei. Su jomis šiais laikais saugiau. O sūnūs viena nelaimė: išėjo į armiją — negrįžo. O nėjo — į mišką pakliuvo. Tenai ne pyragai. Mirtis sekioja dieną naktį. Ant bruko miestely vien vyrai suguldyti. Moterų nemačiau,— guodėsi savo gyvenimu Uogenis. Bet galvoje kilo ir kitos mintys, kurių žmonai nenorėjo išsakyti. Dukters traukia ir miestą, ir mišką. Kol Teresės dar nebuvo, lyg ramiau gyveno. O dabar miškiniai ėmė užeidinėti. Ir jo dukters, taip gražiai nuaugusios, traukia vyrus. Aną naktį tasai drąsusis raitelis ilgai trynėsi apie langus. Paskui už-

ėjo ir šnibždėjosi iki gaidžių. Negi išvysį. Jis ginkluotas...

Teresei patiko tas drąsus miškinių vadas, Baltuoju Raiteliu vadinamas. Ji galėjo jam pasiguosti, išpasakoti savo nelaimę. Kartą ji pasisakė, kad nori aplankyti savo dėdę, gyvenantį kitoje ežero pusėj. Baltaris Raitelis pasisiūlė palydėti.

Išsiruošė vieną vakarą gerokai sutemus. Gražūs būna vakarai, kai iškrenta pirmasis sniegas, kai mėnulis iš aukštai žiūri į žemę ir sidabruoja šviežią sniegą. Ramu ir neapsakomai gera, kai esi ne vienas. Mintys lekia paskui žvilgsnį aukštyn, ir nežinai, kada nustos lėkusios, kada atsirems į kokią nors žvaigždę.

— Jau ketveri metai... Nežinau, užmiršau, kaip atrodo namų šiluma, kai krosnis tik iškūrenta ir iš pečiaus sklinda duonos kvapas. Ir artimųjų veidus baigiu užmiršti.— Jis stabtelėjo, žvilgsniu aplėkė mėnesienoje dūluojantį horizontą.

— Tėvą ir motiną, abu mokytojus, išvežė į Sibirą keturiasdešimt pirmaisiais. Aš tuo laiku mokiausi gimnazijoje Kaune pas dėdę ir nepakliuvau. Tėvas buvo savanoris. Pasirodo, būti savanoriu didelis nusikaltimas. Nuo lenkų gynėsi — gerai, reikėjo gintis. Nuo bermontininkų — taip pat gerai, kad gynėsi. O va nuo bolševikų — nereikėjo gintis. Reikėjo iškelti rankas ir pasiduoti. Tėvui lietuviška kariuomenė buvo sava, už nepriklausomybę kovojo. Paskui ir žemės gavo... — patylėjo, po to su nerimu ištare:

— Nežinau, kas laukia manęs ir kitų mano draugų. Vakarams labiau bus rūpi negu mes.

Palydėjęs iki dėdės sodybos, karštai paspaudė Teresės ranką:

— Gražus buvo kelias. Kaip toj dainoj: Šviesi naktis, mėnesiena, gražu joti vandrovoti. Pavandravojom. Lik sveika, saugokis! Norėčiau dar daug kartų tave matyti.

Paėjo ir atsikūęs dar kartą ištare:

— Susitiksime. — Nužingsniavo per purų sniegą.

Pas dėdę Teresė išgyveno visą žiemą. Dažnai pas ją pasirodydavo Baltasis Raitelis. Dėl to vis labiau nerimo dėdienė. Kas žino, pakiš kas nors liežuvį — ir Sibiras. Visai nekaltus veža, o čia ryšiai su miškiniais. Po paskutinio žmonių vežimo visi dar labiau įbauginti.

— Žinai, Teresiut, pati suprask,— pasakė kartą jai,— taip jau bijome. Ir ne aš viena, bet ir tėvas. Tik jis šito pasakyti negali. Brolio dukra.

— Suprantu, suprantu,— atsakė Teresė,— pati viską matau. Ateis Augustinas, raitelis tasai, pakalbėsiu su juo ir išeisiu. Ačiū ir už tai, kad visą žiemą prabuvau.

Ir Teresė labai laukė to vakaro, kada pasirodys Augustinas. Neatėjo vieną vakarą, nepasirodė kitą. Ir savaitę prabėgo. O ji vis laukia. Padeda tetulei apsiruošti, išsišluoja grindis, pati apsiprausia ir atsisėda prie lango, kai jau vakaras ateina, ir jaučia, kad jis gali pasirodyti. O jo vis nėra, vis dar negirdėti. Nejaugi ir šį vakarą neateis?..

— Dievulėliau, Dievulėliau, kam davei jautrią širdį, kam mylėti išmokei, ilgėtis kam liepei...

Atėjo apie vidurnaktį, paraku atsiduodąs, suvargęs.

— Užaina pas tavo banditai. Nesigink, Uogeni! — jau antrą dieną kamantinėja jį milicijoje. Nepaleidžia, grasina. O jam lyg burną kas užrišo. Tyli, nieko nesako.

— Nesakai, labai gailėsies,— pašoko nuo kėdės enkavedistas,— jūs visi iš banditų giminės. O mes dar terliojamės su jais.

— Kur man dingti? — prakalbo Uogenis.— Nusišauti?! Ir per vienus, ir per kitus gyvenimo nėra. Uždarykit greičiau į gyvulinį, ir baigsis vargai Lietuvoj.

— Gailėsies, Uogeni, labai gailėsies,— pasakė dar kartą reikšmingai.— O dabar gali eiti.

— Tai jau paleidžiat? — paklausė.

— Paleidžiam.

Net keista Uogeniui pasidarė, kad taip lengvai jį paleido. Net sudie nepasakęs, apsisuko ir skubiu žingsniu išėjo. Alkanas. Nors žmona buvo atnešusi valgyti, bet jis apie valgymą ir pagalvoti nenorėjo. Todėl dabar staiga pajuto alkį. Turėjo kelis rublius. Užeis į valgyklą. Ir puslitriui dar sugraibė pinigų. Nervams nuraminti, šiaip jis negeria. Grįžta namo kaip reikiant įkaušęs, pralinksminėjęs, dainuodamas:

Staline tėveli.
Mums žadėjai rojų,
O dabar iš krūmų
Bijom kelti kojų.

Net pats išsigando, apsidairė, ar niekas ne'girdėjo. Tada tai viskas. Laimei, niekas negirdėjo. Grįžo namo. Rado Teresę su Gene besišnekančią. Šoko ant jos:

— Nuo savų mergų, kumelių, nėra pakajaus, o čia dar svetima!

— Išeisiu, išeisiu. Pernakvoju ir išeinu kur nors.

Nuėjo abi su Gene į kluoną ant šieno gulti. Apie vidurnaktį jas pažadino triukšmas; mašinos burzgimas, šuns skaližimas ir žmonių balsai. Nepažįstami.

— Kur dar viena duktė? — šaukia vienas.

— Viską išpurtysim iki siūlo galo ir surasim,— grūmoja antrasis.

— Ateis ir čia ieškoti,— pasakė Genė.

— Bėkim,— pasiūlė Teresė.

Genė pažiūrėjo pro plyšį.

— Aplink sribai, niekur neišbėgsim,— pasakė Genė,— aš einu, o tu lik.

Atsibučiavusi su Terese, atsisveikinus, Genė išlindo iš klojimo. Girdėjo Teresę, kaip balsu verkia prie šulinio sustojusi senoji šeimininkė, girdėjo rusiškus ir lietuviškus raginimus. O šuva draskėsi, lojo... Kai nutolo mašina, šuva pradėjo staugti... Teresė išlindo iš klojimo ir pasileido kaip pamišusi bėgti, pati nežinodama kur. Per griovius, per krūmus, be kelio, be tako. Jai pasirodė, kad čia jau buvusi. Stabtelėjo, apsidairė. Netoli pamatė sodybą. Žmogus stovi, matytas. Laučka.

— Nebijok manęs,— pasakė Laučka,— tai išvežė. Ne-kaltus žmones. Girdėjau iš tolo viską,— kalbėjo susijaudinęs.

— Aš jų giminaitė.

— Žinau,— pertraukė jis.— Užvažiavo pas mane. Sak: „Iš mašinos radiatoriaus vanduo išbėgo. Reikia prisipilti". Prisipylė ir nuvažiavo.

Teresė paprašė vandens. Abu nuėjo prie šulinio. Atsigėrė.

— Jau šviesu, niekur nebenubėgsi.

— Tai kur man dėtis. Dieve mano?

— Einame,— pasakė Laučka ir nuvedė ją į daržinę.

— Čia tau bus saugu. Jeigu kas ieškotų, lišk į bunke-ri,— ir parodė slėptuvę.— Nuo miškinų slapstausi. Kai į

kolchozą įstojau, nebeturiu ramybės. Durnelis aš, kam reikėjo skubintis. Gal būtų nusistovėję laikai. Bet iš valsčiaus ir apylinkės vis važinėjo ir įkalbinėjo: „Parodyk pavyzdį kitiems, nieko nebijok. Paskaityk laikraščius, radijo pasiklausyk: šviesus rytojūs jau aušta...”

Teresė nors ir išvargusi, visą naktį nemiegojusi, atsigulus dar negreit užmigo. O kai užmigo, negreit išgirdo, kas aplink dedasi.

— Na, kolchozнике, užrodei... Padlaižūne... Prisitarnavai bolševikams...

Laučka bandė teisintis, bet jam smogė su šautuvo buožė į galvą, ir jis sukniubo. Apiplyšę, basi vaikai ėmė klykti, šaukti. Laučkienė, drebedama kaip epušė, pribėgo prie vyro, sustojo, nes į ją atsisuko šautuvo vamzdis. Ji suklupo ant kelių, žegnojosi, šaukėsi dangaus pagalbos, o vaikai klaikiomis akimis bėgiojo nuo tėvo prie motinos ir cypė.

Šūvis — sukniubo Laučkienė, nebaigusi žegnonės. Dar pasikėlė ir ranka siekė patį mažiausią, bet nebepasiekė.

Laučka, išgirdęs šūvį, atgavo sąmonę ir svirduliuodamas žengė porą žingsnių. Tada vaikai puolė prie jo:

— Tėveliuk, tėveliuk!

Šūvis — nebėra tėveliuko.

— Vaikų nešaudyti! — įsakė Baltasis Raitelis,— vaikai nekalti.

— O kur jiems dėtis? — paklausė balsas.

— Tegu valdžia pasirūpina bolševiko vaikais.

— Užaugs dar didesni priešai ir mums net mirusiems neatleis,— pasakė mažas žmogelis su kuprele, Saulium vadinamas.

— Palikit vaikus! — pakartojo griežtai Baltasis Raitelis, kai vienas buvo bekeleis šautuvą.

— Vade, vade,— pasakė tas, nuleidęs šautuvą.— Išblėso tavo kerštas. O sakei, kad visus iššaudysi, kad atkeršysi už Teresės ištrėmimą, atkeršysi pačiam vidurdieny, saulei šviečiant, kad visas pasaulis žinotų...

Triukšmo pažadinta atsibudo Teresė ir nesusigaušo, kur esanti, kas dedasi. Nejaugi ir Laučką veža? Išlindo iš slėptuvės ir žvilgtelėjo pro plyšį. Jis, Augustinas, stovi.

— Eime, jau atsilyginta,— pasakė jis.

Teresė išbėgo iš daržinės ir pašaukė Baltąjį Raitelį tik-ruoju vardu:

— Augustinai!

Jis stabtelėjo, bet per vaikų klyksmą nesuprato, ar kas pašaukė, ar tik pasigirdo. Ir vėl pasisuko eiti.

— Augustinai, Augustinai!

Jis pamatė ją atbėgančią. Teresė puolė jam į glėbį, bet staiga atšoko atgal, nes iš šautuvo vamzdžio pajuto dar teberūkstančius dūmus.

— Tai ir tu šovei? — ištarė atbula traukdamasi nuo jo.

— Eime, laukti negalima. Kareiviai tuoj pasirodys.

Jis tempia ją, tvirtai nusitvėręs už rankos, stengdamasis pasivyti vyrus, kurie potekomis pasileido pirmyn.

— Tai tu, Augustinai?

— Už tave norėjau atkeršyti dienos šviesoj, pačiam vi-durdieny.

Ir tikrai — pasigirdo tolimos bažnyčios varpai: dilin-di-lin-dilin! — mušė dvyliką. Abu stabtelėjo.

— Augustinai, penktasis Dievo įsakymas: NEŽUDYK!

Baltasis Raitelis nervingai sugriežė dantimis, truktelėjo Teresę, ir abu pasileido vytis priekyje skubančius. Tebe-skambėjo tolimos bažnyčios varpai.

— Augustinai! — uždususi, išsidraikiusiais plaukais, stip-rios rankos tempiama, paknopstomis, vos spėdama jau ne-kalbėjo, o švokštė Teresė.— Augustinai, penktasis Dievo įsa-kymas: NEŽUDYK!

Ji nori ištraukti ranką iš Augustino suspausto delno, bet jo pirštai lyg geležiniai tvirtai laiko, nepaleidžia. Jau mišku eina. Traška po kojomis pušų šakelės, purpteli išbaidytas paukštis, pašoka zuikis. Paskui tankiuose krūmuose atiden-gė bunkerio dangtį, kopėčiomis nusileido žemyn. Augustinas paleido Teresės ranką, mėlynai raudoną, nagais sudraskytą. Vyrai, kurie atskubėjo pirmiau už Baltąjį Raitelį, jau buvo bepilstą degtinę iš butelio. Augustinas nutvėrė butelį ir tēškė į žemę. Vyrai atsistojo, nes žinojo, kad įniršyje jis gali kažin ką padaryti. Baltasis Raitelis priėjo prie Teresės, kuri jau buvo susmukusi ant gultų, užkėlė jos kojas ant lovos, pakišo pagalvę, kad ji patogiau gulėtų. Vyrai vėl

atsisėdo. Kažkuris bandė sukinėti radijo aparatą. Pasigirdo „Amerikos balsas“.

— Išjungti! — įsakė griežtai. Stojosi grėsminga tylą. Tik po kelių minučių Baltasis Raitelis prašneko:

— Tai ne mes kalti, kad žvėrimis pavirtome, kad nebeatskiriame, kas kaltas, kas nekaltas. Niekšiškas amžius, niekšiška bolševikų diktatūra. Tegu jų vadai atsakomybę už visus nusikaltimus prisiima, tegu kenčia sąžinės graužimą, visą sopolį. Kam mus motinos pagimdė tokiu laiku, kam Lietuvai reikėjo sustoti šioj didžioj Rytų ir Vakarų kryžkelėj?! Kruopelė mūsų Lietuva, o jie milžinai!

— Augustinai! — pašaukė Teresė. Jis liovėsi kalbėjęs.

— Augustinai! Penktasis Dievo įsakymas: NEŽUDYK'

— Nežudyk, nežudyk! suriko Baltasis Raitelis.— O jie ar nežudo, ar netremia?.. Patsai Dievas eina išvien su bolševikais, kad mūsų Lietuvą baigia išnaikinti. Laučkas šaudžia, norėdamas atkeršyti už tave. O, pasirodo, to keršto visai nereikėjo. Dieve mano, daug ko nereikėjo! Baudžia mane likimas, nusiuko laimė nuo manęs. Nors tu, Terese, būk su manim, nepalik manęs.

Atsisėdo prie jos ir paėmė jos ranką.

— Nusiramink, Augustinai, pasiduok likimo valiai,— pasakė kupriukas Saulius. Jis tik vienas mokėjo nuraminti įsiaudrinusį Baltąjį Raitelį. Ko Saulius atėjo į mišką, ne kartą galvojo Augustinas. Juk jo nelietė nei mobilizacija į armiją, nei tėvai ištremti, nes jų neturėjo, nei turtas,— buvo plikas, kaip tilvikas. Turėjo jautrią sielą, rašydavo eilėraščius, juos skaitydavo kovos draugams. Ir dabar išsitraukė popieriaus lakštą ir pradėjo skaityti:

Ateis pavasaris jau greitai.

Atokaitoj sutirps ledai,—

Tik nesugrįšim mes pašlaitėm.

Saulėtom, kvepiančiom žiedais.

Mane pavys kulka švininė

Galulaukėje prie obels.

Ir lūpos žodį paskutinį

Mirties akivaizdoj ištars:

Mylėjau Lietuvą tėvynę
Net už gyvenimą labiau...
Skaudu, kad, laisvės neapgynęs.
Nuo priešo rankos sukniubau.

Ateis pavasaris jau greitai.
Atokaitoj sutirps ledai, —
Ne, nepareisiu aš pašlaitėm
Į gimtą sodžių kaip kadais...

Teresė klausėsi posmų, mintys sklaidėsi, nyko veidai...
Akyse dar šmėstelėjo raitelis ant balto žirgo, ir ji užmigo.

— Eisime pas mano tetą, — pasakė rytą Teresei Baltasis Raitelis, — čia tau pavojinga. Aš su teta jau kalbėjau. Sutin-
ka. Labai gera moteriškė. Sena, jai vienai labai sunku. Jai
būsi ir parama.

Teresė sutiko: nebuvo kitos išeities.

Patiko jai pas tetulę Teklę. Namukas nedidelis, bet jau-
kus. Ir tetulė primena mamą: ir akys tamsios, ir garsiai
kalba.

— Nekokia mano sveikata. Širdis tabaluoja. Ims ir su-
stos ūmai, nesusėsiu net Dievo vardo ištarti, — kalbėjo
Teklė. — Vaikų neturėjau, tai būsi kaip tikra dukra.

Iškėlė vestuves. Ne pas tetulę, bet girios vidury. Naktį
laužui degant. Tuo laiku Lietuvoje iš viso mažai kas tuok-
davosi. kažko visi laukė ir atidėliodavo vestuves nuo vieno
Velykų iki kitų. O čia tokios neįprastos vestuvės: tuokiasi
gimnazistė ir partizanų vadas. Jaunoji be kraičio, nes visas
kraitis kartu su tėvais iškeliavo į Sibirą, be namų, nes tro-
ba palei baltą beržą stovi užkaltomis langinėmis. Ir vis
dėlto vestuvės! Buvo ir pamergė, ir pajauņys Saulius, buvo
ir piršlys, ir net kunigas buvo. Ir priesaiką davė:

— Aš, Augustinas, pasižadu iki grabo lentos mylėti Te-
resę...

Ir žiedus sumainė, ir šaukė: kartu!.. O vis dėlto kažkas
ne taip, kažko labai gaudu. Ir Teresė garsiai pravirko...

Gandams galo nerasi: greit prasidės karas, surems gink-
lus rusai su amerikonais. Bet karas neprasidėjo, tik šūviai
pamiškėje dažnėjo, tik guldė vyrus ant grindinio aikštėse.

tik degė trobesiai ir riedėjo gyvuliniai vagonai su žmonėmis į Rytus.

Baltasis Raitelis vis rečiau ir rečiau pasirodydavo pas tetulę Teklę. Teresė labai nerimavo, jaudinosi dabar ne tik dėl savęs, bet ir dėl naujos gyvybės, kuri ruošėsi ateiti į šį neramų pasaulį. „Kur pasidėsiu su juo?“—nekartą klausdavo savęs ir nerasdavo atsakymo.

Gimė sūnus. Jį tik keletą kartų matė Baltasis Raitelis. Kartą, prieš išeidamas ilgesniam laikui, pakilnojo ant rankų, išbučiavo ir pasakė:

— Galiu ir negrįžti, bet turiu eiti. Reikia.

Pasirodė tik po kelių mėnesių. Buvo labai išvargęs, apžėlęs barzda. Net sunku atpažinti. Tik akys tos pačios žvilgė iš apšepusio veido. Teresei papasakojo, kad buvęs Vakaruose, norėjo susirišti su lietuvių rezistencija užsienyje. Perėjęs Sovietų Sąjungos—Lenkijos sieną.

— Mes niekam nereikalingi,— pasakojo jis.— Vakarai užmiršo mus, jie turi savo bėdų. Ateitis be išeities...

Paėmė vaiką ant rankų. O tasai, išsigandęs jo barzdos, stūmėsi rankytėmis, pravirko. Išėjo Baltasis Raitelis ir daugiau nebesugrįžo...

Ištrūkęs iš apsupties, būrys sunkiais žingsniais per krūmokšnius, pabaliais slinko į priekį. Už jų liko šūviai, žuvusieji ir sunkiai sužeistieji, kurių nebegalėjo pasiimti, nes nežinojo, kur nueis ir kur sustos. Iš Baltojo Raitelio rankos veržėsi kraujas, kurio niekaip negalėjo sustabdyti... Be žirgo, jau nebe baltas, o aptaškytas purvais ir sukruvintas. Sauliaus aprišta galva dar labiau jį slėgė prie žemės ir dar labiau ryškino jo kuprą. Bet skausmas ne iš aprištos kraujojančios rankos, ne iš sužeistos galvos.

— Vyrai! — sustabdė draugas Baltasis Raitelis.— Jūs visuomet klausydavote manęs ir šventai vykdavote visus mano įsakymus. Ačiū jums. Jūs tikėjote mano žodžiais, o aš jus apvyliau, nes paramos iš niekur nesulaukėm. Rusija per daug galinga. Mes pakliuvom į ugnį, iš kurios išsigelbėjimo nėra.— Patylėjo, apmetė visus žvilgsniu:

— Kiek mūsų mažai beliko... Valdžia paskelbė amnestiją,— pasakė.— Eikite, pasiduokite, kol ne vėlu. Visas kaltes prisiimu aš. Tai ne jūs, o aš nužudžiau Laučkas, ne jūs pakorėte valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką... — pa-

sidarė taip tylu, taip kraupu. Pirmą kartą vyrai išgirdo šitokius žodžius. Grįžęs iš užsienio, jis galutinai suprato, kad priešintis beprasmiška. Todėl galvojo, kaip padėti vyrams. Per Teresę perduos laišką jos giminaičiui, Vilniuje užimančiam aukštą postą. Saugumo organams bus iškeltos sąlygos: tegu būna užtikrintas Teresės ir vaiko saugumas, tegu vyrams būna garantuotas neliečiamumas, tegu į mišką sutartu laiku ateina į nurodytą vietą valdžios atstovai ir Teresė — kaip garantas, kad miškiniai nešaudys. Visa tai dar kartą pergalvojęs. Baltasis Raitelis paklausė:

— Kas nori legalizuotis?

Tokio staigaus klausimo jie nesitikėjo. Visi tylėjo, o niūrūs išvargę veidai, liūdnos akys kalbėjo apie baisią neviltį. Vienas prisitarė:

— Kitos išeities nėra. Pasirinkimo nėra.

— Be legalizavimosi dar yra viena išeitis,— reikšmingai pasakė Baltasis Raitelis. Vyrai sujudo, pasiruošę išgirsti kažką netikėto, šviesaus, to, kas juos išgelbės, nes legalizuotis bijojo, netikėjo valdžios pažadais.

— Dar yra kita išeitis. Ji seka iš paskos, lydi kiekvieną jūsų žingsnį, tyko jus kiekvieną minutę. Tai mirtis,— ištarė Baltasis Raitelis. Kaip tik tuo metu, jam ištarus žodį MIR-TIS, pasigirdo šūvis. Visi krūptelėjo, griebėsi ginklų ir laukė kitų šūvių. Tyla. Tik dabar pastebėjo, kad tarp jų nėra Sauliaus. Paėję už krūmų, pamatė sukniubusį. Šalia gulėjo revolveris ir knygutė su eilėmis. Iš smilkinio srovele tekėjo kraujas...

Teresė gavo iš giminaičio Vilniuje laišką, kuriame jis rašė, kad Saugumo organai priima visas miškinų sąlygas. Su šiuo laišku ji išsiruosė pas Baltąjį Raitelį. Tetulė Teklė sutiko pasaugoti vaiką, nors paskutiniu metu labai sušlubavo sveikata.

— Mano širdelė visai išgvero. Visas šonas atimtas, bet pažiūrėsiu vaiką.

Vos tik Teresė priėjo tą vietą, kur stovėdavo miškinų sargybinis, išgirdo:

— Stok! Rankas aukštyl! — kareiviai atstatė šautuvus. Suėmė ją, nuvežė į miestelį. Čia ją visi atpažino. Tai ta pati, kurios tėvai išvežti. Iškratę rado laišką — banditų ryšininkė, nutarė gerai neįsiskaitę į laiško turinį. Tik po ke-

lių tardymų jai pavyko įtikinti juos, ko ėjusi į mišką. Labai nerimavo Teresė dėl vaiko, prašėsi paleidžiama, nors žinojo, kad niekas jos dabar nepaleis. Ji primygtinai reikalavo, kad sribai praneštų į Vilnių apie Baltojo Raitelio vyrų kėtinimą legalizuotis.

Teresė atsidūrė Vilniaus saugume. Pasodino ją į vienuotę. Kitą dieną išsikvietė kapitonas.

— Gerai, kad jūs ėmėtės tarpininkauti tarp valdžios ir banditų. Mes įvykdysim visas sąlygas. Žinoma, paleisime ir jus. Žinau ir apie vaiką. Padėsime jums. Tik dabar reikės įvykdyti jūsų vyro prašymą,— pasakė kapitonas ir ištiesė Augustino ranka parašytą laišką. Ji skaito ir netiki: „Sužinojau, kad tu suimta... išgelbėsiu tave ir vaiką. Jis dabar saugiose rankose". Teresė nesuprato, kodėl jis rašo apie vaiką, kas nutiko su juo. Kapitonas stebi ją, mato, kaip jos rankose virpa laiško lapas. Pasiūlė atsigerti vandens.

— Sėdam į mašiną ir važiuojam,— pasakė Teresei,— jie sutiko legalizuotis.

Teresei smarkiai plakė širdis, kai ji, kariškio lydimą, nusileido laiptais ir sėdo į Viliuką. Čia jau gūžėsi keletas kareivių. Paskutinis įlipo kapitonas. Važiuodama Teresė galvojo apie vaiką. Kas jam galėjo atsitikti? O gal tetulė labai susirgo? Po kelių kelionės valandų jie atsidūrė kalvotoje vietovėje. Teresė pasiprašė, kad pirmiausia užvažiuotų pas Teklę. Bet kapitonas paaiškino, kad pagal susitarimą lygiai dvyliktą valandą jie turi susitikti su miškiniais. Laiko nedaug belikę. Pas tetą nuvažiuosią vėliau. Artinosi prie sutartos vietos. Nedrąsiai jautėsi kariškiai mašinoje ir buvo pasiruošę kiekvienu momentu griebtis ginklo.

Sustojo ant kalniuko prieš tiltelį, likus kelioms minutėms iki dvyliktos. Reiks palaukti ir pasiruošti visiems netikėtumams. Lygiai dvyliktą iš mašinos išlips trys vyrai ir išsaus tris kartus aukštyn. Trys šūviai atsilieps girioje. Taip ir buvo: nuaidėjo pamiškėje trys šūviai, jų aidas atsikartojo pušų viršūnėse. Atsiliepė trys šūviai iš miško. Teresė išlipo iš mašinos ir eina pirma, trys vyrai — iš paskos. Pasiekė miško pakraštį. Pagal susitarimą čia reikia padėti ginklus. Tarsis beginkliai ir vieni, ir kiti. Apsidairiusi Teresė tik dabar pastebėjo, kad netoliese krūmuose knibždėte knibžda kareiviai.

Miške juos sutiko trys beginkliai vyrai ir dar kartą pareiškė norį legalizuotis. Paskui vienas iš jų sušvilpė, o kitas, buvęs piršlys Teresės vestuvėse, pasakė jai, kad tetulė Teklė mirusi nuo širdies smūgio, o vaikas atiduotas į saugias rankas pagyvenusiems žmonėms, kurie neturi vaikų.

— O kur Augustinas? — paklausė jo.

— Jis čia neateis.

Tuo laiku pasirodė didelis vyrų būrys. Išėjo iš miško nedrąsiai, stoviniavo plynam lauke po tiek nerimo metų, dairėsi ir tarsi klausė kareivių, kodėl nešaudo.

Kai kapitonas sužinojo, kad miškinį tarpe nėra Baltojo Raitelio, pasakė Teresei:

— Dar jūsų negalėsime paleisti... O dabar užvažiuosime vaiko pasižiūrėti, — pasiūlė jai.

— Nereikia, jo ten nebėra, — atsakė.

— Kaip sau norite.

Teresė vėl Vilniaus kalėjime. Sėdi jau kelintas mėnuo. Jos niekas netardo, neklausinėja. Sykį ją išsikvietė kapitonas ir pasakė:

— Likviduota paskutinė gauja. Ir jūsų Raitelis sėdi. Taip ir turėjo būti. Kol jis dar nenuteistas, jūsų nepaleisime. Gal ko prisireiks ir jūsų paklausti.

Teresė žinojo, kas Augustino laukia, ir labai norėjo su juo susitikti ar bent iš tolo pamatyti.

— Negalima ir nėra jokio reikalo, — atsakė jai griežtai. Vėl nuvedė į kamerą. Vėl slinko neramios dienos ir baisios, kankinančios naktys. Nors vieną kartą norėjo su juo pasimatyti. Neiškentus pasiprašė, kad nuvestų pas kapitoną. Nuvedė. Ėmė maldauti, kad leistų dalyvauti Baltojo Raitelio teisme.

— Viskas. Buvo teismas. Sušaudytas, — pasakė reikšmingai ir stebėjo Teresės reakciją. Pasiūlė vandens, kai pamatė, kad ji alpsta. O kai atsigavo, bandė raminti:

— Taip jau skirta. Atėjo atpildo valanda. Ji turėjo atėiti.

Paskui staiga pašoko nuo kėdės, pribėgo prie Teresės ir ėmė šaukti:

— Sakysite — per žiauri bausmė?! Sakysite — jis nekaltas?!. O kiek išžudė mūsų! — rėkė žiūrėdamas į Teresę, lyg laukdamas atsakymo. Ji tik įbedė žvilgsnį į jo

rudas akis, matė, kaip kairioji jo akis nervingai trūkčioja. Atlaikė jo žvilgsnį ir mintyse atsakė į mestą kaltinimą: „O kiek jūs mūsiškių, visai nekaltų iššaudėt, kiek į Sibirą ištrėmėt?"

Kapitonas vis labiau jaudindamasis košė pro dantis:

— Kuo nusikalto vaikinai iš Smolensko, kurie ši pavasarį paguldė galvas toj pamiškėj?

Teresė mintyse: „O kas juos nešė čia, į mūsų Lietuvą?"

Kapitonas:

— Juk mes jus iš vokiečių išvadavom, laisvę atnešėm, krauju apšlakstėm kiekvieną žemės kauburėlį.

Teresė: „Ne dėl mūsų laisvės kraują liejot, o dėl priešaudos, kokios net seneliai neatmena".

— Ir ko jūs norite? Ko tikitės? Apsidairykite aplink! Mes — Berlyne, mes — Varšuvoje, mes — Bulgarijoje. Mūsų pusė Europos!

Teresė, nevilties apimta, garsiai atkartojo:

— Pusė Europos...

Kapitonas pagavo jos žodžius, kurie patvirtino jo mintį, ir įrodinėjo toliau:

— Stalino geležinė valia ir ryžtas... Ką mes norim, tą ir darom. Amerika prarado žadą.

Teresė:

— Prarado žadą...

— O tas Raitelis — muselė, žemės vabalėlis.

Teresė suprato, kad jis nori kažką pasakyti apie Augustiną. Todėl pasiruošė gaudyti kiekvieną žodį. Žiūrėjo į kapitoną, tarsi maldavo: kalbėk, kalbėk...

— Lyg apsėstas, lyg pamišęs. Iš kur jis turėjo tiek jėgos ir gyvybės...! Aš dalyvavau jo suėmimo operacijoje, pats savo valia, kadangi vedžiau jo bylą ir norėjau savo akimis pamatyti, kaip atrodo tasai Baltasis Raitelis, buržuazinės jūsų Vyties įvaizdis... Miškas apsuptas iš visų pusių, niekur nepabėgsi. Jis tai geriausiai žinojo ir suprato, kokia beviltiška padėtis... Aš šaukiu: Raiteli, pasiduok! O jis pusgyvis — abi kojos peršautos — atsiklaupęs ant kelių užsimojo mesti granatą... Ir tada automato serija nukirto jam dešinę ranką iki alkūnės. Dar gargaliuojančiu balsu jis šaukia: „Taikykit į širdį!.. Ji dar plaka..." Beprotis, apsėstas.

Teresė vėl apalpo. Dabar vandens jai niekas nepasiūlė. Kai atsigavo, girdėjo kapitono žodžius:

— Nacionalistinių nuodų prisigėręs... Juk taip turėjo būti. Šuniui — šuns mirtis, žudikui — kulka... — išsakė viską, nuėjo prie stalo ir sukrito į kėdę. Įsiviešpatavo tylą. Tokios tylos Teresė seniai neatmena. Nebent kai tėviškėj tėvelis prieš rugiapjūtę iš vakaro ilgai plakdavo dalgius. Plaktuko smūgiai į plieną nutildavo, ir pasidarydavo stebėtinai tylu...

— Buvo toks susitarimas,— nutraukė tylą kapitonas,— kad mes paleisime jus. Mes laikomės jo. Tik, žinoma, jums geriau nepasilikti Lietuvoje, o geriau išvažiuoti į Sibirą.

Teresei dabar atrodė tas pats, ar sėdėti čia kalėjime, ar važiuoti į Krasnojarsko kraštą.

Išleido ją iš kalėjimo. Pirmiausia ji nuvažiavo į savo gimtąjį miestelį, į savo namus. Praeis pro juos ir nors iš tolo apžiūrės. Jai vaidenosi, kad namų nebėra, kad jie išdegti, kad tvoros išvartytos. Bet žiūri — namas tas pats. Užulaidos ant langų. Gyvena kažkas. Ir šulinys tas pats. Ir kaimynai, matyt, tie patys tebegyvena... Bet pas juos ne-užeis. Ji nori surasti vaiką. Dar nežino, ką darysianti at-radus jį. Ar vešis į Sibirą, į tokias tolybes? Gal ten badu numirs? Kaip paaiškint namiškiams ir visiems kitiems? O svarbiausia — ar atiduos toji, kuri išsaugojo vaiką nuo visų pavojų? Pirmiausia Teresė užėjo į parduotuvę ir nusi-pirko vaikišką kostiumėlį. Dėl viso ko. Gal prireiks.

Pavažiavusi traukiniu, išlipo ir pasileido pėsčia. Neno-rėtų, kad ją atpažintų čia gyvenantys žmonės. Aiškinkis visiems. Užsimetusi skarą ant galvos, buvo panaši į pagy-venusią moterį. Kur eiti, maždaug žino. Žmonės ją palydi akimis. Lyg įtartina. Tada ji apsimeta spekulianti. Štai ir vaikiškas kostiumėlis. Gal kam prireiks. O reikia tam, kas turi mažą vaiką. Berniukui kostiumėlis. Užlipo ant kalniu-ko, nuo kurio gerai matyti visas ežeras su daugybe salelių. Paežerėj sodyba. Įeis. Kai pagarbino Dievą ir pasakė, ko vaikščiojanti, moteriškė nurodė, kad kitoje sodyboje gyve-nanti jos sesuo ir turinti mažą berniuką. Jai tikriausiai pra-versiąs pirkinėlis.

Suplakė, sustuksėjo smarkiau širdis, suspaudė smilkinius. Teresė taip greit išbėgo, kad net nustebino moteriškę.

— Ji niekur neišeis, Arūnėlis dar labai mažas.

Paskutinių žodžių Teresė nebenugirdo. Tekina nubėgo iki trobos, uždususi įvirto pro duris ir stovi be žado. O prieš ją moteris su vaiku ant kelių. „Tai jis, tai mano..." Moteriškė sodina vaiką į lovytę ir kažką kalba, bet Teresė nebegirdi, nebesupranta jos žodžių. Akys raibsta, ašaros bėga per veidą. Ji sukniumba.

— Kas jums yra? Gal sergate? Sėskitės va čia. Paduosiu vandens.

Teresė jaučia šaltą vandens gurkšnį burnoje, pradeda suprasti atskirus žodžius. Tuo laiku pravirko vaikas. Ji jau norėjo bėgti prie jo ir nuraminti, bet moteriškė pirmoji prišoko, pakėlė iš lovytės ir prisispaudė prie veido.

— Nenusigąšk, Arūnėli, tetulė gera, nenuskriaus tavęs,— ramina vaiką. Berniukas nutilo.

Teresės galvoje šmėkštelėjo šimtai minčių, šimtai sprendimų. „Prisistatysiu ir pasakysiu, kas esu",— kalbėjo vidi-nis balsas. „Tu negali atimti iš šios moters laimės. Kas gi laukia vaiko Sibire? Jei paimtum vaiką, jį visą gyvenimą lydėtų prakeikimas: bandito sūnus",— kalbėjo kitas balsas. Taip, Teresė tik atsisveikins su juo, paskutinį kartą pamyluos.

— Aš alkana. Gal rastumėt ko nors,— paprašė ji. Moteris padėjo berniuką ir nuėjo į kamara. Prie durų dar stabtelėjo, atsisuko į Teresę.

Vaikas nebeverkia, žiūri į Teresę. Net nusišypsojo. „O kad suprastum, kas prieš tave stovi, kad pamatytum, kaip visa virpu."

Pažiūrėkite į šią nelaimingą jaunutę moterį, į šią nelaimingą motiną! Pažiūrėkite, kaip ji paima vaiką ant rankų, kaip spaudžia prie širdies, kaip glosto jo galvelę, kaip bučiuoja akutes. O vaikas šypsosi... atpažino motinos šilumą. Sučiauskėjo, sukrykštė laimingu balseliu, suskėtriojo rankytėmis...

Ana Karenina nelaiminga buvo motina, kai, ilgai nemačiusi sūnelio Seriozos, atėjo į jo kambarį ir su ašaromis glamonėjo jį. Bet Teresės nelaimė didesnė: Karenina atvažiavo ištaigingoje karietoje, o Teresė elgeta atslinko. Karenina atėjo, tik grįžusi iš Italijos, o Teresė — iš kalėjimo. Anos tėvai turtuoliai, o Teresės — Sibire. Kareninos tėvynė

carų valdoma klestėjo, pavergusi daugelį tautų, o Teresės — paguldyta ant miesto grindinio...

Teresė jau buvo padėjusi vaiką į lovutę, bet staiga griebė jį vėl, šoko pro duris ir pasileido bėgti. Neatsisukdama, tekina per žydinčią pievą, į kalnelį... O kaip kvepėjo mėtos, o kaip čiulbėjo paukščiai! Bet ji nieko nematė, tik spaudė berniuką prie širdies. Negirdėjo net, kai išbėgusi ant slenksčio moteris klykė nesavu balsu. Teresė nieko negirdėjo...

KODĒL TAVĒS NĒRA?

„Vėjui” prisiminti

Triukšmaujančiam būry kodėl Tavęs nėra?
Kodėl nieks neišgirs už durų Tavo žingsnių?
Man rodos — Tu grįžti su tylia šypsena.
Ir galvos prieš Tave visų, visų nulinksta.

Pavasario dainoj — kodėl Tavęs nėra.
Kai svyra ilgesy papurusios alyvos?
Man rodos, Tu grįžti su rytmečio giedra
Visad toksai didus, visad mummyse gyvas.

Nakties žvaigždžių glėby kodėl Tavęs nėra,
Kodėl Tavęs nėra brangaus ir numylėto?
Man rodėsi — gūdi gyvenimo audra
Praėjusių dienų ir skiauteles išmėtė.

Ir čia nebus Tavęs. Niekad Tavęs nebus.
Tavęs — žmogaus, kurs viską paaukojai.
Man rodos, kad vis tiek lai vėjas plėš lapus.
Lai naktys čia dienas lyg skraistėm apvynioja.

VIETOJ EPILOGO

Paskutiniojo Lietuvos partizano

PASKUTINIS ŽODIS

Mano tėviškę užplūdo ordos iš Rytų. Ir pradėjo Lietuva kraujuoti: degė sodybos, aidėjo šūviai pagiriais, vaitojo žmonės vagonuose, dejavo žemė ir dangus. Ar aš galėjau sėdėti rankas sudėjęs? Ar aš galėjau?

Surakino mane, supančiojo, bet sutraukiau pančius ir nuėjau į girią pas kovotojus. Ar galėjau neiti?

Užrišo man akis, kad nieko nematyčiau, užkimšo man ausis, kad nieko negirdėčiau. Bet išgirdau pagalbos šauksmą. Ar galėjau negirdėti?

Norėjo užkimšti man burną, kad neištarčiau žodžio Laisvė. Bet visu balsu šaukiau: Laisvė Lietuvai!

Daužė mano tėvui galvą. Klausinėjo, kur sūnus. Ar aš galėjau negirdėti jo vaitojimo? Ar aš galėjau?

Sukinėjo mano motinai rankas, kur vyriausiasis sūnus, klausinėjo. Motin motinėle, išgirdau tavo raudą. Ar aš galėjau neišgirsti?

Nurovė mano sėsei kasas ir išniekino. Sese sesut, išgirdau tavo aimaną!

Paguldė mano brolio lavoną turgaus aikštėje: apnuogino, išniekino, subjaurojo. Ar aš galėjau šito nežinoti?

Užkasė mano bendražygių kūnus grioviuose, raistuose, šuliniuose. Paslėpė, kad niekas niekados jų nerastų, kad kankinių šmėklos nepersekiotų žudikų.

Suvarė visą mano gimtąjį kaimą į gyvulinius vagonus — dusino, badu marino, vežė į Sibiro žemę; tarė: nebus Lietuvos! Ar galėjau šito nežinoti? Ar galėjau nekeršyti?

Viešpatie, Tu esi pasakęs: dovanok priešui! Aš paniekinau Tavo švenčiausią priesaką. Atleisk man, Visagali!.. Mano geriausias draugas neišlaikė kankinimų ir išdavė mane. Dabar mane kankins. Nebijau kančių! Tyčiosis iš manęs, niekins mane. Nebijau paniekos! Karo tribunolas nuteis mane sušaudyti. Nebijau šūvių! Tik, Dieve mano, vieno

bijau: kad mano tauta neprarastų atminties. Kad niekas niekados neminės mano vardo, kad nueisiu į užmarštį, į juodą nežinią... Todėl vis meldžiausi: Dieve, neatimk iš mūsų tautos atminties! Todėl ir tikėjau šventu stebuklu ir šaukiau Karo tribunolui: Lietuva atsibus, surankios mūsų kaulus iš griovių, iš raistų ir karstuose pastatys prie švento altoriaus!

Uždegs žvakes.

Sukalbės Amžinąjį atilsį.

Ir gražiausioje Lietuvos aikštėje pastatys paminklą partizanui ir partizano motinai. O dabar sakau okupantų Karo tribunolui:

SUŠAUDYKIT MANE!

T U R I N Y S

LEIDĖJŲ ŽODIS	4
VIETOJ PRATARMĖS	7
SKAUSMO KALNELIS	9
ČIA, KUR BERŽAS Į VIEŠKELĮ ŽIŪRI	11
RUGIAGĖLĖ	16
IŠKRITO IS RANKŲ BREVIJORIUS	34
IŠDAVIKUI	46
JUODAS KRYŽIUS IR RAUDONA ROŽĖ	47
SUDIEV, SAMANOTA BAKŪŽE	54
KRAUJO UPELIAI TEKĖJO	55
ŠVENTAS VAKARAS ŠIS	66
PENKI BROLIAI PARTIZANAI IR JŲ MOTINA	68
LIETUVAI	77
KARO MOKYKLA KAZLŲ RŪDOS GIRIOJE	78
NUKANKINTAS ARTOJAS	87
EILINIS „ŽALGIRIO“ RINKTINĖS KOVOTOJAS	89
PARTIZANAS	113
NARSIOJI MOKYTOJA	114
PARTIZANO SESUO	122
LEMTINGOJI KULKA	124
PARTIZANŲ BŪRYS	133
PARTIZANŲ VADAS	134
DRAUGYSTĖS MARSAS	149
BALTASIS RAITELIS	152
KODĖL TAVĖS NĖRA	169
VIETOJ EPILOGO	170

Lietuvos tremtinių sąjunga ir autorius knygą KRAUJO
UPELIAI TEKĖJO leidžia sutartinėmis sąlygomis. Gauto
pelno dalį leidėjai skirs paminklui Lietuvos partizanams
pastatyti
Pa 392

Antanas Paulavičius

KRAUJO UPELIAI TEKĖJO

Lietuvos rezistencijos kovų vaizdai

Redaktorius Vyt. Venclova

Men. redaktorius V. Cechanavičius

Techn. redaktorė M. Klibavičienė

Duota rinkti 1990.04.19. Pasirašyta spaudai 1990.05.22. Formatas 84X108¹/₃₂.
Popierius spaudos Nr. 2. Iškilioji spauda. 12 sp. Ink. Tiražas 30 000 egz. Už-
sakymas Nr. 851. Kaina 4 rb.
Spausdino „Spindulio“ sp. 233000 Kaunas, Gedimino 10

pa392

PAULAVIČIUS A.

Kraujo upeliai tekėjo: Lietuvos rezistencijos
kovų vaizdai. — K.: Lietuvos tremtinių sąjunga,

1990. — 176 p.; iliustr.

Ši knyga — bene pirmasis skausmingas pokario rezistencijos
vaizdas, nušvintantis kovos, ryžto, pasiaukojimo ir vilties spal-
vomis. Autorius, buvęs tremtinys, surinko tų įvykių dalyvių
pasakojimus, nutapė kai kurių žymesnių partizanų paveikslus,
atvėrė baisias bolševizmo gelmes, kur žmonės dingdavo be pėd-
sakų.

Iliustruota tų metų nuotraukomis.
Skiriama plačiajai visuomenei.

MBBK L1

PIRMOJE VIRŠELIO PUSĖJE

Trys partizanai suguldyti ant sniego Marcinkonyse prie milicijos:
BRIEDIS-KRAUNELIS KLEOPAS, RAGAS-KRAUNELIO sūnus STASYS
ir LAPAS -LAUKEVIČIUS (vardas nežinomas).

Kitų dviejų partizanų pavardės nežinomos. (Nuotraukos iš Trem-
tinių sąjungos archyvo)